

Прострјета

ISSN 1331 - 5439

BR 118

МАРТ 2014

РЕПОРТАЖА ИЗ КНИНА
ИНТЕРВЈУ: ЈАГОДА МУНИЋ
У ПОТРАЗИ ЗА КЊИГОМ
ЗНАНСТВЕНИК М. МИЛАНКОВИЋ
ПОЕЗИЈА БОРИВОЈ ВЕЗМАР

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.prosvjeta.net

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕДНИШТВО:

Горан Борковић, Борис Рашета, Чедомир Вишњић

РЕДАКЦИЈА:

Раде Драгојевић, Милош Ђурђевић, Мирна Јасић, Ненад Јовановић, Игор Марковић, Милорад Новаковић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ:

Црква Покров Пресвете Богородице, Книн, 2014.
Фотографија: Барбара Бласин

ШТАМПА: Intergrafika d.o.o.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је субфинансиран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

Буђење руског медвједа

„Крим није окупирала Русија, него Совјетски Савез“ пише у *Јутарњем листу* Давор Бутковић. Ријеч је о аутору чији је организам очито начела „цироза мозга“. Поремећај је врло рано дијагностицирала Тања Торбарина. Ствар је, на жалост, у међувремену ескалирала. Коментатор Јутарњег дошао је – прије но што је сукоб уопће започео – до закључка како око Русије треба изградити „санитарни кордон“. Бутковић о Путину говори као о новом Леониду Брежњеву, који ствара „царство зла“ а сада проводи „доктрину ограничениог суверенитета“.

Штета је што ове оцјене нису тек досјетке глупог Аугуста хрватског журнализма. Оне су у знатно већој мјери израз идеологије јастребова америчког империјализма – човјек се може окладити да би исти чланак потписали Zbigniew Brzezinski, George Bush син или ноторни Janusz Bugajski.

У украјинској кризи, Путину, наиме, прије одговара улога Леониде, него Леонида...

„Дипломација је моћ перцепције, како је то рекао стари мајстор Kissinger. Свијет морамо посматрати и из угla других. А то су у овом случају Руси“ пише Rudolf Augstein, коментатор њемачког – овде је то важно поновити: њемачког - Спигела. Које би елементе требало подразумијевати то „гледање из угla других“ или, како Нијемци кажу, *hineinfühlen*, сусјећање?

Понајприје, неке чињенице Другога свјетског рата, које би требало бити познате сваком средњошколцу. У првом реду људске губитке. Совјетски Савез изгубио је у Другом свјетском рату 23,5 милијуна људи. Бројка је била тако велика да је Стаљин, у првом раздобљу након окончања рата, забранио њену објаву – руска је јавност обавијештена да је страдало „само“ седам милијуна. Стаљин је страховао да би признање тако ужасавајућих губитака довело до питања његове одговорности за погрешке у раној фази обране. Нијемци су у пет ратних година уништили око седам хиљада руских насеља, градова и села. Успоредбе ради, Сједињене Државе имале су у Другом свјетском рату мање од 500 000 мртвих.

Тко год жели разумјети Рuse, мора увијек имати на уму ту чињеницу. Двадесет и три милијуна мртвих. Из те бројке само врло глупи људи не би могли разумјети како је Русији спречавање опкољавања – а ако би NATO након сјевера, Балтика, продро и на југ, у Украјину, опкољавање би било довршено – питање живота и смрти.

Ако и не можемо бити слијепи на руску империјалну традицију, још мање имамо права затварати очи пред актуелним империјализмом Америке. Успоредба Путина и Хитлера, из уста Hillary Clinton, бласфемија је коју може објаснити само припроста нарав ове необразоване жене. Може ли си Путин дозволити понављање Стаљинових грешака из 1941 и остављање отвореног меког трбуха? Може, само ако је идиот. Но, Владимир Владимирович, како знамо, није идиот, што год Ангела Меркел говорила о томе.

Идиоти су се, напротив, нашли на другој страни. Они су гурнули Украјину у пакао. Предали су је у руке шароликој котерији неофашиста, антисемита и неискусних обожаватеља Европске уније. Русија је преко субвенционираног плина Украјини даровала 45 милијарди долара. Европа не да ни цента. Украјина се, очито, више никад неће наћи у оним границама у којима је била раније. Крим је одцијепљен, а истоку пријети федерализација. Запад, прије свега Америка, и након пада социјализма у Русији виде непријатеља. Тада осјећај има двије базе. Једна је, на жалост, етничка, друга је економска. Руси ће са 170 милијуна у наредних пар десетљећа спasti на 130 милијуна људи, а контролирају добру четвртину свих свјетских сировина. И очито је да је то некому запело за око. На жалост, у цијелој Европи поновно видимо ситуацију налик оној између два свјетска рата.

Стари је континент поновно постао оно што се у ногомету звало „куп нација“. Посвуда видимо буђење старог, крволовног инстинкта, који се рађа као све друго умире – национализма. Након серије „Наше мајке, наши очеви“, уз руског медвједа пробудио се и њемачки национализам – „ми нисмо били само жртве, ми смо били и агресори“, кажу Нијемци. „Ми нисмо били само жртве?“ Точно тако. Шкотска се жели одцијепити. Шпањолска врије. Наоружани мађарски фашисти, Јоббик, одавно су парламентарна сила. Сличне су тенденције и другдје.

Улазимо у опасно раздобље. Можемо се само надати да, премда повијест никада никога није ништа научила, а сјећања на Хитлера блиједе пред нашим очима – ипак неће доћи до репризе Другога свјетскога рата. Јер, то би био крај.

(p.)

Slap Krčić / foto: Barbara Blasin, 2014.

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESU

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun
SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s
naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju preplatnika.

Uplate na ime preplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na IBAN
HR3623600001101412121 SWIFT ZABAH2X s naznakom "za časopis Prosvjeta".

Pretplata za zemlje Europske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60
USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

предплатна

04 ШТО ЈЕ НАМА БИРИЛИЦА?
Чедомир Вишњић
ИЗЛАГАЊЕ	45 У ПОТРАЗИ ЗА КЊИГОМ
Игор Марковић
О ИЗДАВАШТВУ
06 ОД ПЕРУНА ДО ПРОЉЕБА
Ненад Јовановић
КРОНИКА	50 ПЕЈСАЖНИ МИНИМАЛИЗАМ
Марко Миљановић
АКВАРЕЛИ ЂОРЂА ПЕТРОВИЋА
08 ПУТЕВИМА СВЕТОСАВЉА
Ненад Јовановић
СВЕТОСАВСКА АКАДЕМИЈА	52 ЈЕЗИК ВЕЗАН – ЈЕЗИКОМ СЛОБОДЕ
Тонко Мароевић
КРИТИКА, "LINGUA FRANCA"
09 НАКОН ПЕТ ГОДИНА
Бранко П. Сучевић
ЈУБИЛЕЈ	55 AND THE ANGELS SING / КАД АНБА ЗАПЕВА
Сања Шакић
КРИТИКА, "BUNKER SWING"
12 ЗАБОРАВЉЕНИ ГРАД
Тамара Опачић
РЕПОРТАЖА, СРБИ У КНИНУ	56 САСВИМ ДОСАДНА АВИОНСКА НЕСРЕЋА
Сања Шакић
КРИТИКА, "ЛЕТ"
20 ВАЖНА ИМ ЈЕ САМО ДОБИТ
Горан Борковић
ИНТЕРВЈУ, ЈАГОДА МУНИЋ	58 ЕМИГРАЦИЈА СЕ ПРИВОДИ ПАМЕТИ
Борис Рашета
КРИТИКА, "АРГЕНТИНСКИ РОМАН"
25 ЈЕ ЛИ ТЕ ОЛУЈЕ УОПЋЕ БИЛО?
Радоје Арсенић
КРАЈИНСКЕ ПРИЧЕ	60 ОСТАНИ ЗАУВЕК ПОМАЛО ДЕТЕ
Ђорђе Нешић
ЗАПИС О ПОЕЗИЈИ
28 ПИСМО ШКОЛСКОГ ДРУГА ИЗ ШВЕДСКЕ
Милан Цимеша
НАКОН РАТА	61 ЦРТИЦА
Изабрао Чедомир Вишњић
30 ЧИСТИМ СВОЈ ЖИВОТ
Ђорђе Матић
АРСЕН – ИЗМЕЂУ ИРОНИЈЕ И СТРАХА	62 ПРЕПОРУКА ЗА ЧИТАЊЕ
Чедомир Вишњић
НОВЕ КЊИГЕ
35 НЕЖЕЉЕНА БАШТИНА НОБ-а
Горан Борковић
ОКРУГЛИ СТОЛ, ВОЈИН БАКИЋ	64 АСТАНА 2013.
Боривој Везмар
ПОЕЗИЈА
38 С ВРХА ЗНАНОСТИ У УЏБЕНИКЕ
Нина Ожеговић
ЗНАНСТВЕНИК МИЛУТИН МИЛАНКОВИЋ	68 А ШТО ТЕБЕ БОЛИ?
Младен Блажевић
ПРОЗА
42 НАША ПРЕЗИМЕНА (4)
Живко Ђелановић
ПРЕЗИМЕНА ГРАОВАЦ И ЈАЈЧАНИН	74 ПАНОПТИКУМ
Горан Борковић

СВЕТОСАВСКА АКАДЕМИЈА

ШТО ЈЕ НАМА ЋИРИЛИЦА?

Не због годишњица, иако се баш нуди она стота, Скерлићевог предлога о екавици и латиници као темељу нашег заједништва, него због неких простијих разлога и повода, чини се да у говору посвећеном Св. Сави, а о раду Српског културног друштва, тему српске ћирилице ни овде у Хрватском глаузеном заводу вечерас не смијемо заобићи. Могли бисмо рећи мрву прецизније; српске ћирилице у Хрватској, али и не морамо. Тако много проливене жучи и лажних емоција, мора се коментирати. Једино што бисмо на овај дан у нашем календару, кад се сусрећемо сами са собом, можда морали окренути визуру, оставити по страни оне што су против, а пропитати поштење и принципијелност властитих реакција и огорчења. Злонамјерни су нас већ позвали на то, њих можемо занемарити, али не и проблем. Питање се да једноставно формулисати и гласи: што је ћирилично писмо нама данас и овде? Што нам значи у интерној комуникацији, а што у оној са окружењем? Или нешто сугестивније и грубље, урушава ли се знање и кориштење ћирилице и међу нама?

Данас звучи анегдотално историјска чињеница да су наши стари по слову закона из 1888. године имали право не само упутити молбу или било какав други акт према властима – на ћирилици, него су те исте власти биле дужне и одговорити молиоцу на том писму. Није се то поштовало, јер је и тада било мало оних који су на свом праву инсистирали, али тако је писало у закону који је вриједио у Хрватској и Славонији.

(Уосталом, прича о тражењу мањинских права је прича о коки и jaјету; што сте слабији то их мање тражите, што их мање тражите, то сте слабији. Потенцијални излаз из круга је на оном мјесту на ком препознајемо укључену људску вољу и свијест. Ако их има, барем код мањине.)

Лако се ми данас можемо договорити око тога што све спада у прошлост, али своје морамо не само бранити од других, него и од себе, од своје безбриге, лијености, чак и покварености, према другима и себи. Треба учити, труд уложити, да останемо двописмен народ, ако желимо народ остати.

Ништа није лакша, него нешто и тежа ситуација са језиком и нашом језичном праксом, која се отима систематизацијама и ионако непостојећим покушајима нормирања. Треба знања, а на жалост, и нешто храбrosti, да језик којег говоримо назовемо нашим националним именом. Барем у част оној генерацији која још живи, или је живјела, по селима која смо, сјећате се, лани спомињали овом истом приликом, ако већ не зато што на то имамо сва хисторијска и политичка права и она права која потврђује релевантна знаност. Да не испадне да су те одреднице идентитета нама заправо отеготне, а важне једино онда кад их неко оспори.

Има додуше једна коју нам се мало ко усуди оспоравати, али то не значи да пролази много сретније. Могли сте тако ових јануарских дана, рецимо 6. јануара увече прошетати било загребачким улицама, било кордунашким селима и кад сртнете кога од беспослених Срба, назвати му Бадње вече. И што сте могли чути као одговор? Најчешће некакво бојажљиво мумлање, као да су се одједном нашли усред необично сложене теолошке дискусије, која захтијева велико предзнање. И тај нас страх незналица кочи још и данас. Нећу даље о овој теми на данашњи дан, да ријечју не повредим успомену онога кога славимо вечерас. Али сви бисмо морали водити рачуна о томе да слава Св. Саве – обавезује, и да морамо савладати у себи лошу слободу коју је нама овдашњим Србима намрла наша краишака прошлост. Обичаји и традиција не могу замијенити вјеру.

И каква год онда била наша данашња ситуација; рад, храброст и вјера биће нам извјесни залог будућности.

Хтио сам рећи још нешто, кад је о овим запуштеним вриједностима ријеч. Запуштеним и код нас и око нас. Не би се никако смјело догодити да оне падну искључиво у дио нашим људима по Трпињи, Боботи, Бијелом Брду, Кусоњама, Чемерници или Дубравама. Ако наши образовани људи по грађовима, нарочито овде у Загребу, себе ослободе обавеза њиховог чувања, онда је нашој причи лако видљив скори крај. Онда нам је поплава лошег фолклора праведна казна за то што и како радимо.

Треба дакле радити, храбро и са вјером. И то би био вечерас најкраћи одговор на питање што су задаци овдашњег Српског културног друштва.

Да ту ствар нешто сликовитије прикажем, послужићу се мишљу, ријечима једног великог европског писца. Кад вам кажем да је то Франц Кафка, можда ће вам се у први мах учинити како смо залутали далеко и како је тај избор исувише егзотичан. Бољи познаваоци, међутим, лако ће се присјетити да је свијет ондашњег Прага, врло близак свијету који је прије једног вијека са бном Скерлецом сједио у малој дворани ХГЗ-а. Вечерас заправо подсећам на изванредну књижицу Густава Јануша о разговорима са Кафком. Све се догађа у Прагу, почетком 20-их година 20. столећа. Најбоље да вам прочитам тај кратки уломак из књиге:

“Говорили смо о односима Чеха и Немаца. Ја сам рекао да би за боље разумевање обе нације било добро издати чешку историју у немачкој обradi.

Кафка одби то, међутим, резигнираним одмахивањем руке.

“То је некорисно”, рече. “Ко би то читao? Само Чеси и Јевреји. Немци, свакако не, јер они неће да спознају, схватају, читају. Они би једино да поседују и владају, а у том случају је схватање само препрека. Ближњи се, ипак, боље тлаче ако их не познајете. Штеди се на савести. Зато нико не познаје историју Јевреја...”

Ово, наравно, нисам прочитао зато да би у овакво вече ма и подсећао на старе омразе, а још мање зато да у наше име олако дијелим моралне пацке окружењу, стављајући их у улогу Нијемаца.

Оно што сам хтио вечерас подијелити са вама, то је могуће тумачење ове Кафкине реакције и његових ријечи. А како је баш на данашњи дан и светски дан сјећања на холокауст и његове жртве, учинило ми се згодно да актере нађем на окупу.

Јанушов предлог, његова идеја о издавању историје, је из стандардног репертоара поступака свих образованих људи у конфлктним ситуацијама. Таква просвјетитељска пракса траје на свим странама до данашњег дана, а велики јој је прашки, јеврејски и њемачки писац добро сагледао ограничene домете.

Поука ове сцене, на другој страни, даје на Андрићеву “Аску и вука”, даје на ону сочну народну пословицу: Сила бога не моли! То је ваљда срочио неки наш сељак након што је прочитао прво издање Макијавелија. Али, вратимо се Кафки, он је ипак, без икаквог претјеривања, култни загребачки писац и овде се увијек много и пажљиво читао.

Има ли ту каквог руковођа за нас? Мени се чини да има. Томе у прилог додајем како је лако уочљива чињеница, да се браћа Јевреји до данашњег дана држе овог обрасца. Ево што се мени чини да Франц Кафка мисли о питању ђирилице, данас и овде. Наравно, молим вас да ово схватите барем са минималном дозом хумора. Он мисли како постоје случајеви у којима подилажење ионако нема смисла. Некорисно је. Не подилазити, међутим, не значи; не радити. То би, једноставним рјечником речено, могло значити, како он мисли, да се нико не треба бојати ни бјежати од своје ђирилице. То би могло значити и ово: ко није вољан или способан за своју ђирилицу, за одређену мјеру затворености, будућности нити има, нити има право на њу, нити му је потребна. Ионако се онда своди на количину нове робе за потрошњу. Ми вечерас не бирамо између Скерлића и Кафке, ми само као људи културе, у дугим интервалима помјерамо акценте.

Ја, уважене даме и господо, дакако знам, да је овакав приступ и начин понешто нетипичан за светосавске беседе, али било ми је стало до тога да будем посредан у методи и прецизан у изразу. Знам и то да сам вечерас повукао само једну нит из ткања нашег трајања, али чинило ми се да вриједи обратити посебну пажњу на њу.

Надам се да сам донекле и успио. Хвала вам на пажњи.

OD PERUNA DO PROLJEĆA

Nenad Jovanović

MNOGOBOŠTVO U JAGODNJAKU – Krajem prošle godine članovi pododbora "Prosvjete" iz Jagodnjaka, zajedno sa svojim gostima iz Vere, pokazali su svoja dostignuća na šesnaestom godišnjem koncertu. Kako je svaki od njih tematski, ovaj se bavio staroslavenskim božanstvima na čelu s Perunom, Triglavom, Svetovidom, Moranom i drugima. Koncert su pratile recitacije i folklorne igre na tragu izvornog narodnog stvaralaštva i običaja koje potječu još iz starih mnogočasnih vjerovanja. Gosti iz Vere predstavili su se koreografijama iz bosilegradskog i vranjskog kraja.

DJED MRAZ U MALOM GRADCU – Podobor "Prosvjete" u Malom Gradcu i ove godine organizirao podjelu poklona za djecu tog kraja. Djed Mraz je uz prigodan program ove godine na Badnje veče podijelio preko 150 paketića na veliko dječje veselje.

VUKOVARCI ZAGREBU – Pred više stotina gostiju na Srpskoj večeri u Zagrebu, koju je organiziralo Srpsko narodno vijeće, Ansambl narodnih igara "Prosvjeta" iz Vukovara predstavio se brojnim koreografijama. Ovaj put su za nastup izabrali one vezane za kulturnu baštinu vukovarskih Srba iz 19. vijeka koje su ponovo izveli mjesec dana kasnije na prijemu povodom Dana državnosti i Dana vojske Srbije. Uz ugledne Srbe, u publici su bili predstavnici hrvatskih vlasti i diplomatskog kora.

BRŠADINSKI VINSKI BAL – U okviru 13. po redu manifestacije Dani vina, pokrenute kao sjećanje na nekadašnje bršadinske vinogradare i njihovog zaštitnika Sv. Trifuna, sredinom februara održan je Vinski bal u organizaciji bršadinskog podobora i KUD-a "Vaso Đurđević". Na početku programa za dobar urod vinograda vinovu lozu je osveštao bršadinski paroh protovjerej Ljubenko Jović. S koreografijama Užica i Pčinje svečanost su nastupom uveličali članovi podobora "Prosvjete", od pjesnika i recitatora do folkloruša. Slična manifestacija treću godinu organizira se u Bijelom Brdu, također poznatom vinskom kraju.

OBLJETNICA STUDIJA EHO – Povodom 12 godina uspješnog rada Dramski studio EHO, koji djeluje pri zagrebačkoj "Prosvjeti", nastojat će približiti svoj rad široj publici. Tim povodom će predstaviti bivše i sadašnje članove, najavila je voditeljica studija Svetlana Patafta na početku poetske večeri Ives Buljan, pjesnikinja i glumice koja je svojevremeno djelovala u tom studiju, održane 14. februara. Osim čitanja Ivesinih pjesama i dramskih ulomaka, nastupio je i Zbor Hor. Na prvi dan proljeća održana je "Proljetna rapsodija" s dvije scene iz drame "Čudne ljubavi" Maje Pelević, rađene po motivima Ezopovih basni.

HUMANOST U SISKU – Članice sisačkog podobora "Prosvjete" pokazale su visoku razinu humanosti za vrijeme velikih poplava u tom kraju. Posjetile su mjesto Žabno i odnijele hrano namijenjenu ljudima koji su branili krizna područja od poplava, sprečavajući još veću materijalnu štetu na sisackom teritoriju. U koordinaciji s nadležnim službama dogovoren je da se hrana koju smo prikupili povodom Svjetskog dana socijalne pravde odnese na područje Žabna i pred predsjedniku tamošnjeg mjesnog odbora, rekla je predsjednica podobora Svetlana Grubješić. U akciji pripreme i prikupljanja hrane bilo je 12 članica kojima su se priključile i druge žene.

DALJSKE MAČKARE – Dane uoči preduskršnjeg posta u Dalju obilježile su popularne Daljske mačkare koje u tom mjestu imaju tradiciju duž od 170 godina. Mačkare su se nekad organizirale na ulici, a tek nakon 1945. ovaj društveni događaj se preselio u Dom kulture. Zadnjih decenija organizira ih podobor "Prosvjete". Sudjelovalo je 20 takmičara koji su pjevali, glumili i plesali.

'UBI ME PREJAKA REČ' – Početkom marta u dvorani "Privrednika" održana je tribina "Branko Miljković - Ubi me prejaka reč" kojom je obilježena 80. godišnjica rođenja i sjećanje na tragičnu smrt ovog pjesnika u Zagrebu koja do danas nije u potpunosti rasvijetljena. O poznatom pjesniku, rođenom 1934. u Nišu, kasnije beogradskom studentu, dobitniku brojnih priznanja i nagrada i autoru stiha "Da li će sloboda umeti da peva kao što su sužnji pevali o njoj", govorili su Predrag Matvejević, profesor književnosti Dušan Marinković i pjesnik Enes Kišević, uz pjesnički doprinos Branka Pejnovića.

BANIJSKA KOLAČIJADA – Ovogodišnju tradicionalnu martovsku smotru banijskih domaćica ili popularnu Kolačijadu, održanu 15. marta u Malom Gradcu, obilježilo je devet takmičarskih kolača i torti, kao i bogat kulturni program od recitacija tamošnje djece do nastupa folkloraša iz za-

grebačkog te ženske pjevačke grupe iz viškovskog pododbora, kao i pjevačke grupe "Vreteno" iz Rijeke. Kolačijada, nastala na inicijativu predsjednice pododbora Milice Sanković, kao sjećanje na kurseve kuhanja i pečenja organizirane za tadašnje seoske snaše, ove godine održana je deveti put.

SUNČANA STRANA MASPOKA – U zagrebačkoj dvorani "Prosvjete" u organizaciji Središnje biblioteke Srba održana je promocija knjige Radovana Kovačevića "Poleće posrnulog bratstva". O knjizi s temom maspoka s podnaslovom "Dalmacija 1967-1972. u predigri za jugoslovensku tragediju", koju je 2012. izdao beogradski "Službeni glasnik", osim autora koji je do '90-ih bio dopisnik "Politike" iz Splita, govorili su donedavni dopisnik "Politike" iz Zagreba Radoje Arsenić i predsjednik "Prosvjete" Čedomir Višnjić.

FILM O BORDI – Brojna publika prisustvovala je u zagrebačkom art kinu "Grič" premjeri dokumentarnog filma "Bordo – vječna stripovska mladost" režisera Bernardina Modrića te scenarista i producenta Veljka Krulčića koji govori o manje poznatim detaljima iz života i stvaralaštva ovog poznatog umjetnika. Osim samog Borde, u filmu koji se bavi njegovim stvaralaštvom od prvih tabli stripa iscrtanih u Osijeku pred Drugi svjetski rat i u izbjeglištvu u Beogradu pa sve do danas, govore i Nedjeljko Dragić koji ga proglašava "maratoncem stripa" i poslijednjom živućom velikom enciklopedijom domaćeg stripa, scenarist Rudi Aljinović, strip autori Dubravko Matačović i Krešimir Zimonjić, Oto Reisinger, Pero Zlatar, Miki Čukli, Slavica Fila...

Duhovni začetnik filma, historičar stripa i kritičar Veljko Krulčić, koji sa svojom kućom "Vedis" nastoji promovirati i sačuvati od zaborava domaći strip, istaknuo je da to nije samo dokumentarac o Bordinoj strip karijeri, nego i o povijesti stripa, pa i novinarstva i vizualne umjetnosti na ovim prostorima.

Svetosavska akademija, Hrvatski glazbeni zavod 27. 01. 2014. / foto: Jovica Drobnjak

SKD "PROSVJETA" I SRBI U HRVATSKOJ OBILJEŽILI SVETOG SAVU

PUTEVIMA SVETOSAVLJA

Srbi u Hrvatskoj liturgijama i prigodnim akademijama obilježili su praznik Svetog Save, osnivača Srpske pravoslavne crkve i zaštitnika školstva. Sveti Sava je i krsna slava SKD "Prosvjete".

Na Svetosavskoj akademiji održanoj 27. januara u zagrebačkom Hrvatskom glazbenom zavodu predsjednik "Prosvjete" Čedomir Višnjić održao je prigodnu svetosavsku besedu i uručio nagradu "Sava Mrkalj" za doprinos kulturnom stvaralaštvu Srba iz Hrvatske slikaru Milošu Popoviću, aktivnom članu "Prosvjete".

Ovogodišnju akademiju svojim prisustvom uveličao je i hrvatski predsjednik Ivo Josipović, dok su u delegaciji Srbije bili Jasmina Mitrović Marić, savjetnica predsjednika Tomislava Nikolića i pomoćnica ministra vanjskih poslova Srbije Roksanda Ninčić. U prvim redovima bili su i predsjednik SNV Milorad Pupovac i njegov zamjenik Saša Milošević, predsjednik Savjeta za nacionalne manjine Aleksandar Tolnauer, gradonačelnik Milan Bandić i zamjenica gradonačelnika Vesna Kusin i brojni predstavnici srpskih organizacija i manjinskih samouprava.

Josipović je čestitao "Prosvjeti" njenu krsnu slavu i ukazao na velik doprinos srpske zajednice u Hrvatskoj. "Međusobni odnosi kroz povijest temeljili su se na razumijevanju, poštovanju i potpori. Bilo je teških stranica, ali to ne smije biti model budućeg ponašanja", rekao je Josipović.

Nenad Jovanović

УСПОМЕНЕ НА ОСНИВАЊЕ 'ПРОСВЈЕТЕ' И 'ОБИЛИГА'

НАКОН ПЕТ ГОДИНА

Бранко П. Сучевић

Година 1944. била је година стварања ширих основа за бољи просветни и културни живот у слободној социјалистичкој домовини. Побједе и успеси наше Народно-ослободилачке војске отворили су нам зато велике могућности. Све смо, и најтеже обруче разбили, истину о нашој борби продрла је у најзабаченији кутак земаљског шара, наша нова власт већ је функционисала, судови радили, школе спремале нове кадрове. Коначна побједа је била на прагу и с њом нови велики задаци. Ослобођену и порушену земљу ваља обновити, треба је изградити на социјалистичким основима. Били смо сигурни у побједоносни завршетак јер су нас водили Партија и Тито. Надасве име Тита, хероја и мислиоца, било је име, које нас је водило кроз борбу, којим смо се поносили и које име је било програм обнове и изградње новог живота.

**У току рада Српског клуба вијећника
ЗАВНОХ-а постављено је питање како то
да Срби у Хрватској никада у историји
нису створили културни центар.
Објективни услови то нису дозвољавали.
Али сада, у социјалистичкој држави,
створене су могућности да се то оствари**

У Кестеновцу, одмах послије офанзиве, у једном штагљу, сједио је административни и управни дио ЗАВНОХ-а. Свако вече, у шест сати, поједини руководиоци одјела износили су досадашње резултате рада и стварали планове за будућност. Чланови ЦК КПХ присуствовали су и слушали реферате, давали сугестије и дискутовали сједећи на сијену у штагљу, у свежим пролећним вечерима, кад је вјетар дувао, кроз оба отворена врата и кроз све пукотине, и између сасушених дасака. Вођена је увече, у сумрак и додugo у мрак, дуга и плодна дискусија, о новом, слободном животу.

Једног мајског дана посједали смо сви у камион. Навече смо почели III засједање ЗАВНОХ-а. Цијелу ноћ, у свечано окићеној дворани, у присуству највиших руководилаца нове Југославије, донешени су предлози, вођене дискусије и створени историски

закључци. ЗАВНОХ се претворио у прави историски сабор Хрватске. У свитање је донесена Резолуција о правима грађана Федералне Хрватске којом је озакоњена равноправност Срба у Хрватској што је већ стварно и постојало у току цијеле Борбе. То је одавно био један од основних принципа КПЈ.

Српски клуб је почeo интензивније да ради у Топуском, уједно вили према Молинаријеву врелу. Окупљао је пјеваче гусларе и писмене људе. "Српска ријеч" постаје садржајнија. Чланови Клуба водили су дуге разговоре о положају Срба у Хрватској, њиховој прошлости и будућности. Кад се Клуб преселио у Народни дом у Топуском и смогао угледне просторије, разговори су се настављали. Ту су, често, присуствовали чланови Извршног одбора ХРСС и радовали се чврстој другарској и братској сарадњи Хрвата и Срба и слободној домовини. Чланови Српског клуба писали су чланке за "Слободни дом", а чланови ХРСС за "Српску ријеч".

Набачена је идеја у Клубу да се изда збирка српских борбених пјесама. Мисао је прихваћена, али је није било лако остварити. Наслови пјесама и имена пјесника сјећали смо се добро. Поједине стихове знали смо. Али, цијеле пјесме било је тешко саставити. Тражили смо збирке и антологије по школама, али се ништа није налазило. Усташе су биле врло савјесне при уништавању српских књига. Банија и Кордун су спаљени и нема библиотека. Помогла је нешто Глинска гимназиска библиотека, али нам није пружила све што треба. Да се саставе неке познате пјесме, требало је да се састане више људи, да сваки говори шта зна, не би ли се направила цјелина. Негде је било више, а негде мање успјеха. Сви су жељели да се, безусловно, репродукује пјесма "Сабљо моја димискијо" као нека врста химне. То је ишло и најтеже, јер се много позаборављало. Ипак је, коначно, састављена збирка и штампана у Петровој Гори у издању "Српске ријечи", под насловом "Пјесма борбе и славе". Потешкоће око штампања су биле велике јер није било довољно ћирилских слова. Она што су била у Лици, уништио је непријатељ приликом офанзиве и остала су само у Петровој Гори. Па ипак запреке су свладане и збирка је штампана.

Некако у исто вријеме набачена је идеја да се оснује српско пјевачко друштво, које ће обилазити српске крајеве, соколити их, разбијати четнички шовинизам и припремати народ за коначно ослобођење. Ваљало је обилазити војне јединице по Лици, Кордуну, Банији, Славонији, сабрати пјеваче и приступити солидном систематском раду. Послан је један друг да тај посао обави. Долазиле

су обавијести о пријављеним друговима. Међу њима је било Срба, Хrvата и Муслмана. Понеко је сумњао у успех, не вјерујући да би Лика, Кордун и Банија могле дати добре хорске пјеваче.

Кад је скupљена група пјевача, организована је као војна јединица, са својим диригентом, политичким руководиоцем и економом. У Глинине је добила зграду и приступила увјежбавању. Радило се озбиљно, дисциплиновано. Цијели дан су били заузети пјевањем, учењем, политичким уздизањем. Показивало се да ће се постићи добри успеси. Разбијене су све сумње.

**Културне традиције Срба, донесене из старе постојбине приликом досељавања, сачувале су се добро и прилагодиле новим приликама у Хrvатској.
Позитивне традиције ће требати његовати и усавршавати у слободној домовини, усклађивати са традицијама хrvатског народа**

У току рада, Српски клуб вијећника ЗАВНОХ-а је и даље дјеловао. Постављено је питање како то да Срби у Хrvатској никада у историји нису створили културни центар. Објективни услови то нису дозвољавали. Али сада, у социјалистичкој држави гаје све израста на новим основима, створене су могућности да се оствари у Загребу центар који ће прикупљати све Србе у Хrvатској на послу културно-просветне изградње. То је утолико потребније што је просветни ниво српских маса врло низак, а стара Југославија није о томе водила рачуна. Народна власт ће имати много послана на просветном уздизању, а Срби су дужни да јој у томе пруже највећу помоћ. Културне традиције Срба, донесене из старе постојбине приликом досељавања, сачувале су се добро и прилагодиле новим приликама у Хrvатској. Позитивне традиције ће требати његовати и усавршавати у слободној домовини, усклађивати са традицијама хrvатског народа и уклопити у развијатак опште српске културе. Да се то оствари, нужно је основати организацију која ће на се примити задатак културно-просветног уздизања и уједно помоћи економској и политичкој изградњи, која је заједничка за све грађане без обзира на националну припадност.

Облик организације, у први мах, није био сасвим разрађен. Неко је то замишљао као неке врсте академију наука. Други је изнисао као примјер Матицу срpsку. Трећи је упозоравао на босанску "Просвјету" и њене традиције. Било је и других приједлога. Из обиља тих форми требало је одабрати једну која неће трпjetи од застарјелих традиција, која ће прикупити од сличних установа све што је добро, која ће одговарати социјалистичком духу нове Југославије.

Стога је састављање правила био дуготрајан и мучан посао. Било је мноштво редакција. Ваљало је преправљати и прекрајати. И послије много савјетовања, још увијек је понеко стављао своју примједбу у Клубу. Па ипак, појмови су се кристалисали и ствар је напредовала. И интерес је био велик, ЦК КПХ је пажљиво пратио и помагао тај рад.

Дотле је пјевачко друштво у Глинине показивало да ће бити солидна културно-умјетничка установа. Репертоар је увјежбаван. Грађани Глинине, и Срби и Хrvати, с пажњом су пратили напредак. Омладина Глинине већ је припремала заставу. Наћи свилу за заставу био је један проблем, наћи свилу за вез био је други проблем. У нормалном животу ситни проблеми били су овде тешки, али су се радосно савладавали.

22. октобра 1944. свечано је освећена застава Српског пјевачког друштва које је добило име "Обилић". На рушевинама глининске цркве, у којој је поклано 1.200 Срба, служене су свечане задушнице, на којима је "Обилић" пјевao. Мноштво народа, српског и хrvатског, из Глинине и околних села, присуствујући овој свечаности гушило се у плачу помишљавајући на невине жртве и мијешајући плач с поносом да је све прошло благодарећи упорној борби, братству и јединству створеном у борби, имајући непрекидно на устима и у срцу име Партије и Тита.

Навече је одржана академија на којој је "Обилић" одржао свој концепт с обилним борбеним програмом и стао одмах у ред најбољих културно-умјетничких друштава. У програму је учествовало Културно друштво Баније и Централна казалишна дружина, осим гуслара који је отпјевao борбене пјесме.

Послије академије приређен је банкет у Хrvатском дому. Био је обиљан јер су Хrvатице сељанке из околине Глинине донијеле мноштво јестива и колача, осим што су Срби и Хrvати, грађани и сељаци, уложили све снаге да се одуже овој великој свечаности.

Из тога "Обилић" је кренуо на дужност. Обилазио је војне јединице и села. Својим пјевањем вршио је политичку и патриотску функцију.

18. новембра 1944. основано је у Глинине, у просторијама кина, Српско културно друштво "Просвјета". Дворана је била препуњена народа из Глинине и села. Као домаћин био је Окружни НОО Глина. Оснивачку скupштину отворио је Мићан Прибичевић, члан ОНОО за Банију. Предавања о значењу "Просвјете" одржао је др Дане Медаковић. Правила су прочитана и примљена, и изабран Управни одбор. У умјетничком програму који је слиједио учествовали су: "Обилић", Централна казалишна група и оркестар IV корпуса Народно-ослободилачке војске Југославије.

Послије подне, истог дана приказан је совјетски филм "Дуга". Како је кино било пуно, а народа много, многи се сељаци четири сата нису мицали са својих мјesta само да виде филм.

Све ове свечаности оставиле су дубок, позитиван, утисак на народ, као видни доказ равноправности народа у правој социјалистичкој земљи. Оне су, уједно, биле темељ на коме ће се изграђивати, уз помоћ народних власти, даљњи културно-просветни рад Срба у ослобођеној НР Хrvатској.

SRBI U KNINU

ZABORAVLJENI GRAD

PIŠE: Tamara Opačić**FOTO:** Barbara Blasin

**Doveli su ljudi, dali im stanove i kuće, a oni se ne mogu jesti.
Ako hoćeš nekog nahraniti, trebaš mu kupiti štap i naučiti ga
pecati, a ne mu kupiti jednokratnu porciju ribe. Od samoga
početka grad je utemeljen na krivim prioritetima. Pitanje je
može li se sada takvo stanje popraviti, s obzirom da od 22 000
stanovnika bivše općine Knin njih 5 800 prima socijalnu pomoć**

Uz prirodne ljepote grada, poput obronaka Dinare, s kojih se u rijeku Krku ulijeva slap Krčić, posjetiteljima Kninske tvrđave posljednjih godina pažnju privlače još dva, nimalo prirodnih fenomena. S jedne strane to je stari centar grada Knina, kojeg unatoč njegovoj specifičnoj arhitekturi, građani zaobilaze u širokom luku. Zbog velikih stradanja u ratu, nove vlasti su zaključile da im je centar najjednostavnije izmjestiti u drugi dio grada, oko kojeg je izgrađena nova, većinom stambena infrastruktura. Posjedično, zajedno s centrom izmješteni su i njegovi stanovnici, koji u opustjeliye dijelove grada sada zalaze samo po potrebi, najčešće zbog odlaska u dvije stare crkve, jednu katoličku i drugu pravoslavnu, a koje su uz zgradu Hrvatske gospodarske komore jedine obnovljene građevine u nekadašnjoj gradskoj jezgrici.

S druge strane, tu su i velike proizvodne i skladišne hale, čiji plavi krovovi bude znatiželju svakog posjetitelja koji se u Kninu našao prvi put. Riječ je TVIK-u, bivšoj tvornici vijaka koja se u pedesetogodišnjoj tradiciji specijalizirala za masovnu proizvodnju vijčanih elemenata. TVIK je u svom najprosperitetnijem periodu prije rata zapošljavao 3 400 radnika, što ga je činilo najznačajnijim gospodarskim faktorom kninskog kraja. Međutim, kao i u ostaku Hrvatske, i u Kninu je privatizacijski proces napravio svoje. No, za razliku od, primjerice, tvornice tekstila Kninjanka, čiji su proizvodni pogoni u potpunosti devastirani, TVIK djeluje i do današnjih dana. Samoborska DIV grupa 2003. godine kupila je nekretnine te tvornice u stečaju. Tada je u pogonu radilo stotinjak radnika, a unatoč velebnim najavama Tomislava Debeljaka, novog vlasnika tvornice, DIV Knin, kako se ona sada zove, trenutno zapošljava oko 350 radnika. Dio njih bivši su radnici Brodosplita, splitskog škvera, koji svako jutro putuju u Knin na posao. Unatoč malom broju građana Knina koji danas rade u tom pogonu, za veliki dio njih on i danas zna-

či mnogo s obzirom na činjenicu da je u jednoj od plavih hala privremeno smještena katolička crkva Gospe velikoga hrvatskog krsnog zavjeta. Tamo će ostati dok se ne izgradi nova, velebna crkva, koja trenutno u ovom gradu predstavlja praktički jedinu investiciju.

**Rad SKD *Prosvjeta* u Kninu obnovljen je
1997. godine. Bilo je to vrijeme, kako
kaže predsjednik pododbora Dragoljub
Čuković, kada doseljenici nisu bili dobro
raspoloženi prema domaćem stanovništvu,
prije svega Srbima, tako da je trebalo imati
hrabrosti drznuti se i obnoviti rad
jedne srpske ustanove**

Jedan od stanovnika Knina koji pamte bolja vremena u TVIK-u je Dragoljub Čuković, koji je 25 godina radio u toj tvornici. Otkaz je, simptomatično, dobio 4. kolovoza 1995. godine. Čuković je danas predsjednik kninskog pododbora kulturnog društva *Prosvjeta*, čiji je rad obnovljen 1997. godine. „U turbulentnom vremenu i još turbulentnijem Kninu, u kojem su se naselili stanovnici iz različitih krajeva i s različitim kulturama, sudbinama i traumama, a koji nisu bili dobro raspoloženi prema domaćem stanovništvu, prije svega Srbima, trebalo je imati hrabrosti drznuti se i obnoviti rad jedne srpske ustanove“, prisjeća se Čuković i dodaje da tada prostori *Prosvjete* u ulici Gojka Šuška, ali i sveukupna društvena atmosfera, nisu bili ni nalik današnjima. „U

kninjanka

12

STOP

to vrijeme politika je kao i obično bila licemjerna. Nismo bili dobrodošli, ali se oficijelna vlast trebala dopasti međunarodnoj zajednici. Poučeni prošlošću, Srbi u Kninu su također mislili da još nije vrijeme da ponovno krenemo s radom.“ No, Čupković se nije predao već je s grupom entuzijasta nekad ruševan prostor prenamjenio u knjižnicu koja danas broji više od 3000 naslova i u kojoj se redovito organiziraju likovne, dramske i informatičke radionice za djecu.

Prosvjeta je organizirala različite aktivnosti za sve građane Knina, bez obzira na njihovu nacionalnost, čime je razbijen stereotip o isključivo srpskoj organizaciji što je 2003. godine nagrađeno plaketom Grada Knina za njegovanje nacionalnog identiteta i doprinos multikulturalnosti

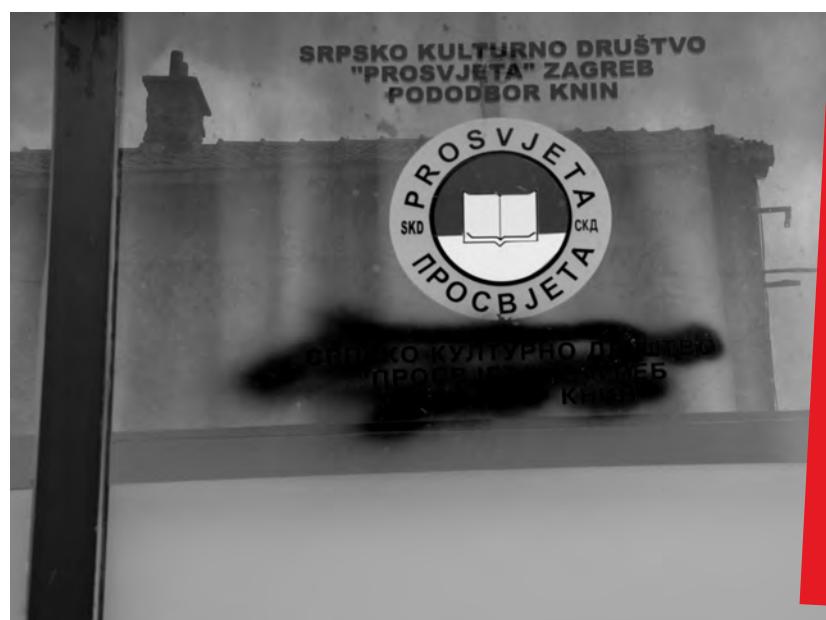
„Prosvjeta je postala jedini kutak koji je pozitivno, ohrabrujuće i opuštajuće djelovalo kako na domicilno, tako i na povratničko stanovništvo. Iz tog kutka niknule su i ostale srpske organizacije, a kroz kratko vrijeme posjetilo nas je osam ambasadora od kojih su nam neki pomogli u opremanju prostorija“, tvrdi predsjednik kninskog pododbora kojih je najponosniji na šahovsku sekciju u kojoj, kako kaže, sudjeluju Hrvati i Srbi. „Budući da smo kroz godine organizirali različite aktivnosti za sve građane Knina, bez obzira na njihovu nacionalnost, uspjeli smo razbiti stereotip da smo isključivo srpska organizacija. Kruna našeg uspjeha svakako je plaketa Grada Knina koju smo dobili 2003. godine za njegovanje nacionalnog identiteta i doprinos multikulturalnosti. Time smo postali prva institucija sa srpskim predznakom koja je primila takvu vrstu priznanja nakon rata“, ističe Čupković.

Prosvjeta u Kninu danas broji oko 150 članova, ali kako objašnjava predsjednik pododbora, samo je njih tridesetak aktivno. „S jedne strane problem je u tome što se apatija uvukla u društvo, a s druge što mlade naš rad jednostavno ne zanima. Naši članovi većinom su starije životne dobi. Dogodilo nam se da je u kratkom vremenu umrlo pet članova knjižnice koji su posudili knjige.“

Osim nevraćenih knjiga, kninski podobor Prosvete muče i drugi, daleko ozbiljniji problemi. Kao i u nekim drugim hrvatskim gradovima, ni ploča na ulazu u kninske prostorije Prosvete nije ostala pošteđena nakon aktualnih događanja u Vukovaru. Čirilični natpis na ploči išaran je crnim sprejem. Kako tvrdi Dragoljub Čupković, to nije jedini napad. Od 1997. godine prostori su napadnuti desetak puta. „Osim što su vršili nuždu ispred ulaznih vrata i gurali različite predmete u ključanicu, napadači su u nekoliko navrata kamenovali prozore“, svjedoči predsjednik pododbora, koji kamene rezvizite čuva na najvišoj polici knjižnice. Policija uredno iziđe na poziv, napravi očevid i konstata řtetu, ali počinitelji se nikada ne pronađu. Lokalna politika grada Knina nikad se nije javno ogradiла ni osudila napade. Sve to nagnalo je Čupkovića da se prošle godine otvorenim pismom obrati relevantnim ustanovama i medijima. Kako kaže, reakcije još uvijek nema. Na pitanje utječu li ti događaji na

Dragoljub Čupković, predsjednik kninskog podobora SKD Prosvjeta

Čirilični natpis na ploči išaran je crnim sprejem

suživot Hrvata i Srba u Kninu, Čupković unatoč svemu rezolutno odgovara: „Budimo iskreni, ekscesa gotovo da i nema. U početku nas se pokušalo dijeliti, ali to jednostavno nije uspjelo. Da se u Kninu dogodilo što u Vukovaru, Gospiću ili Pakracu, situacija bi zasigurno bila drugačija“.

Ono što trenutno najviše muči, kako ostale stanovnike Hrvatske, pa tako i građane Knina, enormna je nezaposlenost. „Ovdje ni za Hrvate nema posla, a kamoli za Srbe. Razlike su najviše vidljive u državnim institucijama u kojima su Srbi itekako podzastupljeni. Uz vrijeme, koje je napravilo svoje, nemogućnost pronalaska posla itekako otežava povratak mladih“, kaže Čupković navodeći primjer svoja dva sina od kojih jedan živi u Novom Sadu, a drugi u Kopru. „Knin kao da je određen na propast. Zbog toga ovdje može živjeti samo onaj tko je u njemu rođen“, zaključuje predsjednik podobora Prosvete.

Ali ima i iznimki. Jedna od njih je Vaska Radulović. Za razliku od većine povratnika koji su se u kninski kraj vratili prije desetak godina, ova trideset-

togodišnjakinja se iz Beograda, gdje se s obitelji odselila tokom akcije *Oluja*, prije tri godine vratila u Polaču, svoje rodno mjesto koje je od Knina udaljeno deset kilometara. Njena obitelj, među kojima je i mlađa sestra, koja je u Kninu završila srednju školu, vratila se ranije. „Jednostavno se nisam vidjela u Beogradu pa sam se odlučila na povratak. Došla sam s namjerom da makar ostvarim minimum mogućnosti za život, a budući da sam imala rijetku sreću da sam pronašla posao, tu sam i ostala. Znam još nekoliko mlađih ljudi koji su se vratili kad i ja, ali oni do danas bezuspješno traže posao. Budući da se ne živi samo od ljubavi prema kraju, bojim se neće još dugo ostati tu“, kaže Vaska, koja je zaposlena kao novinarka u televizijskoj produkciji Zajedničkog vijeća općina.

A da u Kninu nije lako doći do posla, ova novinarka najbolje zna na primjeru vlastitog oca koji gotovo četrnaest godina nakon povratka u Knin još uvijek nije pronašao stalno radno mjesto. Nekada također zaposlen u tvornici TVIK, Vaskin otac je nakon ratnih godina radio na obnovi stambene infrastrukture za imotsku tvrtku koja je uskoro otišla u stečaj, a potom je u jednom periodu s ugovorom na određeno vrijeme bio zaposlen u komunalnom poduzeću. „lako se u ostatku Hrvatske zbog navedenih primjera o nama govori isključivo kao o socijalnom slučaju, mi Kninjani jako volimo naš grad. Jednostavno, postoji neka specifična povezanost zbog koje mu se stalno vraćamo“, kaže Vaska Radulović, koja je Knin često posjećivala i u periodu dok je živjela u Srbiji.

„Povratak kuća i imanja na selu omogućio je lakši povratak, ali sve je stalo na tome. Dobar dio stanovnika obližnjih sela sada nema osnovne uvjete za život budući da im nedostaju vodovod, asfalt, rasvjeta i trgovine. Dodatan problem je i što nisu povezana javnim prijevozom s gradom“, objašnjava novinarka Vaska Radulović

Jedan od onih koji se stalno vraćaju svom rodnom gradu je i Slaven Rašković, koji je nakon završenog fakultetskog obrazovanja život nastavio u Zagrebu. „Moja obitelj je u *Oluji* izbjegla u Srbiju, gdje smo dvije godine živjeli u Subotici. U Knin smo se vratili već 1997. godine i bili smo jedna od prvih povratničkih obitelji s djecom. Tada sam išao u osmi razred osnovne škole i svjedočio sam sitnim provokacijama jer nije baš bilo uobičajeno da dođeš u razred, predstaviš se i kažeš da si sve do tada pohađao školu u Srbiji. No, nikad nije bilo nekih većih problema. Uostalom, sve ovisi o tome kako se čovjek postavi pa mogu reći da sam u školi stekao prijatelje i jedne i druge nacionalnosti“, objašnjava Rašković. Iako su se njegovi roditelji, s obzirom da nisu mogli pronaći posao, a imaju četvero djece, nalazili u teškoj financijskoj situaciji, ovaj Kninjanin imao je sreću što je kao odličan učenik uspio dobiti stipendiju Grada Knina te se upisati na Filozofski fakultet u Zagrebu gdje je studirao sociologiju. „To što sam odlučio ostati u Zagrebu ne znači da Knin i

Vaska Radulović, novinarka u televizijskoj produkciji Zajedničkog vijeća općina

Slaven Rašković, zaposlen u Documenti – Centru za suočavanje s prošlošću

Mihajlo Kragulj, voditelj udruge HUK

dalje ne volim. To će uvijek biti moj grad, a nakon fakulteta se nisam vratio jer su mi tu mogućnosti za bilo kakav profesionalni angažman itekako skučene. Zbog monotonije, besparice i svojevrsne depresije, mislim da je za moju dobrobit bolje što više ne živim tu", kaže Rašković, koji je zaposlen u Documenti – Centru za suočavanje s prošlošću. Na pitanje poštuje li se u Kninu prilikom zapošljavanja u državnim i lokalnim službama Zakon o nacionalnim manjinaima, u kojima inače radi najveći broj radno aktivnog stanovništva ovoga kraja, Rašković odgovora da se poštuje u onom trenutku kada se otvoru radno mjesto, ali problem je što se to gotovo nikad ne događa. „U Kninu su ti sva vrata otvorena jedino ako imaš člansku iskaznicu HDZ-a ili SDSS-a, odnosno stranaka na vlasti. Osobno nisam htio pristati na takvu vrstu kompromisa. Smatram da moje, ili bilo čije drugo etničko porijeklo ili politički stavovi, ne bi trebali biti uvjet za zaposlenje. Svaki put se izmjenjuju isti ljudi na vlasti, a priliku dobivaju samo poslušni. Pristati na takva pravila igre značilo bi sjesti u ringišil i beskonačno se vrtjeti bez mogućnosti da išta promjeniš. Nije Knin po tome neka iznimka, ali činjenica je da veće životne sredine sa sobom nose i veće mogućnosti izbora.“

Osim posla, izbjeglicama koje se još uvijek nisu vratile u grad Knin prepreku predstavlja i neriješeno stambeno pitanje. Povratnici na selima se pak nisu susretali s takvom vrstom problema. „Povratak kuća i imanja koja su imali prije rata ljudima na selu bila je razlog lakšeg povratka. No, sve je stalo na tome. Dobar dio stanovnika obližnjih sela sada nema osnovne uvjete za život budući da im nedostaje važna infrastruktura – vodovod, asfalt, rasvjeta i trgovine. Dodatan problem je i što ta sela gotovo uopće nisu povezana javnim prijevozom s gradom“, objašnjava Vaska Radulović te dodaje da na selima u najvećem broju slučajeva živi isključivo stanovništvo starije životne dobi. „Budući da starije generacije izumiru, uskoro ćemo imati pusta sela koje je dodatno uništo ulazak Hrvatske u Evropsku uniju. Prije su se ljudi bavili stočarstvom i poljoprivredom, od čega su praktički preživljivali, ali zbog novih propisa to je gotovo nemoguće. Ljudi jednostavno nisu obrazovani za vođenje tolike papirologije, a uostalom, sve to i košta.“ Budući da su nakon Oluje doseljavani Hrvati iz drugih dijelova zemlje i Bosne i Hercegovine, kojima su darovnicama poklanjani stanovi i kuće, s druge strane grad Knin trenutno pati od manjka stambenog kapaciteta. Kako se

nekadašnji nositelji stanarskog prava sada nalaze u nepovoljnem položaju, u Kninu se trenutno gradi nova stambena zgrada.

Osim svoje vizure, Knin je nakon rata dosenjavanjem novih stanovnika dobio i novi mentalitet te karakter grada. „Može se s nostalgijom govoriti o nekom starom Kninu, ali njegov stari identitet više ne postoji“, kaže Rašković i napominje da se situacija u Kninu po pitanju odnosa srpskog i hrvatskog stanovništva poprilično razlikuje negoli, primjerice, u istočnoj Slavoniji. „Budući da je u istočnoj Slavoniji došlo do mirne reintegracije, tamo Srbi imaju svoje institucije, počevši od Zajedničkog vijeća općina pa do vlastitih škola. Tamo je socijalna distanca Srba prema Hrvatima i obrnuto – zapravo podjednaka. U Kninu toga nije bilo, a s obzirom da su Srbi nakon *Oluje* u najvećem broju slučajeva morali otici, vrlo brzo su nakon povratka razvili svest gdje točno žive“, objašnjava Rašković koji smatra da je pozitivno što u Kninu ne postoje odvojene škole budući da one onemogućuju svaki početni stupanj socijalizacije među djecom. Ipak, zahvaljujući zalaganju srpske zajednice, djeca u Kninu od 2001. godine imaju mogućnost pohađanja dodatne nastave srpskog jezika i pisma te pravoslavnog vjeroučenja u osnovnim i srednjim školama. Ove školske godine tu nastavu pohađa stotinjak učenika. Kako objašnjava Vaska Radulović, nastavnici se susreću s problemima pri likom uklapanju dodatne nastave u regularni raspored čaka. Dio roditelja odriče se tog prava i iz straha da im djeca budu obilježena.

Zahvaljujući zalaganju srpske zajednice djeca u Kninu od 2001. godine mogu pohađati dodatnu nastavu srpskog jezika i pisma te pravoslavnog vjeroučenja u osnovnim i srednjim školama. Ove školske godine pohađa je stotinjak učenika

Radulovićeva potvrđuje da se uoči blagdana, i to većinom onih s pravoslavnim predznakom, u gradu ponekad bilježe vandalski napadi na srpske institucije. Uz prostore *Prosvjete*, najčešće nastrada crkva Svetog Đurđa koja se nalazi na izlazu iz grada i koja je zbog svoje izoliranosti idealna meta napadača. Na pitanje kako se srpski dio stanovništva osjeća kada se u Kninu organizira proslava Dana pobjede i domovinske zahvalnosti, odnosno obljetnice *Oluje*, mlada novinarka odgovara: „Nikako, onda Srba ni nema u gradu.“ No, budući da je riječ o obljetnici koja se obilježava 5. kolovoza, odnosno u ljetnom periodu, paradoksalno je da upravo tada najveći broj Srba, nekadašnjih stanovnika ovog kraja, dolazi u rodni kninski kraj na godišnji odmor. „Taj dan se svi trude da ne budu tu. Rijetko ćete koga vidjeti na taj datum u gradu“, tvrdi Radulovićeva. „Kroz posao sam shvatio da ima onih kojima smeta to slavlje budući da je vojno-redarstvena akcija *Oluja* zapravo najveća tragedija koja je zadesila Srbe ovoga kraja. Ima i onih ravnodušnih, ali se svejedno tada ne osjećaju ugodno. Doduše, taj dan grad bude pun pa ima onih, većinom mladih, koji tada izlaze jer im je to jedna od rijetkih pri-

lika za zabavu. Ali, istina je, većina ljudi gleda kako da se na taj dan izgubi iz grada“, tvrdi Rašković i dodaje da se situacija dosta promjenila na bolje nakon uspostave alternativne proslave *Oluje* u Čavoglavama. „Najzadrtiji desničari taj dan samo navrate u Knin, a navečer kada se popije, i kada obično nastaju problemi, njih više nema.“

Kninski Srbi 5. kolovoza, kada se organizira obljetnica *Oluje* u tom gradu, uglavnom odlaze iz grada. „Taj dan se svi trude da ne budu tu. Rijetko ćete koga vidjeti na taj datum u gradu“, tvrdi Radulovićeva

„Doduše, taj dan grad bude pun pa ima onih, većinom mladih, koji tada izlaze jer im je to jedna od rijetkih prilika za zabavu. Ali, istina je, većina ljudi gleda kako da se na taj dan izgubi iz grada“, tvrdi Rašković

Dok jedni u gradu slave, drugi tuguju budući da su upravo za vrijeme i neposredno nakon akcije *Oluja* ostali bez svojih najbližih. Takav primjer su porodice žrtava ubijenih u obližnjim Gruborima. U tom mjestu 25. kolovoza 1995. ubijeni su civili i zapaljena većina stambenih i gospodarskih objekata. Tog dana skupina specijalaca osiguravala je teren za prolazak *Vlaka slobode*, kojim se do Knina provezao Franjo Tuđman s kompletним državnim vrhom. Većina stanovnika Grubora se zbog odlaska u tadašnju SR Jugoslaviju, ili zbog eventualnog ostanka u Hrvatskoj, tog jutra otisla prijaviti UNPROFOR-u u školsku zgradu u Plavnom. Oni koji su taj dan ostali u svojim kućama, mahom osobe starije životne dobi, pronađeni su ubijeni. Za taj ratni zločin, više od osamnaest godina nakon njegovog počinjenja, trenutno se privodi kraju suđenje na zagrebačkom Županijskom sudu. „Čini mi se da se pre malo sustavno radi na kažnjavanju zločinaca i da se u medijima govoriti samo o par slučajeva, kao što su Grubori, čime se javnosti zapravo zamagljuje oči. Primjerice, u Plavnom je također ubijeno deset civila koje gotovo nitko ne spominje“, objašnjava Rašković, koji se s obiteljima žrtava često susreće zbog prirode svoga posla. „S obzirom na broj zločina koji su se dogodili, i to nad Srbima i Hrvatima, trenutno svjedočimo pre malom broju suđenja. Uz to što je većina počinitelja oslobođena ili kažnjena pre malim kaznama, dodatan problem je što se obitelji žrtava iznova viktimiraju. Oni koji su zbog gubitka najbližih odlučili tužiti državu i tražiti obeštećenje, najčešće su izgubili spor pa sada od svojih mizernih mirovina moraju plaćati troškove sudskog spora. Na taj način ih se iznova kažnjava.“

Novinarka potvrđuje da je u gradu bilo pompe i oko izricanja haaskih presuda generalima Anti Gotovini i Mladenu Markaču. „Sve to ovisi o činjenici gdje i u kakvom se društvu čovjek kreće. Ako si odlazio na skupove podrške, naravno da si mogao osjetiti netrpeljivost, ali generalno nije

Ulaz u Kninsku tvrđavu

bilo pretjeranih reakcija", kaže Radulovićeva i dodaje da je za određene generacije situacija absolutno identična onoj kakva je u gradu bila prije rata. „Recimo, ljudi koji su rođeni sedamdesetih i dalje se druže kao da je vrijeme stalo. Bez obzira na nacionalnu pripadnost, tko se međusobno družio prije rata, druži se i danas. Kad sam se odlučila za povratak u Knin, točno sam znala gdje se vraćam. Bilo mi je jedino bitno da se vratim svojoj kući, obitelji i da nađem posao. Uopće me nije bilo briga hoću li kavu piti sa Srbima ili Hrvatima", kaže Vaska i dodaje da se većina mladih u Kninu zbog nedostatka kulturnih sadržaja najčešće druži upravo po kafićima.

A da se Knin po pitanju kulturne ponude ne razlikuje od drugih manjih hrvatskih gradova, smatra Mihajlo Kragulj, predsjednik Udruge za promoviranje humanosti i urbane kulture (HUK). Udruga je nastala 2001. godine, u trenutku kada je nekolicina entuzijasta shvatila da u gradu postoji grupa mladih ljudi, među kojima je bilo i stranaca koji su tada radili za međuna-

rodne organizacije, koja se želi zabavljati na drukčiji način. „Godinama je HUK organizirao festival urbane kulture tijekom kojeg su održavane književne večeri, kazališne predstave i koncerti, ali, budimo realni, besplatna predstava jednog Vilija Matule privući će puno manje posjetitelja nego stand up nastup pokojnog Đure Utješanovića", objašnjava Kragulj, koji je prošle godine dobio priznanje Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva za najaktivistu kninske lokalne zajednice. „Tih godina imali smo čak i bendove koji su svirali po cijeloj Hrvatskoj. Ljudi su nas gledali u čudu, kao: 'Gle ovi praše na gitarama'. Valjda su mislili da ako smo iz Knina da smo automatski gladni i žedni. Zahvaljujući takvim aktivnostima, zapravo smo razbijali stereotipe o Kninu koji su bili prezentirani u medijima." Kragulj naglašava da je problem što Knin još uvijek nema svoj kulturni centar u kojem bi se mogla organizirati razna događanja. „S druge strane, postoje kafić koji često organizira koncerete urbanih glazbenika, a jednom godišnje organizira se i G.R.R. Fest koji će se ove godine održati oko Uskrsa i na kojem će nastupiti srpski punk-rock sastav Atheist Rap. Nije da nema sadržaja, ali domaće ljudi takva vrsta zabave gotovo da i ne zanima."

„U Kninu se, kao i u ostatku Hrvatske, na plemensku pripadnost poziva kada god treba i ne treba. Zbog toga su pojedinci ponovno sutra spremni izvaditi toljage i međusobno se pobiti. Ali na kraju dana svi mi dođemo doma gdje nas čekaju neplaćeni računi", ističe Zvjezdana Bajić iz udruge ZvoniMir

Svoj dvanaesti rođendan nedavno je proslavila i udruga ZvoniMir koja je proistekla iz aktivnosti jedne američke organizacije koja je djelovala na području Knina nakon ratnih godina. „U početku smo djelovali pod UNHCR-om, najčešće povratnicima pružajući pravnu i socijalnu pomoć. Kasnije smo se fokusirali na aktivnosti za koje smo smatrali da su najpotrebnije u ovom području pa sada djelujemo u tri pravca – pružamo socijalne usluge u zajednici, podršku razvoju civilnog sektora i radimo na međusektorskoj suradnji, odnosno privlačenju EU projekata. Budući da nam je u primarnom fokusu zaštita ljudskih prava, djelujemo u svakom području za koje mislimo da su u njemu vidljiva kršenja zakonom propisanih antidiskriminacijskih odredbi", objašnjava Zvjezdana Bajić, predsjednica udruge. Iako tvrdi kako je na institucionalnoj razini vidljiv pomak u poštivanju ljudskih prava, Bajićeva kaže da je diskriminaciju nemoguće sustavno iskorijeniti. „Da me izaberu za Miss svijeta, prva bih rekla da želim mir i dokidanje diskriminacije u cijelom svijetu, ali, budimo realni, valjda je u ljudskom genetskom kodu zapisano da diskriminira slabije od sebe." Bajićeva kaže i da se priča o sukobu između hrvatskog i srpskog stanovništva u Kninu bespotrebno potencira i to najčešće u dnevnapoličke svrhe. „U Kninu se, kao i u ostatku Hrvatske, na plemensku pripadnost poziva kada god treba

i ne treba. Zbog toga su pojedinci ponovno sutra spremni izvaditi toljage i međusobno se pobiti. Ali na kraju dana svi mi dođemo doma gdje nas čekaju neplaćeni računi”, ističe Bajićeva.

Zbog navedenih gospodarskih problema, udruga HUK na čelu s Mihajlom Kraguljom svoje je aktivnosti usmjerila na rad s djecom u dobi od 11 do 12 godina. Uz radionice, kao što su one o prevenciji nasilja i ovisnosti, aktivisti HUK-a djecu najsiromašnijih stanovnika znaju odvesti na put i to najčešće na kino-projekcije u obližnji Šibenik. „Trenutno smo najpotrebniji upravo siromašnoj djeci jer njihovi roditelji nemaju novca da im omoguće takav vid aktivnosti. Tu činjenicu podupire podatak iz Centra za socijalnu pomoć od prošle godine prema kojem od 22 000 stanovnika bivše općine Knin njih 5 800 prima socijalnu pomoć”, kaže ovaj aktivist te dodaje da trenutno najveću zapreku u radu HUK-a predstavlja nedostatak institucionalne finansijske potpore.

„Dodatan problem je što je za vrijeme rata sva elektrifikacija pruge pokradena pa ju je nemoguće pokrenuti bez investicije koja bi vjerojatno bila prevelik zalogaj s obzirom na gospodarsko stanje. To je kao začarani krug – nemamo gospodarsku aktivnost koja bi nam omogućila bolju prometnu infrastrukturu, a bez infrastrukture ne možemo potaknuti to isto gospodarstvo“, zaključuje Rašković

Kragulj dodaje da su projekti s kojima se njegova udruga bavila kroz godine zapravo aktivnosti s kojima bi se mladi u nekim razvijenijim sredinama trebali baviti u svoje slobodno vrijeme. „Ali u Kninu posla nema pa se mladima u naponu snage ubija svaki kreativni potencijal. Vrlo je važno što se prije osam godina u gradu otvorilo veleučilište, pa se oni mladi koji nemaju sredstava za daljnje školovanje u nekim drugim gradovima, mogu obrazovati u svojoj sredini. Da nema veleučilišta, mislim da bi grad bio još pustiji.“ Predsjednik HUK-a smatra da je situacija u Kninu danas takva kakva je zbog činjenice da su političke elite grad postavile na krivim temeljima. „Prilikom izmjene krvne slike grada, odnosno, nakon što je oduzeta imovina Srbima dana na bezuvjetno korištenje Hrvatima iz ostatka zemlje i BiH, vlasti nisu vodile računa da ljudima treba dati i posao. Stanovi i kuće se ne mogu jesti. A ako nekog hoćeš nahraniti, onda mu trebaš kupiti štap i naučiti ga pecati, a ne mu kupiti jednokratnu porciju ribe. Jednostavno, od samoga početka je grad utemeljen na krivim prioritetima i čini mi se da je sada kasno da se išta popravi.“ Kragulj dodaje da je kninski kraj dosta unazadio i zaobilazak državne autocese. „Od grada koji je kroz povijest bio kulturni centar i prometno čvorište, Knin je postao slijepo crijevo. A takav će i ostati dok god se ne kreira strategija razvoja ratom stradalih područja“, zaključuje.

Crkva Pokrov Presvete Bogorodice

Uz turistički potencijal kninskog kraja, kojeg mu osim ljepota Dinare i Krke omogućuje blizina nekoliko nacionalnih parkova, Slaven Rašković daljnju mogućnost za razvitak toga kraja vidi u profesionaliziranoj poljoprivredi, ali onoj ekološkoj. Kako kaže, postoji dosta zemljišta koje je iskoristivo po svim ekološkim standardima, ali bez popratnog ekonomskog rasta, sve je to teško dovesti do željenog nivoa. „Kninski kraj je dosta unazadila i nefunkcionalna unska pruga koja na nekoliko mjesta izlazi iz Hrvatske i ulazi u Bosnu u Hercegovinu. Dodatan problem je što je za vrijeme rata sva elektrifikacija pruge pokradena pa ju je nemoguće pokrenuti bez investicije koja bi vjerojatno bila prevelik zalogaj s obzirom na gospodarsko stanje. To je kao začarani krug – nemamo gospodarsku aktivnost koja bi nam omogućila bolju prometnu infrastrukturu, a bez infrastrukture ne možemo potaknuti to isto gospodarstvo“, zaključuje Rašković.

VAŽNA IM JE SAMO DOBIT

JAGODA MUNIĆ, AKTIVISTICA ZELENE AKCIJE

Kako većina investitora pati od viška pohlepe, ulaže se bez ikakve vizije s jedinim ciljem da izvuku profit. Važno je samo odmah i sada doći do što više novca, a što će biti za deset, dvadeset godina nikoga nije briga

RAZGOVARAO: Goran Borković

FOTO: Barbara Blasin

Jagoda Munić ima dvije važne zadaće. Vodi program zaštite prirode u Zelenoj akciji, najutjecajnijoj hrvatskoj udruzi za zaštitu okoliša i predsjednica je najveće svjetske mreže ekoloških udruga Friends of the Earth International koja okuplja 74 članice iz svih dijelova svijeta.

Istaknula se angažmanom u nizu kampanja za zaštitu prirode, posebno u sprečavanju ulaska genetski modificiranih organizama u Hrvatsku i borbi protiv Zakona o golfu. Uz već uobičajene akcije, Zelena akcija zadnjih mjeseci pozornost pridaje najavljenim investicijskim projektima poput gradnje hidroelektrana na rijekama Ombla i Krka, kao i pokušaju zaustavljanja izmjena Zakona o šumama kojim se želi liberalizirati njihovo korištenje u komercijalne svrhe.

Razgovarali smo upravo na dan rasprave u Hrvatskom saboru u kojoj su ekološki "svjesnji" zastupnici također upozorili na taj problem. Zelena akcija nije na tome stala. Organizirali su akciju "Spasimo naše šume i polja" pozavši građane da pošalju prosjedno pismo Vladi tražeći da se iz izmjena zakona izbace odredbe kojima se igrališta za golf i kampovi proglašavaju šumama posebne namjene. "Igrališta za golf i kampovi nikako ne mogu biti klasificirani kao šume posebne namjene, već jedino kao rekreativske i turističke zone kako je to i definirano prostornim planovima", upozoravaju iz Zelene akcije. Vječno zauzetu Jagodu Munić uspjeli smo "uhvatiti" u pauzi radionice na kojoj je bilo pedesetak volontera koji su se bavili upravo tim pitanjem.

Nedavno ste upozorili da je nakon što su privatizacijom opljačkane i dijelom uništene tvornice i industrijski kompleksi, zadnjih godina došlo do novog trenda – pljačke prirodnih resursa?

Jagoda Munić: Analizirali smo procese ne samo u Hrvatskoj i regiji, nego i u svijetu, iz kojih je vidljivo da se danas ekonomski rast, za razliku od devedesetih godina kada se do njega dolazilo privatizacijom industrije, pokušava ostvariti temeljem iskorištavanja prirodnih resursa, s obzirom da su društvene vri-

jednosti prilično eksplotirane. Već sada je taj pritisak veliki, a očekujemo da će u budućnosti još više rasti. Dovoljno je poslušati poruke iz Vlade o investicijskim ciklusima i potrebi njihovog provođenja kao i omogućavanja ulaganja koja zapravo znače privatizaciju velikog područja zemljišta, vodnog gospodarstva ili proizvodnje energije putem novih hidro i termoelektrana. Prepoznajemo taj ciklus kao trend zbog kojeg je Zelena akcija odlučila da joj jedan od prioriteta u budućnosti bude upravo sprečavanje i zaustavljanje privatizacije i uništavanja prirodnih resursa. Prebacili smo fokus na taj problem. Znači, ne radi se više o zaštiti prirode u užem smislu riječi, poput zaštite nacionalnih parkova, nego smo okrenuti znatno širim, strateški važnim pitanjima.

Koji sektor je najviše ugrožen pokusajem "stavljanja u funkciju", kako privatizaciju i iskorištavanje prirodnih resursa vole nazivati u Vladi?

Jagoda Munić: Na vodne potencijale svakako se gleda kao na resurs koji će dati vrijednost u budućnosti. Bilo je prijedloga izvoza vode u arapske zemlje koji su također vezani uz eksplotaciju rijeke Omble iz koje grad Dubrovnik dobiva vodu. Najveći pritisak je na obalni prostor, nacionalne parkove i parkove prirode, posebno uz zamah planiranja golf igrališta. Znaju nam prigovoriti da pretjerujemo s kampanjama protiv tih igrališta, ne znajući da je riječ o nestrašteškom pristupu razvoja turizma kojim se žele zauzeti velike površine, najčešće uz važne prirodne cjeline poput NP Krka ili Srda iznad Dubrovnika gdje je jedini prostor na koji se taj grad može u budućnosti širiti. Znači, ono što radimo nije ograničeno na zaštitu prirode, nego se bavimo i razvojem sredine koji se zauzavlja izlučivanjem velikih područja putem privatizacije. Time se radi šteta ne samo ovoj, nego i budućim generacijama budući da se prostor izvlači iz lokalne zajednice.

Također organiziramo akcije protiv dva zakona. Prvi se odnosi na izmjene Zakona o šumama kojim se neke šume žele proglašiti područjem poseb-

ne namjene za golf-igrališta i kampove. Do sada su postojale dvije kategorije šuma posebne namjene: šume namijenjene istraživanjima te šume koje služe potrebama Ministarstva obrane i rastu oko vojnih poligona i vojarni. Cilj zakonskih izmjena je da se golf igrališta i kampovi također uvrste u šume posebne namjene, što je apsolutno neprihvatljivo, budući da ta područja već imaju svoju namjenu u prostornom planiranju, poput rekreativne ili turističke zone. Međutim, želi se izbjegći procedura prenamjene zemljišta i plaćanja naknada korištenjem zakonskog normativa koji treba poslužiti izbjegavanju obaveza proizišlih iz drugih zakona, što je absurdno. Slična stvar se događa sa Zakonom o pomorskom dobru kojim će se, ako prođe proceduru, omogućiti privatiziranje dijelova obale i uklanjanje zaštićenog područja. Nešto se već pokušalo napraviti, ali smo uspjeli spriječiti. Međutim, "positno" se ide dalje, a s obzirom na ekonomsko stanje u kojem se nalazi Hrvatska, taj pritisak privatizacije će se sasvim sigurno nastaviti.

Zakonskim izmjenama šume u okviru golf-igrališta i kampova žele se proglašiti područjem posebne namjene što je apsolutno neprihvatljivo, budući da ta područja već imaju svoju namjenu u prostornom planiranju. Cilj je izbjegći proceduru prenamjene zemljišta i plaćanje naknada

Hrvatska živi šestu godinu recesije. Kraj krize još se ne nazire. Je li pritisak "zelenih" prevelik? Odnosno, da budem jasniji, koliko su istinite tvrdnje da svojim djelovanjem kočite nužno potreban razvoj ekonomski posrnule države?

Jagoda Munić: To je klasičan spin. Ja bih, nasuprot tome, rekla da mi omogućavamo razvoj, jer uništavanje i rasprodaja prirodnih resursa u samo deset godina sasvim sigurno ne ide u korist zajednici. To je suludo i nema veze s razvojem. Tražimo strateški pristup i promišljeno upravljanje prirodnim resursima. Opet ču se poslužiti primjerom golf igrališta koji su s ekološkog aspekta neodrživi, pogotovo ako uzmemo u obzir mediteransku klimu s malo kiše. Golf igrališta prirodno su nastala u klimi s puno kiše i na prirodnim travnjacima. Kada se rade u klimi sa sušnim ljetima zahtijevaju puno više navodnjavanja i posebnu vrstu pažnje. Usprkos tome, ne tvrdimo da Hrvatskoj ne treba nijedno golf igralište – ako se već smatra da je za razvoj turizma nužno i njihovo postojanje – nego da se odrede točni kriteriji na kojim lokacijama i kako će se graditi.

Prije deset godina strateškim dokumentima koje su izradili turistički stručnjaci planiralo se graditi u prvoj fazi 18, a u drugoj 23 golf igrališta u čitavoj državi. Danas ih je u prostornim planovima gotovo stotinu. Također se ustvrdilo da nije potrebno graditi smještajne kapacitete, nego se golf igrališta moraju graditi u blizini postojećih objekata čime bi se podigla njihova ponuda i to na područjima koja nisu toliko atraktivna, nego su smještena u devastiranom po-

dručju poput starih kamenoloma ili smetlišta. Dakle, Dubrovniku golf igrališta ne trebaju jer turisti i tako tamo dolaze u prevelikom broju. Ta najezda uništava život u gradu i ono zbog čega stranci dolaze. Cijela ta strategija se odbacila i sada se pomoću, da tako kažem, pozicijske rente i parazitiranjem na postojećim resursima, želi izvući još nešto novca pa se planira golf kod Dubrovnika ili uz rijeku Krku, gdje ima turista koliko želite. Time se uništava osnova razvoja turizma kao naše najvažnije privredne grane. Uporno se zaboravlja da ljudi ne dolaze u Hrvatsku zbog golfa.

Ako im ponudite ono što već imaju drugdje, recimo golf u Španjolskoj, zašto bi dolazili ovdje. Prema istraživanju Instituta za turizam jasno je da turistima nudimo prirodne i kulturne vrijednosti, koje doduše još uvijek nisu prepoznate, ali lijepo more i obala su nam ključni za privlačenje stranaca. Ako ih zabetoniramo uništiti ćemo svoju osnovnu prednost.

Opet smo došli do profita koji se želi izvući u što kraćem roku. Kako to spriječiti?

Jagoda Munić: Apsolutno, radi se o izvlačenju dobiti bez ikakve vizije, a s viškom pohlepe. Cilj je odmah i sada doći do što više novca, a što će biti za deset, dvadeset godina – nikoga nije briga. Zato tvrdim da mi svojim radom zapravo doprinosimo razvoju Hrvatske, s obzirom da se zalažemo da vrijedna osnova za budući razvoj ne bude uništена.

Spomenuli ste problem gospodarenja šumama. Po Kordunu, Baniji i Lici sve više dolazi do nekontrolirane sječe šume koja ne ostavlja mogućnost prirodne obnove što se također uklapa u vašu priču o nedostatku vizije zbog trenutne koristi.

Jagoda Munić: Puno smo radili po Lici, u dijelovima gdje su Srbi većinski narod. Međutim, bez obzira na nacionalni sastav, to je područje prilično zapušteno. Većina ljudi nije se vratila, povratnici su uglavnom stariji ljudi. Nema posla, a od poljoprivrede je teško živjeti. U Kosinju smo organizirali akciju protiv gradnje hidroelektrane za čiju bi izgradnju trebalo putem akumulacije potopiti dio sela. Radi se o nacionalno miješanom stanovništvu koje se uspjelo othrvati podjelama i u vrijeme rata kada su jedni druge uspjeli zaštititi, tako da nije bilo iseljavanja. Zbog prostornog plana i zabrane gradnje blokirana je svaka mogućnost razvoja što je dodatno doprinijelo iseljavanju. U istočnom dijelu Hrvatske Želena akcija, zajedno sa Zelenim Osijekom, mađarskim i srpskim udrugama, radi na prekograničnoj suradnji na zaštiti Dunava koje je u smislu bioraznolikosti jedino očuvano područje u istočnoj Slavoniji, jer je sve ostalo kultivirano.

Zima i led napravili su priličnu štetu na šumama u Gorskem kotaru. Da li su hrvatske šume mogle spriječiti katastrofu koja je vidljiva i golem okom uz autocestu Zagreb–Rijeka i koliko su za nju krive klimatske promjene?

Jagoda Munić: Prirodna kataklizma teško se može spriječiti. Ledena kiša svojom težinom polomila je grane. Ne znam je li šuma već bila načeta kakvom bolešću, jer i čovjek je podložniji bolesti kad mu padne imunitet. Smatram da se šuma, kao i cijela priroda, može obnoviti jer ima tu regenerativnu snagu, ali joj treba pomoći ili je ostaviti na miru. S obzirom na klimatske promjene treba računati da ćemo imati sve više sličnih katastrofa. Njihova učestalost u kombinaciji s našim stalnim iskorištavanjem mogla bi imati teške posljedice.

Kažete da šumi treba ili pomoći ili je ostaviti na miru. Kako odrediti granicu interveniranja u prirodu?

Jagoda Munić: S obzirom na opterećenost kojim mi izlažemo eko-sustave, na mjestu Hrvatskih šuma svakako bih napravila analizu treba li i koliko pošumljavati, posebno zbog toga što se njima gospodari. To je uvijek dilema. Ako u nekom nacionalnom parku ostavite šumu da raste slobodno, ona će imati svoj razvoj, ali neće izgledati tako lijepo kao ona kojom se gospodari, jer će biti puno starih stabala što olakšava razvoj nametnicima koji uništavaju drvo. Osim u područjima koja su izuzeta od gospodarenja, smatram da trebamo nešto i napraviti i pomoći u obnovi.

Spomenuli ste prenamjenu zemljišta. Koji su primjeri najočitiji pokusaji iskorištavanja javnih prostora u privatne svrhe?

Jagoda Munić: Uz već poznate poput Srđa, postoji niz primjera u gradovima, poput Zagreba, gdje se "sitnim" izmjenama u Građevinskom planu određena čestica prenamijeni iz poljoprivredne u građevinsku, pa za nekoliko godina nastane cijelo naselje poput Laništa, na ulazu u Zagreb. Takvih primjera je bezbroj zbog čega ih je vrlo teško sve istražiti. Pritisak je veliki, posebno što dolazi do izražaja politička moć koja onima koji imaju povlaštene informacije osigurava veliku zaradu budući da znaju kada i što će se prenamijeniti. Zemljište na Srđu je tek dijelom prenamijenjeno u građevinsko zemljište, ali je većina tzv. turističko zemljište plus zelena površina koja bi bila golf igralište. Njima bi izmjena Zakona o šumama direktno pogodovala jer tamo ima 60 hektara državnih šuma koje su unutar opsega planiranog igrališta. Dio će se vjerojatno posjeći, ali još je važnija činjenica da će biti ograđene, da će se time gospodariti na drugačiji način, neće više biti lovišta, drugi korisnici prostora također će biti izbačeni. Drveće će biti tamo, ali šuma kakva je danas – sasvim sigurno neće biti.

U kojoj fazi je projekt na Srđu?

Jagoda Munić: Prošao je detaljni plan uređenja. Investitori moraju ishoditi dozvole za gradnju. Projekt je zamišljen u četiri faze, protiv čega smo se bunili. U prvoj fazi ne rade golf igralište, nego malo vježbalište uz 54 vile. Oni, zapravo, ne moraju imati veliki novac, jer su jeftino kupili zemljište i dio uzeli u najam, a država će im pomoći prenamjenom zemljišta. Nakon što prodaju te 54 vile, trebalo bi se graditi igralište za golf. Procjenjujem da bi, ako projekt uopće krene, mogao ostati na prvoj fazi. Već sada su odustali od gradnje sportske dvorane koja je trebala biti za potrebe grada Dubrovnika, kao javno dobro, nego će pokloniti zemljište Gradu, što je smiješno. Na žalost, događaju se takve stvari.

Koliko je razvijena svijest građana u Hrvatskoj o potrebi očuvanja ne samo prirodnih resursa, nego i javnog dobra. Čini se da je zadnjih godina s tom akcijom na Srđu ili onom u Puli za prostor Muzila, došlo do boljeg prepoznavanja njihove važnosti.

Jagoda Munić: Možda neće zvučati skromno, ali mislim da su naše kampanje pridonijele tome kada smo upozoravali na prenamjene zemljišta i kakve su posljedice što je netko podigao ruku za određenu odluku. Godine 2003. smo zato izgradili kuću ispred zagrebačkog Poglavarstva, jer ako može u parku, može i na parkingu, ali mislim da je kampanja oko izgradnje garaže u Varšavskoj bila najvažnija jer su ljudi tada najbolje shvatili o čemu se radi. Na određen način je pomogla i drugima pokazujući primjerom da građani mogu utjecati, bez obzira što su centar i garaža napravljeni. Ne smijemo zaboraviti da je unutar tog prostornog plana bilo predviđeno šesnaest sličnih projekata od kojih su realizirani samo Ban centar i Varšavska. Ako se i ne uspije, bitno je razvijanje svijesti građana, jer će se uspjeti na nekom drugom mjestu.

Možda vam u prilog ide i činjenica da je kriza, pa je teže doći do novca za takve investicije čija je isplativost sve više upitna?

Jagoda Munić: Za isplative projekte uvijek ima novca. Možda imamo sreće što se s realiziranjem ideje o gradnji resorta i golf-igrališta krenulo baš pred finansijsku krizu 2007. i 2008. godine kada je puknuo nekretninski balon. Španjolska nije bila te sreće, s obzirom da su investitori kod njih krenuli desetak godina ranije. Kako je tržiste kolabiralo, a cijene pale, sada malo tko očekuje prihod od nekretnina. Novi trend u svijetu je ulaganje u poljoprivredno zemljište i vodne resurse. Od 2008. godine došlo je do pojave land grabbinga, odnosno otimačine zemlje. Investicijski fondovi i druge države masovno kupuju zemljište. U Hrvatskoj, osim s golfom, taj problem nije toliko prisutan kao, na primjer, u Srbiji koja pregovara s Europskom unijom s vrlo izglednom mogućnošću da neće imati nikakav prijelazni period za prodaju poljoprivrednog zemljišta. U Ukrajini su fondovi, korporacije i druge države pokupovale jako puno zemlje. Možda ljudi ne zamjećuju taj proces okrupnjavanja zemljišta, ali velik je pritisak da se novac zaradi odmah i sada. Sličan proces može se dogoditi i u Hrvatskoj. Recimo, Saudijska Arabija i Japan kupili su puno zemlje u Africi jer su predviđeli da će imati preveliki demografski rast, a da zbog klimatskih promjena i ograničenih nacionalnih resursa neće moći prehranjivati svoje stanovništvo.

Od 2008. investicijski fondovi i neke države masovno kupuju zemljište. U Hrvatskoj taj problem nije toliko prisutan kao u Srbiji koja pregovara s EU s vrlo izglednom mogućnošću da neće imati nikakav prijelazni period za prodaju poljoprivrednog zemljišta

Koliko je ova regija zanimljiva za takvu vrstu ulaganja? Često se kaže da na Balkanu ima toliko vode da se može napojiti pola svijeta...

Jagoda Munić: Hrvatska je mala država, ima nepunih 4,5 milijuna stanovnika i bez imigracije vjerojatno neće rasti. Teško je procijeniti koliko imamo vode, ali stručne analize kažu da će voda zbog poplava, zagađenja i sušnih razdoblja, biti strahovito važan resurs, posebno zato što drukčija klima mijenja i način obnove podzemnih rezervoara vode. Činjenica je da je imamo više nego što je trebamo, ali pitanje je trebamo li je izvoziti, u kojem obliku i tko će od toga profitirati.

Sve više se govori o potrebi održivog razvoja. Što je potrebno napraviti da ostvarimo tako ambicioznu ideju?

Jagoda Munić: Za zemlju veličine Hrvatske i ovaj broj stanovnika koji imamo, to zapravo uopće ne bi trebalo biti tako teško. Treba se okrenuti agroekologiji i eko-poljoprivredi, povećanju energetske efikasnosti i obnovljivim izvorima energije, politici nula otpada. I svakako trebamo očuvati u što boljem stanju naše prirodne resurse, kako zbog nas samih tako i zbog turizma. Također,

smatram da je vrijeme da se potiče društveno poduzetništvo i proizvodnja. Čak i ono što proizvodimo ne prepoznajemo i ne promoviramo u svijetu, a proizvadimo čak i kompjutore u Hrvatskoj.

Kako surađujete s političkim strankama u Hrvatskoj? Za koje od njih bi rekli da su ekološki svjesnije, a za koje ne?

Jagoda Munić: Zelena akcija je nevladina udruga za zaštitu okoliša neovisna od bilo koje stranke, pa shodno tome ne surađujemo ni s jednom. Naravno, komuniciramo sa saborskim zastupnicima i državnim službenicima iz svih stranaka. Povremeno tražimo da se stranke očituju o nekim našim stavovima, pa shodno tome možemo reći da su neke od njih bliže, a neke jako daleko od našeg svjetonazora. Ali čak ni sa strankama bliskim našem svjetonazoru nemamo bilateralnu suradnju. Što se "zelenih" stranaka na hrvatskoj sceni tiče, mislim da je započet proces ujedinjavanja i to je dobro, no one se još uvjek moraju dokazati svojim djelovanjem.

Kakva je situacija u Evropi? Jesu li tranzicijske države u podređenom položaju u odnosu na stare članice Evropske unije?

Jagoda Munić: Niti sve tranzicijske države nisu se jednakom snašle u EU. Poljska i Češka svakako su bolje ispregovarale članstvo nego Bugarska i Hrvatska. Radi se zapravo o odnosu provincialne i središnje Europe koja ide, kako se to znalo reći, u dvije brzine, posebno sada kada je jug kontinenta u problemima. Odgovor se krije u postavljanju nacionalnih vlada, a bojim se da s kvalitetom naših vlada ne stojimo dobro. Hrvatska jest mala država. Postoji osjećaj provincializma i kopiranja modela iz središnjice. Ne slažem se s takvim stavom. Nebitno je jeste li mali ili veliki, jeste li na rubu ili u središnjici, nego je pitanje inovativnosti, rada za opće dobro i vizije. Dobar primjer je Finska koja je kao mala država odredila svoje prioritete i odlučila se za ulaganje u školstvo i visoku tehnologiju. Mislim da još uvjek imamo ljudske resurse da to napravimo, premda mladi obrazovani ljudi s Balkana odlaze što bi moglo ostaviti teške posljedice za razvoj.

Na čelu ste *Friends of the Earth International* koja okuplja udruge iz 74 zemlje članice. Čime se bavi ta organizacija i kakva je njena važnost u svijetu?

Jagoda Munić: Mi u FOEI kažemo da smo najveća mreža udruga za zaštitu okoliša na svijetu, jer imamo članice u svakoj od 74 zemlje svijeta po jednu s preko dva milijuna članova. Po broju članova i simpatizera, možda i nismo najbrojniji, ali po geografskoj rasprostranjenosti jesmo. Bavimo se naravno, zaštitom okoliša i na međunarodnoj razini imamo nekoliko programa to su: Klimatska pravda i energetika, neovisnost hrane, bioraznolikost i šume, Otpor rudarenju, te Ekonomski pravda i otpor neoliberalizmu. O uspješnosti neka sude drugi, ali upravo je izašla knjiga kao rezultat znanstvenog istraživanja o FOEI u kojoj je navedeno kako smo organizacija koja je uspjela djelovati na međunarodnoj razini na demokratski način tako da su organizacije i mišljenja s juga jednakopravno zastupljene, što je novost u međunarodnoj arenii gdje zemlje s juga još uvjek dominiraju. Perspektive globalnog juga mogu se vidjeti već i u nazivima naših programa, a svakako smo doprinijeli smanjenju korištenja nuklearne energije, GMO-a i poticanju obnovljivih izvora energije, te promoviranju alternativnih modela društvenog razvoja i uređenja.

КРАЈИНСКЕ ПРИЧЕ

ЈЕ ЛИ ТЕ ОЛУЈЕ УОПЋЕ БИЛО?

Радоје Арсенић

**Док се на трговима хрватских градова
славила ослобађајућа пресуда хрватским
генералима у Хагу, старина Илија у
избјегличком центру у Србији присјећао
се колоне трактора у којој је са својим
сељанима 1995. тражио пут спаса све док
из шуме није изишла група хрватских
војника, издвојила неколико мушкараца
међу којима и његовог 35-годишњег сина
и покосила их рафалом...**

Стари транзистор је мало закрчао, а онда се пробио драматичан глас спикера који је саопћавао најновију одлуку – другоступањску пресуду – Хашког суда за ратне злочине на подручју бивше Југославије (ICTY) у предмету троице хрватских генерала оптужених за ратне злочине почињене над српским становништвом на подручју Крајине (југозападна Хрватска, где је и био центар побуне Срба против нове власти која је свим средствима одвајала Хрватску од дотадашње Југославије) током и одмах послиje војно-полицијске акције „Олуја“ у љето 1995.

Један генерал, који је до почетка рата који је уништио Југославију био сервисер расхладних уређаја у Загребу, већ је био ослобођен првоступањском пресудом, јер у његовој надлежности нису биле оперативне акције, а остала двојица – заповједник акције Анте Готовина (бивши легионар у француској Легији странаца) и заповједник специјалне хрватске полиције Младен Маркач (полицијац и у претходној социјалистичкој Хрватској) били су првоступањском пресудом прије годину и пол дана осуђени на 24, односно 18 година затвора.

Овај пут, пресудом Жалбеног вијећа која је била коначна, обвици су ослобођена сваке одговорности за злочине које су починили њихови подређени и одмах пуштени на слободу. Баш на дан Св. Ђорђа, којег многи православни Срби славе као Ђурђиц, у прохладно прије подне 16. новембра 2012. године.

Илија Бакић, старина од 76 ћетириесет година и још више од живота, мало се лећну када је спикер саопћио ту неочекивану новост (никад се није десило да неко првобитно осуђен на 20 и више година буде одједном потпуно ослобођен као да се ништа није догодило) и податак да је Жалбено вијеће под предсједањем суца Теодора Мерона из САД-а на свега 19 страница потпуно дезавуирало и избрисало 1 400 страница образложења првоступањске осуђујуће пресуде. Помјерио је мало изгребани стари транзистор на прозору дрвене бараке, која је некада давно видјела боље дане у избјегличком центру, да му прочисти звук. Из етера се настављао:

„Жалбено вијеће поништава осуђујуће пресуде Готовини и Маркачу за прогон, депортирање, убојства, непоступање, злочине против човјечности, пљачку јавне и приватне имовине, кршење закона и обичаја ратовања и изриче ослобађајућу пресуду по свим точкама оптужбе осим треће точке“ – пренијете су ријечи Мерона. Ни та трећа точка (да су знали за кривична дјела која су почињена и требали да их истраже, али су то пропустили да ураде) није донијела никакву осуду, чиме је у овом предмету потпуно укинута заповједна одговорност по којој су, иначе, у Хагу листом осуђивани српски војни руководиоци, као и они хрватски из Босне.

**Испада да ратних злочина над
Србима није било, да су то све они
сами измислили, да је све што им је
урађено било оправдано, а да је српско
становништво својевољно напустило
Хрватску и оставило сву своју имовину**

У ослобађајућој пресуди се тврдило да гранатирање преко 200 метара од војних циљева не доказује нелегално гранатирање и намјеру да се цивилно становништво натјера у напуштање својих кућа и бјекство (преко 200.000 Срба је током те војне акције напустило своја мјesta и избегло из Хрватске), да злочини почињени послиje тих гранатирања градова и других насељених

Комеморација у Вариводама, 28. 09. 2013. / фото: Барбара Бласин

мјеста, који се иначе не оспоравају, не могу подупријети тезу о удруженом злочиначком потхвату нити повезати с оним што је речено на Брионском састанку хрватског државног и војног руководства уочи војне акције, а нити да се на основу изјава и говора предсједника Туђмана могу извучи јасни закључци. Туђман је на том састанку, дајући упуте за предстојећу војну акцију, на примјер, рекао (према сачуваним транскриптима које је користило тужитељство): „Морамо да нанесемо такве ударце да Срби практично нестану!“

Док је првоступањска осуђујућа пресуда донијета једногласно, ослобађајућа је донијета прогласавањем (3:2). Талијански судац Фаусто Покар, који је са суцем Кармелом Агијусом гласао против ослобађајуће пресуде, подсјетио је како је тадашњи хрватски предсједник Туђман одмах након војне акције „Олуја“ рекао да су Срби „канцер који се шири и разједа хрватско национално биће“, те да је циљ операције био „да Хрвати остану потпуно сами на своме“. Ослобађајућу пресуду је назвао гротескном, а за њено образложение је рекао да је „противно било каквом осећању за правду“.

Грмили су протести с радио-валова. Москва је оцијенила да оваква пресуда поново ставља у сумњу декларiranу објективност и непристрanoст тог суда, чудила се таквој пресуди и бивша главна

хашка тужитељица Карла дел Понте, преносе се огорчене изјаве српских министара, политичара и правних стручњака, а један избеглица из Лике, којем је тамо све уништено и спаљено, каже: „Питам се послије овога је ли Олује доиста било? Или сам ја полудио, послије 50 година сретног живота у Лици ставио жену и дјецу на трактор, оставио дједовину и завршио у гимнастичкој дворани у којој, већ 17 година уживам!“

У Хрватској истовремено одушевљење, еуфорија. Нарочито међу учесницима рата, који ослобађајућу пресуду њиховим генералима доживљавају и као доказ да ратних злочина над Србима и није било, да су то све они сами измислили, да је све што им је урађено било оправдано, а да је српско становништво својевољно напустило Хрватску и оставило сву своју имовину, а не под оружаним притиском... Два хрватска министра су владиним авионом одлетјели у Хаг да ослобођене генерале пребаце у земљу, где им се на тргу главног града спремао тријумфални дочек.

Илија је већ помало одсутно слушао тај радио извјештај, није га превише ни узбудио, некако се и није изненадио, јер његова узбуђења и својевремене сузе већ су пресахнули у протеклих 17 година проведених у овом изанђалом и пртуром избегличком склоништу у Србији. Некада се још надао, стрепио и треперио док

је имао животне снаге, да се врати у завичај на Кордуну и још мало поживи под својим кровом, у миру, с погледом на позната магличаста брда у окружењу, као некад...

Широм Крајине ликвидирано је више стотина старијих мушкараца и жена који нису жељели „добровољно“ напустити своје домове и то није била случајност него нечија пројектирана политика

То као некад, више никада није било могуће. Често би у сну, а све чешће и најави када би овако мало одлучао у мислима, обнављају свој најдраматичнији и најтрагичнији тренутак у животу: док у колони кола, трактора и других транспортних средстава са својим сељанима тражи путеве спаса пред надирућим ратним вихором, из шуме им пут пресијеца група хрватских војника у маскирним униформама и црним командоским марамама на глави. Прочешљавају колону, издавају неколико млађих мушкараца међу којима и Илијиног 35-годишњег сина и косе их рафалима одмах недалеко од пута...

Није то био усамљени „ексцес“ (широм Крајине тих дана ликвидирано је више стотина старијих мушкараца и жена који нису жељели „добровољно“ напустити своје домове), како су затим годинама то приказивале хрватске власти избегавајући првоћење правди ратне злочинце из својих редова, што је само потврђивало сумње да се није радило о случајностима већ о нечијој пројектираној политици. Поготово што је још прије тога било познато да су уништене десетине српских села на подручју Славоније где и није било оружаних сукоба, а сам предсједник Туђман је јавно говорио како ће Срба у Хрватској остати 3-4 посто уместо дотадашњих преко 12 посто у становништву земље, плус још неколико постотака који су се изјашњавали као Југославени.

Све то, као и бројне пароле и ознаке преузете из времена фашистичке творевине из Другог свјетског рата назване „Независна Држава Хрватска“, с којима је наступала хрватска војска, уплашило је српско становништво да им се поново спрема истребљење каквом су били изложени прије педесетак година од стране хрватских фашиста усташа. Сјећања су још била јака, уз бројне још живе свједоке и кад су хрватски војници кренули на Крајину настало је масовни егзодус према Босни и Србији...

Велика већина српских избеглица, па тако и Илија, вјеровали су да је то привремени чин док не прохуји ратни вихор. Баш као у она времена када се народ склањао у збјег пред надирућим окупатором. Међутим, за њима се затворила граница Хрватске као гранитна врата, која су се затим отварала само сретним

појединцима и групицама попут оног древног Сезама из времена Али-Бабе. За већину осталих то је била непремостива препрека, а њихове куће и имања, ако нису биле уништене, хрватске власти дала су на кориштење пристиглим Хрватима из Босне и Војводине, или својим борцима из других крајева Хрватске. Намјера је била очигледна – да се промијени етничка структура становништва земље и разбију енклаве с дотадашњим већинским српским становништвом, али то за тројицу хашких судаца није значило ништа.

Неколико година након избеглиштва Илија је још покушавао да се врати у своје опустјело и углавном спаљено, а прије тога темељито опљачкано село. Чак је, послиje разних натезања, добио и нова хрватска особна документа, уз помоћ UNHCR-а је посјетио свој завичај, али с обновом порушене куће се ствар развлачила годинама. Када му је умрла и супруга – само је увенула и угасила се – и он је изгубио вољу да се даље батрга. Вријеме је чинило своје, а животна енергија неумољиво је истицала као кроз напукли вентил.

**Неколико година након избеглиштва
Илија је још покушавао да се врати у
своје опустјело и углавном спаљено
село. Чак је и добио хрватска документа,
али када му је умрла и супруга и он је
изгубио вољу да се даље батрга.
Вријеме је чинило своје**

Понекад би му у мислима зазвонио тријумфалистички узвик хрватског предсједника, који је нескривено ликовао послије масовног српског избеглиштва: „Конечно – имамо Хрватску!“

Илија више није имао ништа. Осим голог и јадног живота за који више није знао вриједи ли још штогод уопће. Али то га, послије свега, није више посебно ни интересирало. Имао је осигуран кревет на који се све чешће спуштао, скромну али за њега довољну храну, и времена на претек да се присјећа неких сретнијих дана и времена када је све имало неки свој смисао и изгледало да се креће ка некаквом недефинираном испуњењу. Поглед му је застао на црвеној јабуци на испуцалој прозорској дасци, којом су га као и остale избеглице у његовој бараки почестили недалеки сусједи из свог воћњака, а онда је пришао транзистору који је неуморно сипао хашку буку и полако притиснуо прекидач. Наступила је тишина, скоро опипљива и непрозирна, а Илија се уморно спустио на кревет и загледао у траку свјетlostи која се кроз замагљено окно пробијала до дрвеног пода бараке. У њој су још само лебделе честице устајале прашине. Као у његовом старом, некадашњем вјајату.

ПРИЧА ИЗ ИНОСТРАНСТВА

ПИСМО ШКОЛСКОГ ДРУГА ИЗ ШВЕДСКЕ

Милан Џимеша

**Могао би се дододити парадокс да ми
Срби, иначе највећи критичари Хрватске,
истовремено постанемо и њезини највећи
браниоци! Свидјело се то некоме или не,
без обзира на Ћирилицу и слична питања,
јер искуство оних који су отишли каже
да ни у остатку свијета људска права
не цвјетају онако како су службено
промовирана**

Један случајан и изненадни телефонски позив поново ме повезао са школским другом који већ 22 године живи у Шведској. Ишли смо заједно у основну школу, он у Другу, а ја у Прву карловачку гимназију, он на Економију а ја на Вањску трговину, он је био један од директора у бившем карловачком трговачком подuzeћу, а ја новинар на Радио Карловцу и Карловачком тједнику. Повремено смо се дружили и сретали на спортским догађајима, јер смо обојица вољели и играли кошарку, али и разговарали о привреди за Радио или Тједник. Он је на интернетском телефонском именику Хрватске, односно Карловца, тражио муг презимењака Дамира, али како није нашао његов видио је мој број и адресу па ме назвао.

Разговарали смо готово сат времена, измијенили бројеве мобилела и e-mail адресе и почели се дописивати, о свему и свачему, но највише о животу и приликама у Шведској и Хрватској. Почетком деведесетих ја добивам отказ, он исто, ја остајем у Карловцу, а он одлази у Шведску. Мој друг је Бајагин поштовалац, а мени је, уз пјесму "Кад ходаш", најбоља Бајагина "Другови моји". Зато сам га питао да ли слуша нашу музiku...

– Пјесма "Моји другови" се у расејању илити дијаспори наравно пуно пјева и свира. Чуо сам и за велики концерт Три мајстора (Цуне Гојковић, Мирослав Илић и Тозовац оп.а.) али га нисам још слушао. Након концерта Ђорђа Балашевића прије петнаестак година у Stockholmi, на којем сам био, покушавам се заштитити од такве врсте музике која изазива јаку носталгију. Јер, барем код мене, изазива многа размишљања и негативну енергију. Једном је нетко рекао: "Грозим се помисли да ће се ово данашње вријеме једном звати 'стара добра времена'". Зато покушавам колико могу да живим у садашњости и

гледам више у будућност него у прошlost. Моја ми жена, с правом каже, да ја живим доље у старом крају да бих сигурно био алкохоличар, знајући да сам осјетљив и да тешко подносим неправде и свакојаке људске глупости - написао је мој друг.

– Сада си ти мене погодио у срце и апсолутно си у праву. Ја када попиздим одем на You Tube и слушам ту музику, јесте да је то жал за добром старим временима па можда и југоналгија. Само треба разумети и нас овде – лако је теби бити у садашњости у нормалној и правно уређеној држави где се не сакупљају потписи за референдум против Ћирилице, где се не одржавају референдуми о уставној дефиницији брака уз неизвјесност које ће бити слиједеће референдумско питање, где се водствује државе физички онемогућава судјеловање на комеморацији, где ногометаши након утакмице не узму микрофон у руке и не поздрављају фашистичким поздравом са цијелим стадионом – одговорио сам му.

– Ја знам за све што ти описујеш као ненормално доље. Само ти не знаш што је ненормално овде код нас. На пример да полиција прави тајне регистре поједињих група људи. За сада су откривени тајни регистри за хиљаде Рома. Укључујући жене, дјецу и преминуле. Државне институције у сурадњи са страним силама (САД, Велика Британија) прислушкују своје држављане. И то интернет активности, mail, телефоне и слично. Дискриминација на тржишту рада према странцима се систематски проводи већ десетљећима. Предњаче државне институције и велики концерни где квалифициран посао и водећу улогу у организацији могу добити само домаћи људи. Удио странаца у укупно незапосленима је вишеструко већи него рођених Швеђана. Сегрегација и гетоизација су већ толико узели мања да су немири, углавном у већим градовима, готово свакидашња појава тако да се ватрогасци и хитна помоћ не усуде сами улазити у та подручја. Расистичка и националистичка партија "Шведских демократа" је трећа по величини политичка странка са десетак процената гласача, и на прошлим изборима је ушла у парламент. Расисти имају могућност рушити законске приједлоге јер ни лијева ни десна опција немају своју већину у парламенту. Педофилија и искориштавања те иживљавање над хиљадама малојетника који су смјештени у институције или по разним домовима за забрињавање је хисторијска чињеница до те мјере да је држава донијела одлуку да се извини тој, сада већ бившој, дјеци и да им даде материјално обештећење итд., итд., итд... Трава је увијек зеленија код сусједа и сит гладном не вјерује су двије изреке које могу укратко описати ово о чему ти и ја сада пишемо. Могу ти рећи само двије ствари: прво, никада не бих био овде где сам да није било рата

у мом завичају, и друго, лакше ми је прихватити чињеницу да сам странац у туђој земљи него у својој властитој. Е, сада би се ту још могле и књиге написати, и пишу се свакодневно по цијелом свијету, да би се ту објаснило што је тко мислио и што све људи раде не би ли сачували свој особни интегритет и дигнитет, али то не би промијенило ништа на оне двије ствари које сам рекао у претходној реченици. И на kraју да ти кажем неке чињенице које вјеројатно ниси знао. Моје прве зарађене круне у Шведској сам стекао пишући репортаже за један државно финансијски часопис о животу странаца. Добио сам професионалног фотографа и предлагао теме и особе о којима ћу писати. На пример, о једном самоуком наивном умјетнику и пољопривредном техничару из Санског Моста (Бошњак). О једном гимназијалцу, репрезентативцу БиХ у брзом клизању који је стекао светску славу (CNN) тренирајући у окруженом Сарајеву (Хрват) и једном бившем пилоту ЈНА и професору на Војној зракопловној гимназији у Мостару који је одличан музичар и његује фолклор из БиХ (вјеројатно је Бошњак). Моја кћер је магистар новинарства. Завршила је магистериј на Универзитету у Uppsalii, који се сматра шведским Oxfordom. Била је уредник студентског магазина. Праксу је имала у свим могућим медијима, осим на ТВ-у. Као студент и касније је повремено радила на ТВ продукцијама забавног програма и додјелама музичких награда типа Порин у Хрватској. Но, није запослена као новинар већ ради на тржишним комуникацијама и истраживању тржишта рада, односно такозваном *headhuntingu*. Могу ти рећи да међу људима овде има прича у стилу: куда ћемо даље када се овде више не буде могло остати? И круг се ту затвара са оне моје двије тврђење: нигде ја не бих ишао да не бијаше рата у мом завичају и лакше ми је бити странац у туђој земљи него у мојој властитој – пише мој друг.

‘У Шведској полиција прави тајне регистре појединих група људи. За сада су откривени за хиљаде Рома. Укључујући жене, дјецу и преминуле. Дискриминација на тржишту рада према странцима се систематски проводи већ десетљећима. Квалифициран посао и водећу улогу могу добити само домаћи људи’

– Сватко од нас на нешто гледа из своје позиције и оно туђе му се често пута чини боље. Што је за некога сјевер, за другога је југ, што је за некога горе, за другога је доље, што је за некога окупација, за другога је ослобођење, у праву си када кажеш да је боље бити странац у туђој, него у властитој држави, односно домовини, а домовина је тамо где ми је добро. Мада се ја осјећам странцем у властитој домовини без обзира што моји преци овде живе шест вјекова. Има један добар виц: у Америци је укинут расизам, нема више црних и бијелих грађана,

сада су сви зелени, заједно се возе у аутобусима, иду у исте ресторане и WC-е.... и поквари се један аутобус, возач констатира квар и каже: ‘јамо тамно-зелени гурати аутобус да га упалим! – закључио сам нашу расправу о животу у Шведској и Хрватској.

Сличне сам расправе водио и с другим школским друговима и другарицама који сада живе у ‘дежели’ и то од прије деведесетих, а заједно смо ишли или у основну школу или у гимназију или смо били сусједи. Као прави невјерни Тома нисам им вјеровао када су ми причали да Словенија није ништа боља од ‘Лијепе наше’.

Један од другара је академски музичар и свирао је у Љубљанској филхармонији, а жена му је радила у дјечјем вртићу; једна је зубарица, а муж јој је инжењер текстила у Чрномљу; једна је економистица у Љубљани. Текстилац ми је рекао да боље и лакше ради са Србијом него са Словенијом (зато што је Хрват) и Хрватском (зато што је у Словенији) и да су тамо прави људи. Углавном би се налазили сваких пет година на прославама годишњица матуре, коментирали живот овде и ондаје, а ја бих био увијек врло критичан на догађаје у Хрватској, Карловцу и Карловачкој жупанији. Они би ме покушавали разуверити да ни код њих не цвјетају руже, да приватизација није ништа боље урађена него у Хрватској, да и они имају мита, корупције и непотизма, да су у великим дуговима те да слика коју Словенија шаље ван није ни изблиза онаква каква је у стварности. Смијали су се тзв. словенском рату за самоопредељење.

Моји колеге и колегице су некако, али с доста проблема, успјeli регулирати свој статус након “осамсвојите” деведесетих и нису били “избрисани”, иначе би били депортирани “на Хрватско”. Сада видимо, бивши премијер Јанша је осуђен због мита у случају Патрија, подигнута је против њега и друга оптужница, прорачунска “лукња” им је више милијарди евра за што се до “здај” није знало, морали су почети продавати своја “подјетја”, иако невољко мада су они власници великог броја фирм у Србији и Хрватској и има тога још врло много. Довољно је погледати словенске ТВ програме. Словенци сада пролазе катарзу коју смо ми прошли крајем деведесетих.

И што рећи након свега овога? Могао би се догодити парадокс – да ми Срби, иначе највећи критичари Хрватске, истовремено постанемо и њезини највећи браноци!? Свидело се то некоме или не, без обзира на ћирилицу и слична питања, јер ни у остатку свијета људска права не цвјетају онако како су службено промовирана.

Моји пријатељи и школски другови који сада живе изван Хрватске ипак су ме успјели увјерити да ни у другим државама није све онако како се презентира те да можда “дјетету”, које још увијек носи пелене и пишки и каки у њих, а што прилично смрди, и које се зове самостална РХ, треба пружити шансу да се само ријеши пелена и почне живјети као самосвјесна и одговорна особа у сваком смислу. То нам даје оптимизам, али пракса и стварност указују на пессимизам. А можда је мој школски друг из Шведске апсолутно у праву – боље бити странац у туђој него у властитој држави.

Тко ће га знати што је исправно. Сватко од нас бира свој пут. Судбина или не? Шантићево “Остајте овде” и борити се до краја или отићи и бити туђинац у туђој земљи? Милева би Алберту рекла: Све ти је у животу релативно....

ARSEN – IZMEĐU IRONIJE I STRAHA

ČISTIM SVOJ ŽIVOT

Đorđe Matić

*"Mais, si j'étais le bon Dieu
Je crois que je serais pas fier
Je sais, on fait ce qu'on peut,
May a la maniere."*

*"Jer, kad bih ja bio dobri Bog,
Ne bih bio ponosan tako,
Znam, raditi treba koliko se može,
Ali važno je jedino kako."*

Fernand, Jacques Brel

1. *Tih obrt*

Kad je njegova bolest došla u javnost prije nekoliko godina, u jednoj maloj kulturi koja postaje sve manja i uža, gdje svi sve i svakoga znaju, Arsen Dedić odjednom je, preko noći postao omiljena, upravo obožavana figura, ličnost nad kojom se javnost natjecala u solidarnosti i neumjerenoj hvali: 'klasik', 'legendarni šansonjer', 'koji se bori', obasut sa svih strana dobrim željama, od kolega (nije ni znao da ih je toliko) i ostalog svijeta (još više). Gurali su se razni da kažu i oni usput koju o kvaliteti Arsenove muzike i stihova, hvalili ga i govorili tonom punim poštovanja, reverentno. Nastranu što je sve djelovalo kao da su ga oplakali još živoga – bilo je nečega neugodnog i iritirajućeg, istinski lažnog u svemu. Vašar suošćenja predvođen u međuvremenu malo uljuđenijim ali još uvijek istim medijima, u svojoj buci i zabrinutosti kao da je sasvim pokrio stvarne činjenice.

Kao onu naprimjer o tome gdje je ovaj veliki autor bio prije samo decenije (i manje), kakvo je odjednom bilo mjesto rijetko utjecajnog muzičara, pjesnika i kompozitora, toliko vremena prisutnog unutar, bilo prošlog, bilo novog stanja, u tek nastajućim odnosima samostalne nacionalne kulture. Pa onda, recimo, to da je – iako je odradio svoju dužnost onda kad je trebalo i kad se moralio, kad je bio doslovno u prvom pjevačkom redu – ipak u jednom trenu bio nekako gurnut u stranu, kao kakva ružna obiteljska tajna, neželjen i pod jednom neobičnom višegodišnjom polušutnjom, onako kako se u malograđanskim familijama ne govori o nekome kto je nešto zgriješio, ali se ne smije niti može baš skroz reći zašto, no zato sigurno i dokazivo, polako istisnut na marginu, da se ne vidi. Čudna je bila ta nagla poluanonimnost njegova – budući se radi o nekome tko, sve i kad bi htio nikada više ne može postati anoniman i nevidljiv. Već i zbog toga što je, najbanalnije rečeno, suviše i predugo poznat, a onda i što je njegova pojava prepoznatljiva na svakom nivou, zaista ugrađena u kulturu, i visoku i svakodnevnu, pa da bi se taj fizički, ne-poželjni dio mogao sasvim zaboraviti i poništiti. Opet, nešto se dogodilo, nekako nelagodno i prešućeno i tako je trajalo desetak godina. To da je on kasnije sve tako lako oprostio, već je druga priča.

Ali zato ako 'rukopisi ne gore', ni vinilne ploče se ne tale baš tako lako. O tome svjedoči jedan album kojeg je prvi među našim kantautorima snimio u trenutku

kad se na njega nije više računalo. Napravio je tu ploču i diskretno nam je ostavio za kasnije, za 'bolje dane'. Dvije-tri godine poslije – kad bolji dani naravno još uvijek ni izbliza nisu stigli – izdao je još jedan album, drugačiji, kao neku vrstu odgovora ili dijaloga s prethodnim.

Prvi od (samo) dva koja je Arsen, van primijenjene glazbe, napravio u deceniji, bio je zbirka pjesama nastalih i snimljenih u kontekstu i situaciji za koje autor nikad nije vjerovao da bi mogli doći. Svjedočanstvo je to o jednoj privatnoj borbi protiv demona, unutarnjih i vanjskih, na čelu s najgorim, u njegovoj najstrašnijoj inkarnaciji. Taj zaboravljeni album nije mogao biti herojski iskaz, izazivajući i otvoreno protestni, niti je Arsen uostalom tako ikada radio, nego ono jedino moguće tada: mali historijat impresija, pjesnička interpretacija stanja i traženja spasa iz toga, kao i meditacija o sebi usred takvoga stanja. Albumu je dao savršeno ime, u svoj apsolutnoj rezigniranoj tuzi i autorovoj *trademark ironiji* – *Tih obrt*.

Zašto *tih?*

Našavši se u realnosti koja mu je dotad bila poznata samo posredno, iz knjiga i umjetnosti, iziskustva drugih, prethodnika koje je čitao i slušao – da iskusni svjesno i fizički najveći društveni izazov, kao svjedok i kao umjetnik, Arsen, pjesnik nostalgije i stari ironist, uhvatio se u novom, nepoznatom doživljaju i taj je doživljaj naročita njijansa koja se provlači ispod čitavog materijala. A šta je to, kakav ga je to osjećaj obuzeo?

**Iako su mislili da su zauvijek tu, da će
i prošlost i budućnost određivati od
sebe, bit će i sami gurnuti u 'ropotarnicu
povijesti' potrošeni i neupotrebljivi
jer ništa nije dovijeka**

Uplašio se. Uplašio se prvi put, izgleda, u kosti i srži, uplašio se *ovih*.

A po prvi put – kao što je sve tih godina djelovalo kao "prvi put", nešto bez stvarnih analogija i precedenata – kao da je i postao svjestan toga. Zapanjen nad tim otkrićem, odmah zatim, pogledavši unazad u svoj rad, u vlastiti stil, mora da je dalje pomislio – tko može ironijom protiv ovih, protiv ovakve neljudskosti i isključivosti? Kako je lomno i slabo djelovala njegova poetika u onom trenutku. I kao toliki, požalio je i ono što je mislio da nikad neće.

Mnogi, manje talentirani i poznati, pokušavali su se izmaknuti od svega, pa ni njemu nije drugo ostalo nego da sagne glavu i nađe svoje tihno mjesto. I tek od tamo eventualno jednom pokuša nešto reći.

To je "tih obrt" iz naslova a u njemu je odlična dvostrukost: ispod očite ironije i relativizacije svog poziva – jer umjetnik je, kao u renesansi, "obrtnik", zanatlija – znači i nešto diskretnije, jedva čujnu ideju stvaranja u tišini, u zakutku, u – dobra

i lijepa stara riječ – radionici. Ali znači isto tako i da se u takvoj "obrtničkoj" tišini radionice može progovarati o tajnim istinama, izgovaranjem zabranjenog u zatvorenosti vlastitog intimnog, nesmetano od buke centra. Znači mogućnost bavljenja najvažnijim, pogotovo tada. I, također, obranu i čuvanje onoga što je stvarno vrijedno: kroz umjetnost i ljepotu – ne kao dekoracijama nego kao medijima govorenja istine.

On se zaista sakrio u stihove, u intimu, u prošlost kao podsjećanje na život i kao izvor života. Paralelno, u pasatizam koji je dominirao svuda, bio je upisan jednak strah od smrti, i gore – jedna perverzna želja, ono što je slavni bečki doktor nazvao *der Todestrieb*. Arsenova okrenutost prošlosti bila je obrнутa – bila je spas od straha sadašnjice, bila je afirmacija života.

Pa, dobro, kao da je pomislio autor, ako nam je prošlost oduzeta i umjesto nje, na brzinu, u hodu skovana i ponuđena nova, onu *privatnu* barem mi ne možete oduzeti, tu kakva mi je ostala u mislima i sjećanjima – ta je moja. Pa ju je opisao, pobrojio gotovo, sjećajući se svojih prijatelja i duhovnih utjecaja, što su ponekad bili i u istoj osobi. Kao u pjesmi *Vraćam se Aznavouru*, punoj negdašnjeg istinskog i slobodnog kozmopolitizma i evropejstva koji su sjajili iz imena što je dozivao: Paoli, Endrigo, Brel, Aznavour, Okudžava (koji, kako silno dirljivo veli Arsen, ima "dječji glas"). To su bile "tople godine", "male radosti tijela" kako sam pjeva nakon trutnog, sasvim krhkog gudačkog uvoda. Najdiskretniji dijelovi bili su sačuvani za one neimenovane, nekadašnje bliske, posebice dvojicu koji su, u strašnom nesporazumu, ostali *tamo*, na drugoj strani baš onoga trenutka kad sve gori, u neriješenim i neizgovorenim bolima i užasnom, prenesenom sramu, u gorkoj i gordoj, uvrijedeđenoj *Između nas rat je stao*.

**Kod Arsena je impuls ironije do te
mjere jak da se od nje dugo uzdržavao,
upošljavajući je tek ponekad, tamo gdje
joj se nije mogao othrvati, i dugo je bila
gotovo nevidljiva, dobro kontrolirana**

Arsen je pravio svoju malu enciklopediju, privatnu kulturnu antologiju. U nju su stali Mozart (i kongenijalna pjesma o toj u nas najimračnijoj godini, i godini ironično kad civilizirani svijet obilježava dvjestotu obljetnicu smrti Mozartove), gdje citat marša *A la Turca* Arsenovom harmonijskom intervencijom iz očekivanog mleodijskog i akordskog slijeda prelazi u jedan neočekivan uznemiren interval, kao čista muzička metafora i kao komentar; s njime su klasični slikari s ratnim temama, Rembrandt i Picasso, te, kao vrla metafora samoizolacije, tada neobično originalno odabran Howard Hughes (i Franjo Kluz, čudni mu parnjak iz 'rimarija sudbine' kako reče autor); pa dramatičari, Bernhardt i Brecht, pa šansonjeri i legendarni lopovi, bivše ljubavi (zaobilaznim putem to je veza s Brelom i njegovom "školom kajanja") i zavičaj, imaginarna i fizička mjesta. I obitelj – Arsenu uspijeva beskrajno nježno čak povezati zadnje dvoje, kad uspoređuje ljepotu majke s katedralom, vodeći nas tako da odmah pomislimo na jedinu katedralu na koju treba pomisliti, šibensku dakako, izloženu u isti čas strašnoj destrukciji. Cijela imaginarna galerija likova, osoba i mjesta s kojima je nesmetano mogao razgovarati, naizgled javno, kroz pjesme objavljene na albumu, a zapravo u unutarnjem monologu, preneseno, 'zatvoreno za javnost' kako bi možda sam ironično rekao, skrivajući se u njih i braneci se od svijeta.

Arsen Dedić, *Tihij obrat*, 1993.

Ponovno se ovdje, spontano i sistematski, vraća pojam ironije. Ironija je alat i oružje mnogih pjesnika ali rijetko kod kojega kao kod Arsenija. Ne samo kao sredstvo nego kao način shvaćanja svijeta, reagiranja na njega. To može neobično zazvučati ako se pomisli na njegove klasike, redom intimističke i ozbiljne, dramatske ljubavne pjesme, gdje ironije rijetko ima. U tome i jest paradoks: vjerojatno je u njega impuls ironije do te mjere jak da se od nje Arsen dugo uzdržavao, upošljavajući je tek ponekad, tamo gdje joj se nije mogao othrvati, i dugo je bila gotovo nevidljiva, dobro kontrolirana. Što je bivao stariji pak, više joj je davao da se razmaže – dovoljno je vidjeti njegove kasne radove, tekstove na muziku ili one po zbirkama, pa će se vidjeti kako je vremenom sve više popuštao tome impulsu. Pokojni Zdenko Runjić, velemajstor pulsa publike, jedanput je konstatirao da je razlog nedostatka Arsenovog masovnijeg komercijalnog uspjeha bila upravo ironija, ispod površine probijajući podsmijeh i podrugivanje stvarima, a to, kako je Runjić govorio, 'publika ne voli'. Iako ovo svjedoči o dva potpuno različita shvaćanja svijeta, o neprispodobivosti uloge skladatelja popularnih formi spram šansonijera, splitski je klasik točno osjetio ovaj refleks – Arsen je zaista (i) pjesnik-ironičar.

Ironija, kao obrnuto od istine, gdje izrečeno стоји u suprotnosti njoj ili naglašava nedostatnost rečenog, nešto je čime mnogi pjesnik po prirodi stvari barata, pokazujući različite strane i sumnju u sam pojam istine – ili istinā – ili ih pak negira kao i svaku definitivnost, izokrećući sve što je očito, stalno, doslovno i jednodimensionalno, na prvi pogled vidljivo.

Za Arsena jednako značajno i definirajuće – kao intimistu, pjesniku koji nije direktno angažirani *fajter* ili tekstualni provokator, ironija služi kao suptilno sredstvo neslaganja s realnošću koja uvijek redovito guši intimu, pritišće je izvana. Tamo gdje postoji nesrazmjer, 'napuknuće' između onoga što se proklamira i realnog, što čovjek vidi oko sebe, tu ironija stupa na scenu – kao kritika, kao neslaganje, konstatiranje nedosljednosti između izgovorenog, napisanog i doživljenog. Ovo je u Arsenu dosljedno, strukturalno – u tom smislu, osim što je umjetnik, on je i jedan od rijetkih intelektualaca među autorima tematiziranih ovdje. Leonard Cohen, jedan Arsenov daleki subrat, pjevao je slavnim stihom upravo mogućnost da pjesnik izrazi takvu pukotinu između rečenog i stvarnog, da se izbori za istinu: '*there is a crack in everything – that's how the light gets in'*.

Tu se Arsenov prirodni senzibilitet poklopio s vremenom, generacijom deve-

Arsen Dedić, *Ministarstvo straha*, 1997.

desetih kod kojih je, sinkrono gotovo, bez da su mislili jedni o drugima, ironija kao takvo sredstvo dugo služila kao obrana od laži – sve dok nije otišla u drugu suprotnost – dotle da je na kraju pojela svaku mogućnost istine, objektivnog, a time, katastrofalno, i ljepote.

U esenciji fenomena i jest problem: ironija je slabost, sama nemogućnost konfrontacije, ona komentira ali ne direktno, ne sukobljava se. Ironija je igra, ona obilazi oko stvari, ali se ne sudara s njima, ne ulazi u konflikt. Ona zato ne može biti rješenje, jer od prividnoga, početnog lijeka spram surovosti, doslovnosti i laži stvarnosti, sama postaje simptom. Što stvarnost postaje gorom, to i ironija sve više raste. Danas se to najbolje može pročitati: nevidljivi navodnici u govoru, koji su postali boljka do te mjere da se i ne vide više, iskazivanje obrnutog, vječni podsmijeh, sve to svjedoči o nestalnosti, to jest o prisustvu relativnog mišljenja. Problem je u tome što ironija govori da nešto nije tako, ali pritom ne kaže niti zna reći što jest, ili kakvo bi moralno biti, makar i indirektno, i onda kad treba. U krajnjoj konzervaciji, ironija isključuje i mogućnost istine što onda znači i ikakve moralne izvjesnosti.

U nas je to, u najgore vrijeme, završilo točno u prethodnome, u točno takvoj nastranoj logici. Jer ako nametnuta istina nije bila prava istina, onda ni bilo koje druge također nema, što dalje signalizira da nema ni čvrste etičke ili bilo koje druge pozicije i – na samom kraju – ni odgovornosti. U tadašnjoj ekstremnoj nemogućnosti ili skučenosti izbora, ironija je razumljivo bila skoro pa jedino preostalo sredstvo (samo)obrane, koju je većina mislećih pojedinaca čitavo vrijeme koristila kao nužnost – dotle da se učinilo da na kraju ništa drugo ni nema osim te reaktivnosti, po pravilu privatne, rijetko, najrjeđe javne. Ali primjeri koji su pokazali da je moglo drugačije, kao emblematski, ugasli splitski časopis-pokret *Feral Tribune* – dakle i satirička ironija i direktni angažman, borba za materijalnu istinu – pokazali su u praksi i načelno slabost te, nakon što se slabo što mijenjalo, bijedu ovoga principa. Kao i ono najvažnije: ironija bez vjere, bez vrijednosti, bez moralnog principa je ništa.

Za stvaraoca i za kreativni proces vrijedi isto. Kao što u *Pismima mladom pjesniku* Rilke upozorava na zavodljivost ironije i kaže: "ne daj da vlada tobom", odmah dodajući – "traži dubinu stvari, tamo ironija nikad ne ponire". A taj dio u nas, kreativni, tek nije pokazao ništa što bi oponiralo distanciranju, izbjegavanju i igri.

Zato, ako je Arsen u normalnija vremena možda htio pjevati s više ironije, sad,

u tragično vrijeme, on je zapjevao ozbiljno, koristeći tek male dodatne poteze ironijskog pera kao boju, kao obogaćujuće stilsko sredstvo – ali ne kao suštinu. Kad se ironija veća od njega nadvila nad svime, napravio je ploču bez i mrve podsmijeha, ozbiljnu do tragičnosti na trenutke, album koji ne skriva povrijeđenost, dostoјanstvenu u vremenu bez dostoјanstva.

U tome je upravo, nehotice, na *Tihom obrtu* pokazao i razliku između sebe i drugih, mlađih umjetnika, i glavno neuralgično mjesto većine našega mislećeg i stvaralačkog bića, definirao u čemu je nepremostivost te razlike za budućnost, do danas. Njemu je ironija alat, većini – način postojanja.

Ona je međutim čudna zvjerka, pokazuje se u različitim oblicima, i može se osvetiti na neočekivane načine. U izokretanju svih stvari kod nas, i Arsen je tako poput mnogih doživio da sam postane njenom igračkom – ironija, ne kao misaona, verbalna i literarna strategija, nego od druge vrste, što je viša, neizbjegljiva – historijska i kulturna, poigrala se njime. U vrijeme kada stvara *Tih obrt*, Arsenov prijatelj i šansonijer koji je utjecao na njega, Bulat Okudžava, pjesnik 'iza Zavjese' i egzilant, vjerojatno bi se tužno nasmijao da je mogao vidjeti koliko precizno i do koje mjere je njegov kolega i umjetnički subrat bio prisiljen razviti kodirani, indirektni pjesnički govor – i to ne zbog toga što je Arsen lirik kojem je izbjegavanje doslovnosti i direktnosti osnovni način rada.

I evo – 'Alas, there's the rub!' – tu je tek krajnja ironija, u svojoj perverznoj historijskoj dinamici: tamo gdje je vrijeme parabola i samizdata tek bilo završilo, šansonijer na krajnjem rubu slavenskog kruga, tek se sada, u kasnim godinama, do kraja i kao nikad ranije razvijao u prenesenom, skrivenom izrazu – u *tihome obrtu*, dakle.

A da je glavna pojava čitavog toga vremena, onaj što je u isto vrijeme bio i na pijedestalu i u sjeni, glavni stvaralač takve ledene duhovne klime, i sam, kažu, bio prikriveni, "neizlijeceni" rusofil, nije slučajnost. Samo još jedna ironija, još jedno posprdo nakeženo utjelovljenje te jezičke i retoričke "zvjerke u svijetloj odori" (!), kako kaže Dante.

2. *Ministarstvo straha*

Hoće li nam itko jednom vjerovati da je tako malo moglo? Da su ljudi bili izabrani da žive u tako malo slobode? Da je u deklarativno slobodnom društvu bilo dovoljno imati naslov-citat kao što je *Ministarstvo straha* pa da ga se skine, zabrani? (Zabrani?!?) Hoće li itko pitati uopće, ili se sjećati?

A upravo to se dogodilo Arsenovom drugom albumu u devedesetima. Činilo se nakon određenog trenutka da su spone pomalo popustile, a ljudi su se izgleda bili i navikli živjeti u onome stanju. Ne svi, jasno, pa su se začuli pomalo i prvi glasovi neslaganja, prvi put i od tamo gdje se nije očekivalo. Pregrmivši onu najjaču buru, Arsen je, skladajući uglavnom za film i teatar, danas potpuno zaboravljene komade, tamo sredinom decenije spremao novi autorski album, po zvuku i produkciji sudeći, na minimalnom budžetu, skupinu pjesama koje su se mnogo razlikovale od prethodnog albuma.

Zaokruženiji, još dosljednije proveden od prošlog – s na kraju ponovljenom uvodnom pjesmom kao leitmotivom – pjesme su bile tako napravljene i poredane da se moglo uočiti kako se promalja jasan koncept. U dobu kad je na stvari jedina istina – naravno nedosljedna, 'elastična' – album ima u dnu zapitanost, mnogostruku: kako se nositi sa strahom spram mjesta odakle se ta istina širi, i jednako, na tragu prošlog rada, kako se izmaknuti iz javnosti još više a, paradoksalno, biti bojkotiran i prešućen. Ali i teže, kako izbjegći onoliku grmljavinu, kako se izmaći dok nezamislivo postaje moguće. Kako u isto vrijeme ostati čovječan.

Izvana, to je album o univerzalnoj prisili, o represiji, o totalitarnom kao sudbinu, s linijom povijesnih i pjesničkih analogija o strahu i zabranama kroz citate Ghandija i Faulknera na ovitku, te samog naslova uzetog iz *Ministry of Fear*, Greenovog

romana i Langovog filma (gdje, u koincidenciji, bijeg u nostalgiju i izlazak iz, do-slovno, ludnica završava u progonu glavnog lika), pa direktno – u konkretan slučaj ovog posljednjeg, najnovijeg oblika neslobode (ili možda, kako bi jedan pametan čovjek rekao, „viška slobode“) u kojem je album nastao. Za razliku od utišanog, gotovo nijemog, od unutarnje muke zanijemljelog, bježećeg principa prošlog albuma, ovaj je bio direktniji, otvoreniji i unatoč svom glavnom motivu, hrabriji.

To nije moglo proći bez konzervativnosti. Album o cenzuri, koji je postavio test vremenu, izšao je u tišini, s tek pokojim, uglavnom tupim osvrtom, pod okljaštrenim, invalidnim imenom „Ministarstvo“, što pokazuje, kao na početku priče, o kakvom se paranoidnom vremenu radilo: Arsenov odgovor naime nije bio izazivački, nego konstatirajući, diskretan, umjetnički rafiniran, iako u samom svom otvaranju korak od otvoreno defetištičkog.

**Album o cenzuri, koji je postavio
test vremenu, izšao je u tišini, s tek
pokojim, uglavnom tupim osvrтом,
pod okljaštrenim, invalidnim
imenom ‘Ministarstvo’, što pokazuje,
kao na početku priče, o kakvom se
paranoidnom vremenu radilo**

Za ovo zadnje, zbog poretka pjesama, odgovoran je krivi signal prve po redu: *Seosko groblje I*, s upravo ponižavajućim, kukavičkim, lažno zdravorazumskim Šo-ljanovim tekstom, gdje je naša komplikirana i krvava historija, kroz motiv ulazaka vojski u „selo“ (sic) predstavljen kroz pogled bapskog mudrovanja s motivom, do neugode neinteligentnim, ponavljajućim „jedino su stare žene rekle, da od toga neće biti dobra“ – pride otpjevanim naivno skrušenim pratećim ženskim glasovima malog zbora á la mjuzikli iz Kazališta Komedija. Dakle, povijest velikih ideja i sukoba koji su drmali našim krajevima, svest ćemo na sud nepismenih seoskih baba, na pasivno jednostavljenje i, ovdje tako omiljeno, endemsko samoizuzimanje iz događaja, vodeći simptom zajedničkog i zajedničarskog pogleda na svijet. Arsen Dedić je ovdje naprsto trebao znati bolje i ostaje nejasno, kad se uzme ostatak albuma gdje su svi tekstovi osim jednog njegovih vlastiti, zašto je izabrao ovakav uvod.

Pogotovo što je odmah u sljedećim pjesmama u kontradikciji spram ovoga, ispisujući svoj pravi osjećaj o onome što se događalo. *Ivan bez zemlje*, pjesma je presvučena u ljubavnu, ali potpuno izvjesno i ponovo s ironijom, laganom kao zrak, u naslovu koji svjedoči o drugaćijem gubitku, a apsolutno briljantna *A tko stoji iza mene* mogla bi biti himna svih neuvrštenih, što se nisu uspjeli staviti pod zaštitnički krov općega i samo jednoga od ovih naših kompleksa, u nacionalnom, etničkom, u individualnom smislu. Arsen pokazuje na djelu svoj fenomenalni pjesnički talent kroz suptilnost, pozitivnu ironiju, igru i paradoks – naprimjer to koliko značenja može imati jedna mala riječ, običan pridjev kad se stavi na pravo mjesto u stihu („a tko stoji iza mene/ u ovim dobrim danima“ – kako je sjajna u svojim razinama ova, diskretno obojena, riječ „dobrim“), kao i kako društveni komentar jednim mocartovskim lakim majstorskim okretom, starinskom voltom i neprekidnim cezurama koje lančano mijenjaju značenje i ton, odlazi u relativizirajući humor, u blagu, neciničnu rezignaciju i pomirenje u rješenju strofe: „a tko stoji iza mene/ i tko će takvom pomoći// kad se okrenem – nikog/ osim duge sjene,/ iza ponosić“.

U suprotnosti, kao obrana „nemani izvana“ ponovo ostaje intimnost – sakri-

vanje u ljubavničko, u žensko prije svega. Metaforički žensko, u smislu psihološkog doživljaja i emocionalnog ustrojstva, kao i otvoreno, eksplicitno: to je oda ženama, podjednako kao – suprotno našim zadatostima – zaštitnicama muškaraca kao slabijih, i to u jednoj tako muškoj stvari kao što je rat. To je, neuobičajeno i hrabro, i oda erotskom. Kao u dvije glavne ljubavne pjesme, *Dva ljubljanska dana* (gotovo nastavak *Moderata Cantabile*, nakon toliko godina) i iznad svih *Tvoje tijelo – moja kuća*. Arsen, zapanjujućom iskrenošću pjeva mušku izgubljenost, i ljepota i efekt nastaju na disproporciji, na razbijanju očekivanog. Taj baštinik mačizma generacije nesvikle da bude slaba, sa svim popadalim samoobranama i s gotovo frojdijanskim podtekstom oslikava sebe, u impresivnoj ogoljenosti, u regresiji, kao izgubljeno dijete naspram žene: „dječaku u šumi što zove upomoc“ žensko tijelo je „utočište i kapela...“. Kako istinito, otkriveno, jasno, a kao u čudesnoj harmoniji blisko dalekom kolegi Bobu Dylanu, čiji samokažnjavajući podsmijeh univerzalnoj jačini muškosti i pozi, u zračnoj i delikatnoj *Visions of Johanna* ima stih kao da je napisan da zaokruži, dogradi započetu priču našega autora u viziji sebe kao izgubljenog dječaka:

„...little boy lost, he takes himself so seriously“.

Središnje mjesto albuma zato i nije nijedna iz grupe pjesama što progovaraju o vanjskom svijetu, o represiji i osjećaju ugroženosti, nego mnogo privatnije mjesto, potpuno osobno, kao dijalog i kontinuitet s prošlim albumom ujedno. Mjesto je to tematski koje Arsen, tako često okreće prošlosti i nostalgiji, ranije nije imao – pjesma koja podvlači crtlu. Koja nagovještava svođenje računa.

Ima jedna portret-fotografija ne tako davno napravljena za poznati američki časopis – na njoj tri američka književnika, tri bjelokosa veterana – Norman Mailer, Gore Vidal i Kurt Vonnegut: prva dvojica sjede, a treći stoji iza njih, ruke mu opušteno počivaju na njihovim ramenima, gesta kojom stari prijatelji i partneri iskazuju bliskost. S licima koja svjedoče o dobi i o mnogo proživljenog, a opet s nekom neposlusnom, skoro dječačkom buntovnom izazovnošću u osmjesima, poziraju trojica nestora tako kao da hoće reći „još se ne damo, još smo tu i tamo u stanju uzvratiti, reći što mislimo – još možemo ujesti ako treba, pogotovo što se od nas više ništa ne očekuje“. Djeluju kao pred bitku, na nekom vlastitom umjetničkom i ljudskom Alamu.

Ta me fotografija uvijek podsjeti na zajedništvo u pjesmi-svjedočanstvu, možda ključnoj na albumu, pjesmi o vlastitom osjećaju vremena i življjenja u njemu, a spram prošloga života. Na *Ministarstvu* Arsen je pjeva zajedno sa Gabi Novak i prijateljem i kolegom Dragom Mlinarcem, otvarajući na svoj način, preko gudača i solo-flaute, pravo usred stvari, jezikom lišenog estradnih i šansonijerskih klišea:

„Čistim svoj život,
kroz prozor, ormar stari,
Čistim svoj prostor,
od nepotrebnih stvari.“,
otvara najprije Arsen i pita se začuđeno:
„gdje li sam ih kupio,
Gdje sam ih sakupio.“

Arsen je negdje rekao da je u ovoj pjesmi htio imati „najdraže ljude“ zajedno s njime. Nesumnjivo, ali ovakav izbor je i stvar aranžmana, tona i efekta – svaki glas poručuje nešto drugo.

Nakon jednako podsmješljivih i začuđenih stihova-pitanja kreće druga strofa u kojoj Arsen, sasvim u svom stilu, suprotstavlja simbolično, poetsko – visokoznačeno „čistim svoj život“ s banalnim, svakodnevnim nastavkom „petkom odvoze smeće“ (eto, tu je ironija kao proširenje stilsko, a ne kao princip), pa opet u impresionističko, osjećajno „kada se nada budi i kad je blago veče“.

Gabi Novak pjeva interludij, *bridge* – nježno, žensko, razumno, umekšava

Arsen Dedić, *To sam ja*, 1963.

muški princip s početka i kraja pjesme, kao što ljupkošću timbra sakriva zapanjujuće otvoreni zadnji stih strofe: "čistim svoj život/da spasim dok je vrijeme/malu jutarnju nježnost i gorko noćno sjeme".

Na svaki stih – Arsen nastavlja kao da mantra, čudeći se: "gdje li sam ih kupio, gdje sam ih sakupio?"

Kada zadnju strofu zapjeva Drago Mlinarec jasno je zašto baš i zašto samo on mora biti ovdje – Arsen je tu kao režiser što bira glumca koji nosi određene osobine, pjevača čiji glas bojom donosi što je potrebno autoru da bi pjesma postala to što mora. Pjesma ima gitarski, akustičarski *feel* – kao što se Arsenove pjesme i inače mogu ugrubo podijeliti u "gitarske" ili "klavirske", ovisno o instrumentu za kojim ih je napisao – iako u njoj gitara nema na snimci. To "gitarsko" u ovoj pjesmi je Mlinarec jasno, sa svojim akustičarskim, folk-rokerskim, protestnim kantautorskim osjećajem i, važnije, s gotovo anakronističkom čistoćom, poštenjem i direktnošću. Mlinarec je točno na pravom mjestu: Arsen pjesmu čuva od vlastite ironije i distanciranosti tako da je predaje Mlinarcu čija boja odmah donosi karakterističan senzibilitet i ton – prepoznatljivo suh, rokerski, stil bez ukrašavanja, pjevanje direktno, promuklo, grko kao pelin i manje melodizno, emocija apsolutno direktna, kojoj se na mah vjeruje. Sve to stoji u kontrastu s Arsenovom šansonijerskom, po pravilu žanru pomalo afektiranom, tipično njegovom, voljenom i blagonaklonu imitiranom stilizacijom – onim samosvjesnim, teatralnim stilom koji se lako parodira no kojim ozbiljno može pjevati samo njegov stvaratelj, samo Arsen. Da bi izrazio specifičnu rezignaciju i prkos pjesme trebao mu je unutar nje drugi tumač, a Drago Mlinarec hvata te emocije i vraća ih stostruko:

"Čistim svoj život
od prividnog svijeta,
od ljubavi bez traga,
od jeftinih predmeta."

Zadnji refren, zadnji "čistim svoj život" pjevaju zajedno, harmonizirajući, i intenzivnije, a zajedništvo, povezanost dok pjevaju u dvoglasu sugestivno je – slušatelj može cijelu stvar zamisliti i vidjeti kao mizanscenu, nešto teatarski dramatično izbjiga iz zadnjeg refrena, pa se učini da su sve troje na zamišljenoj pozornici, na prosceniju, odmaknuti od mikrofona na stalku što je istureni naprijed, skoro na

rub – prilaze jedno po jedno da bi na kraju zapjevali sve troje okupljeni, zbijeni oko istog mikrofona. Zadnje stihove preuzima ponovo Arsen, na sceni u završnom monologu, gdje malo i hamletovski glumi, ali i istinski izazivajuće, bez straha, suočavajući se sa sudbinom, pjeva o kraju – "čistim svoj život/ to hrđa je i tmina/ i ostat ču bez svega/ al' bolja je tišina".

Umjesto dramatske stanke, pjesma ide u nagli *fadeout*, *štrajh*-frazu se ponavlja i samo flauta još zaleprša kratko – sve svršava brzo, upravo zbrzano, kao da je traka "iscurila" ili, izvjesnije, kao da je kantautor umjesto patosa i masivnosti geste htio smanjiti sve do suprotnosti, do nevažnosti, brzog neherojskog nestanka. Efekt je izuzetan – takav kraj je u svojoj rezignaciji i – gle! – ironiji ispašao još izazovniji spram sudbine.

Uza sva protuslovlja, uz umjetničku i ljudsku sujetu, greške i kompromise koje takva naročita osobnost može i mora nositi u sebi, ovdje Arsenu uspijeva nešto naročito: uobičiti reakciju časnih ljudi, koji nikome ništa nisu dužni, a imaju u onakvom vremenu potrebu da to kažu bez moraliziranja, što je mogućnost koju jedino poezija tako daje. Niti se udaraju ikad u prsa niti prediciraju (a mogli bi!), no svejedno kažu – "vi kako hoćete, ali ja nisam takav, nikome ne dugujem, nisam se ničim okoristio, a mogao sam, nego kao i uvijek samo štetovao od svega. Pa opet ništa – živi smo." I zato čisti, baca stvari materijalne i simbolične, a muzej su mu i kuća i duša – da se vidi što je važno, što još vrijedi – jer je malo ostalo. A ionako možda neće ostati ništa osim tih nekoliko najbitnijih stvari – neuprljano privatno sjećanje, pokoja pjesma, i stih možda. Riječ.

Uz sva protuslovlja, uz umjetničku i ljudsku sujetu, greške i kompromise koje takva naročita osobnost može i mora nositi u sebi, Arsenu uspijeva uobičiti reakciju časnih ljudi koji nikome ništa nisu dužni, a imaju potrebu da to kažu bez moraliziranja

Umjetnički i osobni inat, odbijanje stvari od sebe kao nepotrebnih, naglog dišpetoznom pjesničkom gestom, koliko god taj čin bilo u stvarnosti emotivan i bolan – to je Arsen *in nuce* ovdje. A zapravo isto kao i ranije, što je i uvijek radio. Kao u klasičnoj *O mladosti*, gdje se Arsen, u parafrazi Marine Cvetajeve i ehu vlastite (i generacijske) davne rusofilije (on, bivši (!) "Igor Krimov"), istim *motom* ("le mot juste"? – da se poigramo franko-dalmatinski) obraća drugom, davnom fantomu i njegovoj prolaznosti – "pa zbogom, budi bolja s drugim/l daj mu više nježnosti – jer to je ništa što ja gubim..."

Kod svega toga, čovjek ne može a da se ne sjeti na onu gnjilu frazu o 'ropotarnici povijesti' – tu nanovo, cinično uvedenu i uvijek zloupotrebljavaju općost pogodnu kod služenja jednom idejnou monstru. Arsen je, individualnim glasom, svojim poetskim čišćenjem, kao magijskim ritualom okrenuo, usmjerio snagu te fraze ruskoga revolucionara, ka onima koji su se bahato postavili tako kao da od njih sve počinje i završava. Iako su mislili da su zauvijek, definitivno tu, da će i prošlost i budućnost određivati od sebe, s nulte točke, bit će i sami isto tako potrošeni i neupotrebljivi, brže nego su mislili, i bez herojstva biti bačeni na tu istu ropotarnicu. Ništa nije dovijeka.

2005-2009-2014

U OKVIRU BAKIĆEVE RETROSPEKTIVE RASPRAVLJALO SE O IDEOLOŠKIM ASPEKTIMA SPOMENIKA

NEŽELJENA BAŠTINA NOB-a

Goran Borković

Spomenici iz Drugoga svjetskog rata nisu se rušili samo u Hrvatskoj. U Poljskoj su srušeni gotovo svi, a u Mađarskoj su ih premjestili u park sjećanja. S druge strane, u Češkoj se nije diralo gotovo ništa, a u Istočnoj Njemačkoj se vodila intelektualna i artikulirana diskusija o tome što treba zadržati

Statistika je porazna. Kaže da se od početka devedesetih do sredine dvadesetih, dakle na kraju 20. i početku 21. stoljeća, u Hrvatskoj uništilo oko tri hiljade spomenika, spomen-ploča i drugih obilježja podignutih u znak sjećanja na antifašističku borbu. Izuzimajući Istru i Rijeku, praktički nema područja koje je bilo poštedeno temeljite devastacije s ciljem zatiranja važnog dijela povijesti u kojoj su sudjelovali i Hrvati i Srbi.

Kako bi se ne samo evociralo sjećanje na znamenja antifašističke borbe, nego i pokušalo pronaći rješenje za njihovu obnovu, u Muzeju suvremene umjetnosti, u okviru retrospektivne izložbe Vojinu Bakiću – o kojoj je *Prosvjeta* detaljno izvjestila u prošlom broju – održan je okrugli stol “Ideološki aspekti spomenika narodno-oslobodilačke borbe, od 1945. do danas”. Okrugli stol na kojem su ponuđena određena rješenja, posebno za sudbinu monumentalnog Bakićevog spomenika na Petrovoj gori, moderirao je Žvonko Maković s Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a sudjelovali su kustosica izložbe Nataša Ivančević, profesor na Odsjeku povijesti zagrebačkog Filozofskog fakulteta Tvrto Jakovina, Lidija Merenik s Odsjeka za povijest umjetnosti beogradskog Filološkog fakulteta, Snješka Knežević s Instituta za povijest umjetnosti i načelnik Sektora za konzervatorske odjele i inspekciju Ministarstva kulture Tomislav Petrinec.

Nakon godina šutnje, u javnosti se sve više počinje govoriti o uništenoj spomeničkoj baštini iz postratnog vremena, posebno o djelima koja su – poput Bakićevog – imala nesumnjivu umjetničku vrijednost. Osim ovog zagrebačkog susreta, slični razgovori u siječnju održani su u Mariboru, Osijeku, Zrenjaninu... sve s istim ciljem deanatemiziranja “neželjene baštine”.

Socijalistički realizam

Govoreći o povijesnom kontekstu u kojem su ta djela stvarana, Jakovina je istaknuo da je socijalistička Jugoslavija bila država “koja je željela mijenjati svijet” predvodeći revolucionarne promjene koje su znatno sporije zahvaćale druge države kasnijeg “sovjetskog bloka”. Sukob između Tita i Sta-

Bjelovarac, 1947. / sačuvana šaka nakon miniranja 1991. / foto: Boris Cvjetanović

Ijina po mnogočemu je odredio kasniju povijest južnoslavenskog područja i omogućio izradu modernističkih skulptura nalik Bakićevim kojih u prvim postratnim godinama nije bilo, a koje – kako je i sam rekao – Josip Broz Tito nije volio, ali je u njima prepoznavao odjek veličine ne samo antifašističke borbe, nego i socijalističke revolucije koja ju je pratila.

Sukob između Tita i Staljina omogućio je izradu modernističkih skulptura nalik Bakićevim kojih u prvim postratnim godinama nije bilo, a koje – kako je i sam rekao – Tito nije volio, ali je u njima prepoznavao odjek veličine antifašističke borbe

Lidija Merenik, koja se bavila pitanjem uloge stereotipa ranog poratnog vremena, dodala je da je do 1950. dominantni formalni plastično-ideološki iskaz bio utemeljen u “socijalističkom realizmu”, odnosno sazdan na ideji Staljinove ideje o podobnosti ideološke i političke umjetnosti. Nakon 1951. javlja se autentični prodror modernističkih tendencija koje je, unatoč načelnom neprihvaćanju, vladajuća ideologija asimilirala koristeći ih za potrebe vlastite prezentacije prema Zapadu. Kao nulti portret koji određuje prvo razdoblje navela je onaj Titov koji je u zatvoru u Lepoglavi napravio Moša Pijade tridesetih godina.

Pravi početak socijalističkog realizma kao “pobjedničke umjetničke struje” veže se ipak uz drugo zasjedanje AVNOJ-a kada Tito postaje maršal

Spomenik na Petrovoj gori / foto: Boris Cvjetanović, 2012.

i kada se rade njegovi portreti. "On u formalnom i jezičnom smislu, kao i u političkom i ideološkom konstruktu, uspostavlja vladarsko-herojski portret, a u formalno-plastičnom iskazu, budući da je kasnije umnožavan na različite načine, postaje primarna odredba, primarni lik ili alfa lik", rekla je Lidija Merenik, podsjećajući da su na osnovu tih prvih portreta 1947. godine na Starom dvoru na Dedinju, okupljeni umjetnici s ciljem da portretiraju Broza – od Paje Jovanovića, Tartaglie i Mujezinovića. Radili su na osnovu preuzetih modela od ranijih vladara, posebice Franje Josipa iz vremena Austro-Ugarske, koji su nakon 1945. godine temeljito razrušeni i rastureni, vrlo nalik onom što se spomenicima NBO-a dogodilo nakon 1991. godine. "Na žalost, na sličan način na koji je od kraja osamdesetih ili ranih devedesetih to drugo nasljeđe novouspostavljenog režima ili vlasti Titove Jugoslavije razoren na gotovo cijelokupnom teritoriju bivše Jugoslavije. Još bih dodala da su, uz ove užasne primjere devastacije koje sam vidjela u dokumentarnim filmovima na izuzetnoj izložbi posvećenoj Bakiću, biste i manji formati skulptura doživjeli najgoru sudbinu, jer je njih svatko mogao izbaciti iz svoje institucije, radne organizacije, doma zdravlja itd. Tako da smo u jednom trenutku imali obilje bronce, tone bronce na otpadima, gdje su se našle s jedne strane pretežno biste Josipa Broza, ali s druge strane i biste, skice i razni modeli drugih autora...", objasnila je.

Jedno od najvažnijih Bakićevih djela, *Poziv na ustank*, poznatije kao *Bjelovarac* – u znak sjećanja na njegovog brata kojeg su ubile ustaše – poznati kipar napravio je neposredno nakon Drugoga svjetskog rata po čemu je već tada iskakao iz zadanih okvira socijalističkog vremena. Ovo remek-

djelo, kako ga je nazvao Maković, koje je srušeno početkom devedesetih, ali kasnije obnovljeno, postalo je uzor mnogim kasnijim skulpturama. Profesorka Snješka Knežević, koja je bila jedan od inicijatora njegove obnove, kaže da je *Bjelovarac* inicirao čitav niz kopija ili oponašanja pa je napravljeno bezbroj partizana s uzdignutim rukama s puškom u ruci iz čega se kasnije stvorio stereotip što, kako naglašava, nikako ne umanjuje Bakićevu važnost.

Mađarski hororlend

Govoreći o "ideološkom ikonoklazmu", odnosno rušenju ideoloških spomenika s jakom porukom, Snješka Knežević istaknula je da taj pojam potječe još iz Bizanta. "U svim velikim obratima, rušenjima sistema, transformacijama ili prevratima, Nijemci kažu 'umbruch', uvijek su se rušili spomenici. Podsjetila bih na sudbinu stupa na Trgu Vendome u Parizu koji je doživio šest transformacija. Bilo je mnogo revolucionarnih obrata, svaka je vlast rušila kip na vrhu i postavljala drugi simbol. To su bile uobičajene situacije koje su se dogodile i u istočnoj Evropi nakon rušenja Berlinskog zida kada dolazi do dominacije jednoga oblika društva i iluzije da se stvaraju demokratska društva", kazala je Snješka Knežević prisjećajući se ICOMOS-ove konferencije 1993. godine na kojoj su stručnjaci prezentirali rezultate ikonoklastičkog vala koji je zahvatio Istočnu Evropu. Prema njezinim riječima, u Poljskoj su se srušili gotovo svi spomenici, u Češkoj se nije diralo gotovo ništa, u Mađarskoj su ih premjestili u tzv. memory park, odnosno "hororlend", dok se u Istočnoj Njemačkoj vodila vrlo intelektualna i artikulirana diskusija o tome što treba zadržati. "Isto kao što se radilo i kod nas, nisu

bili u pitanju samo pojedini spomenici, radilo se o ambijentima, o parkovima, trgovima, radilo se dakle o nekim urbanim i urbanističkim cjelinama koje su zaživjele i koje su nešto značile u slici toga grada i u životu toga grada. Tada je došlo do nekoliko paradigmatskih situacija, gdje su ti kipovi na postoljima bili porušeni i postavljeni neki drugi kipovi što se intenzivno događalo do kraja devedesetih. Zapadni i istočni teoretičari bili su potpuno suglasni da je ta baština, baš kao i svaka druga, dio određenog razdoblja i nešto bi u civiliziranom društvu, tzv. demokratskom poretku, trebalo održati ili određenom trijažom odrediti što i na koja mjesta razmjestiti, ali u svakom slučaju voditi brigu, iako se radi o 'neželjenoj baštini' koja može izazvati negodovanje, otpor i na koncu izaziva agresiju i rušenje. Izabrala sam najbolje primjere žečeći pokazati da su umjetnici imali mogućnost sudjelovanja u obilježavanju i konstituiranju tih univerzalnih simbola, što su i činili. Međutim, kada sam se vratila i donijela na redakciju svoj članak, dobila sam informaciju od Zavoda za zaštitu spomenika, koji je tada još bio samostalan, da je u međuvremenu porušeno nekoliko tisuća spomenika", rekla je Snješka Knežević.

Među njima je bio i Bakićev Spomenik pobjedi u Kamenskoj, nedaleko od Požege, a "brisanje materijalne baštine kojim se željelo izbrisati i memoriju" zahvatilo je i memorialne spomenike poput onoga Vanje Radauša u Jadovnu, na mjestu gdje je bio sabirni logor i gdje je ubijeno tisuće ljudi. Spomenik je brutalno srušen. Svake godine se na tom mjestu postavljaju spomen-ploče koje se uniše nekoliko dana nakon manifestacije obilježavanja stradanja.

Bakićev spomenik *Bjelovarac* koji je obnovljen nakon rušenja početkom devedesetih inicirao je izradu čitavog niza kopija pa je napravljeno bezbroj partizana s uzdignutim rukama i s puškom u ruci

Tomislav Petrinec iz Ministarstva kulture istaknuo je da ova spomenička baština prema novoj nomenklaturi spada u memorialnu baštinu, podgrupa spomenika antifašizmu tj. NOB-u. Detaljan popis koji se počeo raditi još u vrijeme Jugoslavije zaključen je 1997. godine nakon čega se krenulo na reviziju Registra kulturnih dobara i rješenja o zaštiti spomenika NOB-a. "Kod vrednovanja spomenika memorialne baštine, a posebno NOB-a, važna su dva aspekta. Jedno je značaj povijesnog događaja kojeg spomenik memorira, drugo je umjetnička vrijednost samog spomenika. U tom smislu je Ministarstvo kulture pozvalo na suradnju i оформило povjerenstvo u kojem sudjeluje Hrvatski institut za povijest čiji su predstavnici radili na valorizaciji vezanoj za povijesni značaj spomenika. Taj postupak revizije je u postupku. U velikom broju spomenika imamo spektar od spomen-ploča do spomen-područja. To je ogromna tema. Imamo primjere spomen-ploča koje imaju lokalni značaj, a imamo i Jasenovac i Petrovu goru. Dakle, u tom formalno-

pravnom smislu se nastavlja revizija zaštite, a što se tiče stručno-tehničke zaštite koja je dio konzervatorskoga posla, ipak je određeni broj spomenika već obnovljen. Spominjali ste spomenik *Bjelovarac*, za čiju je obnovu i Ministarstvo dalo podršku", kazao je Petrinec.

Petrova gora je fantom, spomenik koji pravno ne postoji, s obzirom da nije riješen na administrativnoj razini. Proteže se područjem koje pokrivaju tri općine i dvije županije, a dozvola za gradnju nikada nije ishodovana

Naveo je bitne razlike u tretmanu Jasenovca i Petrove gore. Dok je u Jasenovcu odmah nakon akcije *Bljesak* 1995. godine uspostavljeno "nekakvo upravljanje tim područjem", na Petrovoj gori toga nije bilo. Naglasio je da Ministarstvo kulture drži da i ovaj segment baštine, kao i svaki drugi, treba biti zaštićen, ističući važnost uloge lokalne zajednice.

Spomenici kao kulturno dobro

Snješka Knežević zatražila je da Ministarstvo donese popis spomenika koji imaju status kulturnog dobra čime bi se upisali u registar spomenika kulture i tako administrativno štitili. "Kada kolega govori da se u Ministarstvu rade planovi za obnovu određenih spomenika toga korpusa i razdoblja, ne vjerujem da je to uopće moguće. Radili su se planovi i za obnovu dijela baštine koja nije upitna ni jednoj ideološkoj grupi, a to su plemićki gradovi, srednjovjekovni burgovi, uz koje su vezane najveće povijesne uspomene ovoga naroda. Oni su u katastrofalnom stanju, ali niti s njima nije bilo naročitih rezultata", kazala je Snješka Knežević.

Zvonko Maković podsjetio je na problem Petrove gore koja je, kako je rekao, spomenik koji pravno ne postoji, s obzirom da nije riješen na administrativnoj razini. Proteže se područjem koje pokrivaju tri općine i dvije županije, a dozvola za gradnju nikada nije ishodovana. "Govorimo o fantomu. Fantomu koji postoji i pred našim očima nestaje", rekao je Maković. Petrinec mu je odgovorio da su u registru zaštićeni objekti koji se nalaze u memorialnom parku, ali da spomenik još nije riješen. Upozoravajući na problem njegove devastacije naveo je da su na njegov vrh telekomunikacijski operateri bez dozvole postavili antene i da ploče od rostfraja nestaju. "To je spomenik, ali i arhitektura. Kuća koja funkcioniра unutar 5 000 kvadrata, koja ima vrata, instalacije, struju, vodu, ukoliko bi se koristila klima, hlađenje... u smislu arhitektonске forme, konstrukcije i mogućnosti korištenja Petrova gora mogla bi biti muzej. Što ćemo mi sa tim spomenikom danas pitanje je konsenzusa šire javnosti i struke. Jasenovac funkcioniра jer je uspostavljena javna ustanova spomen-područja Jasenovac. Petrova gora nema upravitelja i to je osnovni problem", zaključio je Petrinec.

POVRATAK SVJETSKI PRZNATOG ZNANSTVENIKA MILUTINA MILANKOVIĆA

SVRHA ZNANOSTI U UDŽBENIKE

Nina Ožegović

Utemeljitelj moderne klimatologije i klimatskog modeliranja, čije ime nose krateri na Mjesecu i Marsu kao i jedan asteroid, mogao bi već od jeseni postati dio srednjoškolskoga gradiva

Svjetski priznati znanstvenik Milutin Milanković (1879-1958), koji se smatra utemeljiteljem moderne klimatologije i klimatskog modeliranja, čije ime nose krateri na Mjesecu i Marsu kao i jedan asteroid, mogao bi već od jeseni postati dio srednjoškolskoga gradiva u Hrvatskoj.

Srpsko narodno vijeće pokrenulo je inicijativu da se taj u Hrvatskoj nedovoljno cijenjeni i zanemareni znanstvenik, kojeg svjetska znanstvena zajednica smatra jednim od pet najvećih znanstvenika 20. stoljeća i čija su stručna djela između dva rata u Njemačkoj bila obavezna literatura, uvrsti u hrvatske srednjoškolske udžbenike. Time bi se rad tog inventivnog astronoma i geofizičara, velikog pronalazača i lucidnog građevinskog inženjera, sveučilišnog profesora i nadarenog pisca te vizionara približilo ne samo učenicima hrvatskih srednjih škola, nego i široj javnosti.

Milanković je danas priznatiji i poznatiji u svijetu negoli u Hrvatskoj, što zapravo ne iznenađuje jer je njegov rad dobio međunarodnu valorizaciju tek u sedamdesetima, nakon njegove smrti, kada njegov ugled u znanstvenoj zajednici svijeta dobiva nove dimenzije. Naime, iako je svoje teorije postavio početkom 1940-ih, nepobitni dokazi njegovih teza objavljeni su 1976. godine u časopisu *Science*, da bi ih NASA napokon potvrdila 1978. godine. Zbog toga njegove teorije nikad nisu bile dio srednjoškolskih programa ni u socijalističkoj Hrvatskoj iako su bile zastupljene u programima matematičkih fakulteta. Doduše, ulice u Osijeku i Slavonskom Brodu nosile su njegovo ime. Međutim, u devedesetima, kada je zemlju zahvatila euforija mijenjanja naziva ulica, pogotovo onih koje su se zvali imenima partizana ili Srba, Milanković gubi svoje ulice. Istodobno, Američka agencija NASA uvrstila ga je među 15 najvećih znanstvenika svih vremena. UNESCO je 2009. godinu u povodu 130. godišnjice njegovog rođenja proglašio Milankovićevom godinom.

Nagađa se da će i jedna od budućih ekspedicija na Mars nositi njegovo ime. Usto, u svijetu se održavaju međunarodni znanstveni simpozij posvećeni Milankoviću, a globalna promjena klime na Zemlji čini njegovo djelo iznimno aktualnim.

Ulica u 'matematičarskom kvartu'

Nakon godina zaborava, u hrvatsku javnost ponovno ga je lansirao profesor PMF-a Vladimir Paar, aktualizirajući njegove znanstvene teorije, čemu su u prilog išle i sve nevjerljivije promjene globalne klime. U Zagrebu je na inicijativu Saše Šimprage Milanković dobio svoju ulicu u „matematičarskom kvartu“ u Sloboštini, gdje sve ulice nose imena po matematičarima. A grafiter iz Osijeka Igor Dešić na zidu osječkog Odjela za fiziku Sveučilišta „Josip Juraj Strossmayer“ naslikao je portrete Nikole Tesle, Ruđera Boškovića, Rudolfa Štajnera, Andrije Mohorovičića i Milutina Milankovića, što je svojevrsna počast ovom znanstveniku. No o njemu se i dalje izvan znanstvene zajednice, u široj javnosti, malo zna.

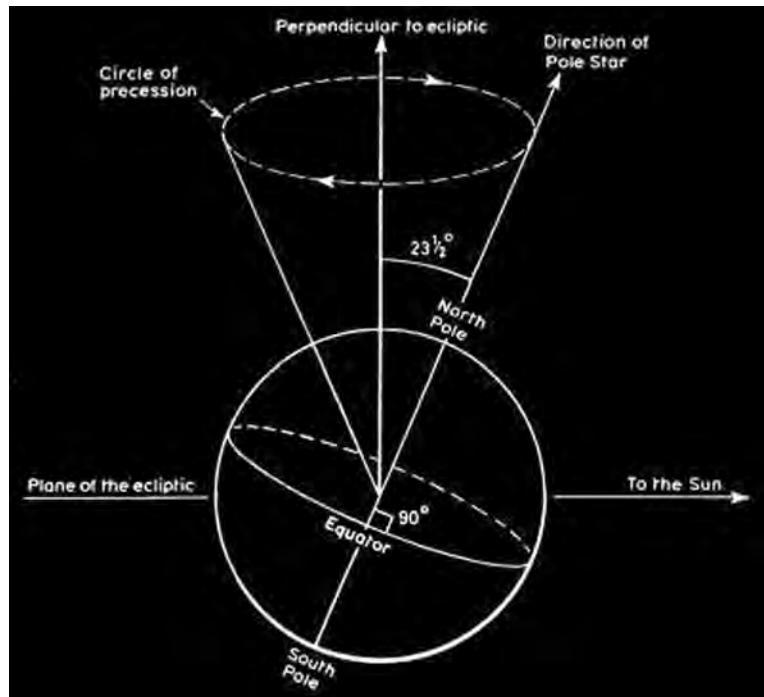
NASA ga je uvrstila među 15 najvećih znanstvenika svih vremena, a UNESCO je 2009. godinu, u povodu 130. godišnjice njegovog rođenja, proglašio Milankovićevom godinom

Kampanja za uvrštenje Milankovića u srednjoškolske udžbenike započela je potkraj veljače otvaranjem skromne izložbe o njegovu radu u auli Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, a nakon predstavljanja u knjižnici u Jelkovcu i u nekoliko srednjih škola, između ostalih i u Srpskoj pravoslavnoj općoj gimnaziji, krenut će na miniturneju po Slavoniji, sve do njegova rodnog Dalja. Na otvorenju izložbe predsjednik Srpskog narodnog vijeća Milorad Pupovac ponadao se da će Milanković pronaći svoje mjesto u znanstvenoj simbolici i znanstvenom sazviježđu u Republici Hr-

vatskoj, "kada ga već ima u međunarodnom", dok ga je resorni ministar Željko Jovanović smjestio uz bok s velikanimi kao što su Nikola Tesla i Ruđer Bošković te Andrija Mohorovičić, naglasivši da takav znanstvenik sigurno može inspirirati učenike da se posvete znanosti.

O Milankovićevu doprinosu svjetskoj znanosti trebao je govoriti i akademik Ivan Gušić, tajnik Razreda za prirodne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, no zaključio je da bi za to bio potreban cijeli jednosemestralni kolegij koji bi se predavao na zagrebačkom Prirodoslovno-matematičkom fakultetu.

Iako je inicijativa, kako saznajemo u Srpskom narodnom vijeću, "optimistično krenula", ipak je malo vjerovatno da Milanković može postati dio srednjoškolskog programa već od ove jeseni. Program je definiran, udžbenici završeni. No postoje naznake da bi *Profil* mogao tiskati poseban dodatak o Milankoviću i zatim ga distribuirati uz svoje udžbenike. Međutim, to je samo početak kampanje. Kraj kampanje trebala bi označiti nabava velikog teleskopa koji bi se postavio u dvorištu Kulturno-znanstvenog centra Milutin Milanković, smještenog u njegovoj obnovljenoj rođnoj kući u Dalju, s pogledom na Dunav i nebo i zvijezde, koje je Milanković tako često promatrao i proučavao.

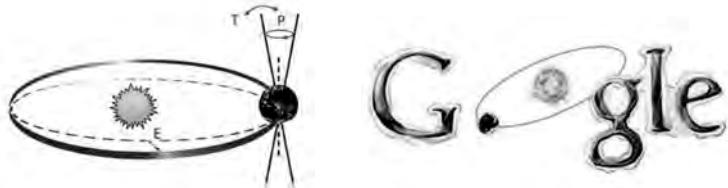
Matematički je objasnio uzroke, nastanak i trajanje ledenih doba na Zemlji, dokazao vezu između nebeske mehanike i klime na Zemlji i postavio teoriju pomicanja Sjevernog pola

Milanković je bio posebno vezan uz svoj dom u Dalju, koji je još 1979. godine proglašen zaštićenim spomenikom kulture. U svojoj opsežnoj trosotnoj autobiografiji "Uspomene, doživljaji i saznanja" rodnu kuću u Dalju je s puno ljubavi često spominjao nazivajući je "očinskim domom". Zahvaljujući upornosti pjesnika Đorđa Nešića, sadašnjeg ravnatelja Centra, kuća je obnovljena sredstvima Vlade RH i pretvorena u muzej, gdje je između ostaloga izložen original Milankovićeve kapitalne knjige "Kanon osunčavanja Zemlje i njegova primjena na problem ledenih doba". Također, u kući se održavaju znanstveni skupovi, a 28. svibnja obilježit će se 135. godišnjica Milankovićeva rođenja.

Prijavio šest patenata

Manje je poznato da je Milutin Milanković podrijetlom iz Hrvatske. Rođen je u Dalju nedaleko od Vukovara 28. svibnja 1879. godine u staroj i uglednoj srpskoj obitelji, koja se u doba Čarnojevićeve seobe doselila u Dalj. Svi njegovi preci i članovi obitelji bili su visokoobrazovani, a među njima se ističe njegov djed Uroš Milanković, koji je kao vojni sudac živio u Beču te objavljivao djela na njemačkom jeziku.

	ime	za	derka	
1	Bruderl B. Neuerhoff			18+4=22
2	Hukovic Caram uhlb			—
3	Milutin Milankovicus			18+4=22
4	Karmiwu Hunrukt			—
5	Ubo Angpusti			15+7=22
6	Bojanuyi Uboniwhi			—
7	Repa Toubtuk			10+12=22
8	Jolen Kopamunia			—
9	Ukpon Brugendka 1			19+3=22
10	Ukpon Brugendka			12+10=22
11	Ukpon Topak 1			—
12	Oppants Basnam 1			14+8=22
13	Muram Basnamas			—
14	Papuwal Sjyewi			18+4=22
15	Jolen Goloweb			—
16	Cayrusi Wappetwab 1			12+10=22

7) <u>Milan Trigonobut</u>		$14 + 10 = 24$	
8) <u>Camerasye Pagynd</u>		$6 + 7 = 13$	
9) <u>Toplobap froschkeleut</u>		$17 + 6 = 23$	
10) <u>Milica Kocicink</u>		$13 + 9 = 22$	
11) <u>Muran Bragemicus</u>		$3 + 19 = 22$	
12) <u>Njegha Rezdonbuk</u>		$13 + 10 = 23$	
13) <u>Kewap mydugga</u>		$11 + 12 = 23$	
14) <u>Tremap Kocicink</u>		$11 + 12 = 23$	

O svojim precima Milanković je u svojoj autobiografiji "Uspomene, doživljaji i saznanja" zapisao: "Milankovi potomci, koji se po njemu nazvaše Milankovićima, živeli su u Dalju dva i po veka. Svojim sposobnostima i težnjom ka višem popeš se u rang intelektualaca i fakultetlja već svojim trećim kolenom, mojim pradedom Todorom, koji je svršio pravne nauke, a školovao i svoje sinove."

Njegov otac Milan Milanković bio je zemljoposjednik i želio je da se njegov najstariji sin Milutin školuje u Beču i tako postane stručni poljoprivrednik. Otac je umro vrlo mlađ, kada je Milutinu Milankoviću bilo samo šest godina, te je brigu o imanju i djeci preuzeo njihov ujak Vasa Muačević. U osječkoj gimnaziji presudnu ulogu u njegovu obrazovanju odigrao je profesor matematike Vladimir Varićak, kasnije profesor na Sveučilištu u Zagrebu te član JAZU-a i SANU-a, koji je kod Milankovića otkrio veliki talent za matematiku. To ga je odvelo do Beča, gdje je završio tehničke znanosti.

Matematičkom teorijom klime definirao je tri ciklusa koji suštinski utječu na promjenu klime na Zemlji i pojavu ledenih doba. U međunarodnoj znanstvenoj terminologiji ti uzroci nazivaju se Milankovićevim ciklusima

Prisjećajući se Varićaka, Milanković je zapisao: "Već mi je Varićak govorio da u carstvu nauka ima negde nenaseljenih i neobrađenih krajeva izvan ili između gustih naučničkih naselja. Stadoh da razmišljam gde se nalaze ti sasvim ili nedovoljno obrađeni krajevi da bih onde mogao steći svoj skromni naučnički posed, a možda i celo vlastelinstvo."

Milanković je u Beču nekoliko godina radio kao građevinski inženjer u nekoliko firmi, a afirmaciju je stekao kao projektant armirano-betonskih građevina. Prijavio je šest patenata čijom će primjenom biti sagrađeni brojni objekti na području tadašnje Austro-Ugarske.

Tehničke znanosti doktorirao je 1904. godine. Zatim je napustio unosni posao i na poziv poznatih znanstvenika Jovana Cvijića, Mihaila Petrovića i Bogdana Gavrilovića otisao raditi na tek osnovani Univerzitet u Beogradu, gdje je dobio mjesto profesora primijenjene matematike na kojem je ostao sve do mirovine 1955. godine. Za vrijeme Drugog svjetskog rata najviše je vremena provodio u kući pišući knjige. Bio je redovni član SANU-a i dopisnu član JAZU-a, a u Beogradu je živio do kraja života 1958. godine, vodeći miran građanski život sveučilišnog profesora.

Najpoznatija Milankovićeva djela su "Matematička klimatologija i astronomска teorija klimatskih promjena", objavljeno 1930. godine u Berlinu, zatim "O primeni matematičke teorije sprovođenja topote na probleme kosmičke fizike" i već spomenuti "Kanon osunčavanja Zemlje i njegova primena na problem ledenih doba", koje je svrstano u najznačajnija

znanstvena djela 20. stoljeća. O potonjoj teoriji je u autobiografiji zapisao: "Kada jednom uloviš krupnu ribu, sitnije ti više nisu zanimljive. Radio sam 25 godina na svojoj teoriji osuđivanja, i sada kada je završena, ostao sam bez posla. Isuviše sam star da počnem rad na novoj teoriji, a teorije veličine kao ova koju sam završio, naprsto ne rastu na drveću."

Bio je oženjen Tinkom Topuzović, pokćerkom beogradskog liječnika i putopisca Koste Dinića, koji je dugo boravio u Africi, posebice u Kongu. Milankovićevi su imali sina Vaska, koji je 1995. godine objavio englesku biografiju svoga oca.

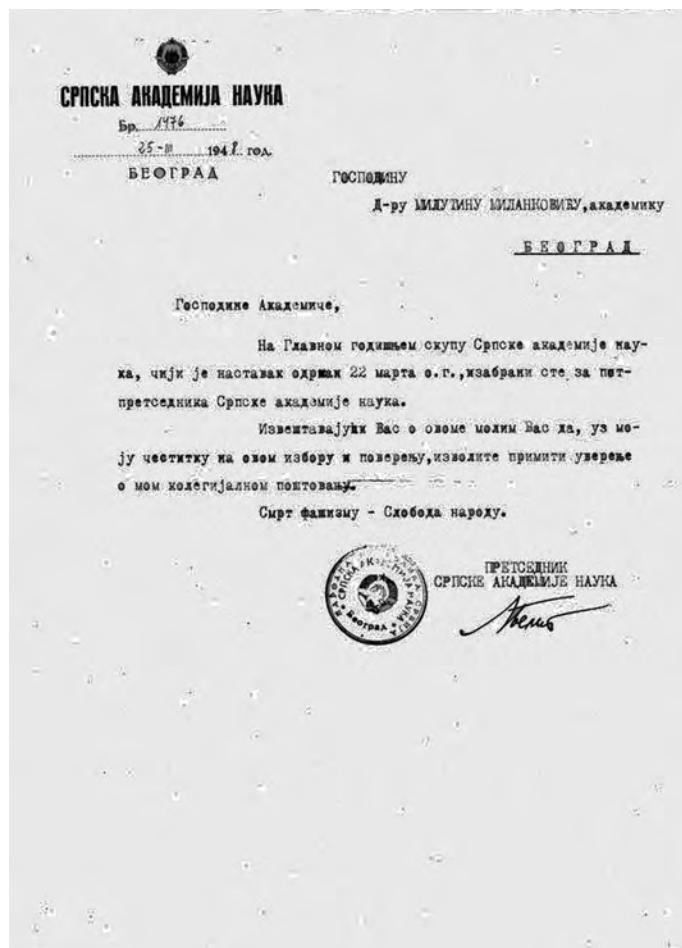
Kako je Milanković otkrio u svojoj autobiografiji, na njegovo formiranje uvelike je utjecala njegova rodna kuća i njezino okruženje, posebno Dunav, koji je tekao pokraj kuće: "Kada je pala noć, a na nebu se pojavitve zvezde u onom bezbroju koji se viđa samo u slobodnoj prirodi, Dunav je izgledao lepši, tajanstveniji i veličanstveniji no preko dana. A kada ga obli mesečina, bio je čaroban. Bilo je uživanje sedeti u našoj bašti, posmatrati njegove srebrne talašćiće i slušati njihov šum. S one strane njegove mješala se sa tim šumom pesma hora bezbrojnih pevača. To su bile žabe... Rado smo slušali tu muziku. Ona je bila himna životu, prirodi i večnom zvezdanom nebu nad našim glavama."

Ledeno doba

Stoga je prema vlastitoj želji pokopan u Dalju. Njegovi posmrtni ostaci preneseni su 1966. godine iz Beograda na lokalno groblje u Dalj, gdje počiva u svojoj obiteljskoj grobnici s roditeljima, sestrom, braćom i brojnim precima.

U devedesetima, kada je Hrvatsku zahvatila euforija mijenjanja naziva ulica, pogotovo onih koje su se zvale imenima partizana ili Srba, Milanković gubi svoje ulice u Osijeku i Slavonskom Brodu

Milankovićev doprinos svjetskoj znanosti doista je golem. Između ostalog, matematički je objasnio uzroke, nastanak i trajanje ledenih doba na Zemlji, dokazao vezu između nebeske mehanike i klime na Zemlji, postavio teoriju pomicanja sjevernog Zemljinog pola. Smatraju ga utemeljiteljem teorije ledenih doba, jer je matematičkom teorijom klime definirao tri ciklusa koji suštinski utječu na promjenu klime na Zemlji i pojavu ledenih doba. Stoga se u međunarodnoj znanstvenoj terminologiji uzroci promjene klime na Zemlji nazivaju Milankovićevim ciklusima. Milanković je i jedan od tvoraca teorije tektonike ploča koja se intenzivno primjenjuje u geologiji. Također, tvorac je dosad najpreciznijega kalendara u kojem je kalendarska godina svega dvije sekunde dulja od sadašnje tropske godine.

O otkrićima je zapisao: "Kao što munja u tamnoj noći obasja putniku ceo horizont pred njim, tako se takvom munjom u mozgu genijalnog čoveka otvaraju u nauci novi vidici i otkrivaju nove oblasti nauke."

U sedamdesetima je njegova astronomska teorija, poznata kao Milankovićev model, doživjela punu afirmaciju. Pojednostavljeno rečeno, Milankovićev model polazi od toga da je uzrok izmjene globalnih zagrijavanja i ledenih doba astronomске prirode te predviđa dolazak novog ledenog doba. No o toj se teoriji u javnosti počelo govoriti tek posljednjih desetak godina, kada su se pojavili različiti klimatski poremećaji, od suša do poplava, nagovještajući klimatske promjene.

U opsežnoj autobiografiji "Uspomene, doživljaji i saznanja" rodnu kuću u Dalju je s puno ljubavi spominjao nazivajući je "očinskim domom". Zahvaljujući upornosti pjesnika Đorđa Nešića kuća je obnovljena sredstvima Vlade RH i pretvorena u muzej

Upravo zbog tog rada Evropsko geofizičko društvo nazvalo ga je "ocem klimatskog modela i astronomske teorije klimatskih promjena" te je njemu u čast 1993. godine ustanovilo medalju "Milutin Milanković", koja se svake godine dodjeljuje znanstvenicima za postignuća na području znanosti o klimi.

Njegovi pronađasci protežu se i na druga područja. Primjerice, dok je radio kao građevinski inženjer napravio je izračun najviše zgrade na Zemlji, tzv. kule babilonske, koja bi po njemu mogla biti visoka najviše 21 kilometar i 646 metara, promjer bi joj morao biti 112 kilometara, temelji duboki 1,4 kilometra i moralia bi se graditi od armiranog betona u obliku obeliska. Također, Milanković je za gradske vlasti Osijeka 1907. godine projektirao spremnik za vodu u obliku kišne kapi u koji je stalo milijun litara vode, no na žalost danas se ne zna gdje je taj spremnik.

Smatra se da je Milanković ostavio značajan trag i na području književnosti gdje se ističu dva rada – njegova popularno-znanstvena knjiga "Kroz vasionu i vekove", koja se drži jednom od najboljih u tom žanru, te spomenuta autobiografija "Uspomene, doživljaji i saznanja", koja zakuplja čitatelja lirskim i filozofskim tonovima, kao što je ovaj u kojem Milanković na svoj način rekapitulira svoj život:

"Sada sedim, možda poslednji put, u paviljonu svoga vrta i pišem ove redove... Imetak može imati različite oblike, pa ne mora biti uvek materijalan, nego sme da bude i duhovni. Ako dozvolite i taj njegov oblik, onda i kao beskućnik neću biti sirotinja."

НАША ПРЕЗИМЕНА (4)

ПРЕЗИМЕНА ГРАОВАЦ И ЈАУЧАНИН

Живко Бјелановић

У основи се налази назив локалитета од којег је суфиксом -ац изведена именица којом је носиоцу знака означена индикација по мјесту поријекла. С непромијењеном структуром прешла је из категорије етнонима у категорију презимена и при пријелазу промијенила само значење: умјесто значења 'становник' добила је значење 'презиме'

У чланку ће бити ријеч о презименима која су пријелазом из посебне врсте именица без промјене њихова облика постала овом врстом антропонима. Етноними су именице којима су они што су њима именованы означенчи мјестом одакле потјечу. У Буковици су три презимена етнонимског поријекла. Два од њих на недвосмислен начин потврђују управо казани смисао и врсте презимена и врсте именица од којих су настала посебним творбеним начином. То су *Граовац* и *Јаучанин*.

Будући да је данашње становништво сјеверне Далмације, и то готово свих њезиних села, досељено у овај простор у не тако давној прошлости из неког од мјesta или из западне Босне или из западне Херцеговине, мора да постоји посебан разлог зашто у Буковици осим три презимена нема знатнији број оних којима се првотно значење може претумачити као индикација по мјесту поријекла предака од којих су презимена наслиједили њихови данашњи носиоци.

Презиме *Граовац*

Творбену структуру овога језичног знака можемо претумачити једино са стајалишта врсте именице којој је својим значењем примарно припадала. То значи да је знак дводијелне структуре, да му се у основи налази назив локалитета (тј. Грахово) те да је од тог назива суфиксом -ац изведена именица којом је носиоцу знака означена индикација по мјесту поријекла. С непромијењеном структуром прешла је из категорије етнонима у категорију презимена и при пријелазу промијенила само значење: умјесто значења „становник“ добила је значење „презиме“.

Тек с овим спознајама можемо говорити о двије врло значајне промјене у постави овога презимена. Прва је у вези с дијалектолошком особином да говорници сјеверне Далмације не изговарају сугласник /x/ ни у једној позицији.

Зато презиме има у службеној употреби облик *Граовац*.¹ Друга је промјена посљедица употребе презимена у свакодневној комуникацији и тежње говорника да исти садржај искажу са што мањим утрошком изговорне енергије. Због ове се појаве два суседна вокала стежу у само један од њих, па од поставе *Граовац* настаје постава краћа за један слог, тј. постава *Гравац*.

У свом сам истраживању антропонимије Буковице осамдесетих година прошлога вијека нашао ово презиме у три села, у Бргуду, у Корлату и у Вариводама. Успоредбом двaju лексикона у којима су забиљежена презимена у Хрватској према пописима становништва године 1948. и године 2001. у овом је другом попису знатно мање становника Буковице с овим презименом, а у Корлату нема више *Граоваца*. Овај би податак уз податке сличне нарави за остала презимена био вриједан за демографска и социолошка истраживања.

Презиме *Дугопољац*

Ово презиме има највећим дијелом своје природе особине какве има и презиме *Граовиц*: етнонимског је поријекла, припада истом творбеном типу. У формалном су погледу двије разлике. Прва се очituје у карактеру основе. У презимена *Дугопољац* сегмент испред завршетка -ац двочлан је и има све карактеристике топонима сложене структуре. Друга се разлика у односу на презиме *Граовиц* очituје у постојаности израза свих дијелова његове поставе.

Остале заједничке особине

Уз особину да припадају истом етнонимском творбеном типу заједничка је овим двама презименима још и одлика да ни у једнога од њих нема у језичним сигналима потпуне јасноће односи ли се топонимски знак на овај или онај локалитет из основе њихове етнонимске поставе. У презимена *Граовиц* у основном би дијелу структуре могао бити и главни члан двочлане синтагме *Босанско Грахово* и једночлани топоним *Грахово*, назив за локалитет у некадашњој источној Херцеговини, данас локалитет унутар граница Црне Горе. У основи другога презимена, презимена *Дугопољац*, етнонимски би садржај знака могао бити у вези не само са топонимом *Дугопоље* из средњодалматинског залеђа него још са толикима и микротопонимским и топонимским карактера из регија из којих потјече данашње сјевернодалматинско становништво.

Заједничка је овим двама презименима и особина да се данас у њихову значајњском садржају не јавља осим значења „презиме“ ни једна значајњска компонента из прошлости њихове употребе као знакова за идентификацију и да им је првотно значење („становник поријеклом из Грахова“, односно, „становник поријеклом из Дугопоља“) само поуздан ослонац истраживачу за социолингвистичку анализу у тражењу спона између језика и нејезичне збиље.

Презиме *Јаучанин*

Невелике разлике између овог презимена и већ описаних презимена *Граовиц* и *Дугопољац* потјечу отуд што је на етнонимској разини творбе презиме *Јаучанин* изведено другим суфиксом, суфиксом -анин, који, за разлику од суфикса

¹ У једном документу из 17. вијека презиме је на талијанском графијом забиљежено као *Gracovaz*.

-ац, деформира основу и преиначује еталонску поставу изведените дјеломичном редукцијом форме. Зато сугласник ц на крају основе топонима *Јајце* постаје /ч/ у презимена *Јајчанин*, зато се у једној од варијација презиме остварује у облику *Јајчан*, тј. у облику с дјеломичном редукцијом суфиксалног дијела структуре.²

Од претходна два презимена разликује се још једном врстом варијације, тј. варијацијом *Јајчанић*. Овом је преинаком етнонимски облик презимена попримио презименски облик јер је највећи број наших презимена препознатљив по завршетку -ић. У антропонимији Буковице ширих је размјера појава да презимена с нетипичним завршетком варирају као што варира и ово презиме.³

Још једна заједничка одлика

Уз то што су етнонимског поријекла свим би овим презименима могла бити заједничка још и нејезична истина да се далеки преци данашњих носилаца ових презимена нису доселили у крај између Крке и Зрмање у времену масовнијег насељавања овога простора, у смирају ратних сукоба, кад и остало сјевернодалматинско становништво, и да су по том каснијем (можда и појединачном) доласку били у својој средини најпотпуније идентифицирани мјестом одакле потјечу. Само бисмо тако могли објаснити питање зашто у Буковици нема више презимена етнонимског поријекла кад је становништво у готово свим селима тога краја однекуд досељено.

Презимена мотивирана животињским свијетом

У чланку ће бити понешто казано о презименима *Црвак*, *Ћујо*, *Ћук*, *Гак*, *Гуска*, *Корњача*, *Козлица*, *Куквица*, *Мачак*, *Мамут* и *Лупавац*. Као што примјери казују, ради се о презименима која су мотивирана животињским свијетом. У Буковици има, дакако, још презимена овакве мотивације, али се она разликују од ових у понеком детаљу израза или значења. Од ових се, прије свега, разликују презимена изведена суфиксом карактеристичним за презимена ове врсте изведености и то или стога што је њиме пригушен извор мотивације (тип *Жунић*) или стога што је њиме деформиран основни дио структуре (тип *Чавчић*<*Чавка*). Од ових се разликују и нека друга презимена, нпр. она у којима је именица за ознаку животиње дио презимена (тип *Траживук*), она која су творена од личног имена с именицом за ознаку животиње у структури основног знака (тип *Вукмирица*) или она у којима је основа презимена лично име настало од опће именице вук без промјене облика (тип *Вукић*).

Заједничке особине

Прва им је заједничка особина већ истакнута насловом, касније и констатацијом да је свима њима мотивација из истог извора. Друга им је заједничка особина конверзија као главни творбени начин. То значи да су посебном врстом творбе опће именице без промјене облика постале надимци и да су надимци без промјене облика прешли из једне у другу антропонимску врсту, тј. у презимена. Слијед конверзија могли бисмо приказати оваквом формулом: опћа именица (нпр. *црвак*, *ћук*, *гак* итд.) → надимак (нпр. *Црвак*, *Ћук*, *Гак* итд.) → презиме (нпр. *Црвак*, *Ћук*, *Гак* итд.).

Значење им је трећа заједничка особина. Ову ћу им особину приказати само на једном примјеру. Тако именица *Ћук* најопћенији значи „птица”, а потпунији јој значењски садржај спознајемо описом особина птице означене овом именицом (припадност врсти, боја перја, величина, гаје се гнијезди, колико живи

итд.). Значење надимка *Ћук* мотивирано је неком доминантном особином ове птице, али због чињенице да надимци настају у најужем окружењу онога који је надимком означен, да настају у једном тренутку као импресија онога који креира надимак, да се с временом заборављају разлози због којих је неки надимак обликован онако како је обликован, значење надимака као настају конверзијом није могуће поуздано повезати само с једном особином одговарајуће именице као мотивом настанка. Тако надимак *Ћук* може имати значење какво се назире у изреци „Прави си ћук као ни то не знаш“ (дакле *незналица*, *будала*), а може бити само ознака носиоцу надимка за какву ъегову особину, нпр. ону која се огледа у примјера „Очи му велике и сијере као у ћука“.⁴ По значењу су сви ови антропоними као су презимена само знакови са значењем без значења, онако као што су таквих значењских вриједности презимена уопће. Ову сам наоко парадоксалну тврђњу већ објаснио. Презимена су знакови са значењем, али је оно сведено само на значење „презиме“. У презимена *Црвак*, *Ћук*, *Гак* итд. осим значења антропонимске врсте којој припадају, заправо етикете „презиме“, сви су остали значењски садржаји погашени, једнако они врло богати из опћих именица *црвак*, *ћук* или *гак* као и садржаји из личних надимака који су од њих настали конверзијом.

Разлике

Разлике међу овим презименима очituju се само у њихову изразу и то у начину на који им је обликован завршетак. Разлике су настале на самом почетку процеса конверзије. Зато су различити завршещи постава ових презимена посједица различитих начина творбе именица од којих су настала. У најбројнијој су скupini презимена са завршещима која су по честоти појављивања препознатљива у опћих именица као плодни суфиски: *Црвак*, *Гуска*, *Корњача*, *Козлица*, *Куквица*, *Мачак* и *Лупавац*. По творбеном критерију још су дviјe скupine. У првој од њих нетворбена су презимена *Ћук*, *Гак* па и *Мамут*. Презиме *Ћујо* по овом се критерију разликује од свих осталих презимена мотивираних животињским свијетом у Буковици.

О творбеној структури ових презимена проговорио сам због тога што се презимена понешто разликују од именица од којих су настала конверзијом. Тако се нпр. презиме *Гуска* јавља у множинском падежима другачије од облика у којима се јавља опћа именица за ознаку ове пернате животиње и то тако да је у номинативу чешћи облик *Гускићи* него *Гуске*, а у генитиву чешћи облик *Гускића* него *Гусака*.

Завршна напомена

Говорећи о социјалним феноменима у антропонимији Буковице,⁵ истакнуо сам да онако како у говорима тога краја нестаје разлике међу конфесионално поларизираним личним именима да тако нестаје разлике између тзв. градских и тзв. сеоских имена, да опада фреквенција имена која су у послијератним годинама (тј. у годинама иза Другог свјетског рата) бирана из идеолошко-политичких разлога, да се смањује број имена епских јунака и имена познатих лица са филмског екрана и да све то свједочи о културном и друштвено-економском преобрађају некад заосталог дијела сјевернодалматинског простора. За разлику од личних имена презимена су онај дио антропонимиона Буковице који чува спомен на некадашњи начин обликовања знакова за презименску идентификацију захваљујући чињеници да су презимена (дакако и она мотивирана животињским свијетом) насељена и непромјењива.

² Таква се редукција остварује у толико других презимена овог поријекла, усп. само презимена *Карловчан*, *Митровчан*, *Стубичан* са ширег простора.

³ Усп. *Дрезга* → *Дрезтић*, *Гуска* → *Гускић*, *Стопа* → *Стопић*, *Рапо* → *Рапић* итд.

⁴ Симо Матавуљ, *Бакоња фра Брне*, изда. Нолит, Београд, 1966, стр. 72.

⁵ Живко Ђелановић, *Антропонимија Буковице*, изда. СКД Просвјета, Згреб 2012. стр. 303.

KAKVO JE STANJE NA PODRUČJU IZDAVANJA, KUPOVINE I ČITANJA KNJIGA

U POTRAZI ZA KNJIGOM

Igor Marković

Rezultati istraživanja o statusu knjige u Hrvatskoj su porazni: manje od polovice ispitanika u posljednjih je godinu dana pročitalo barem jednu knjigu, što je osam posto manje nego 2011. godine, dok je u posljednja tri mjeseca knjigu kupilo 19 posto ispitanika, ili približno svaki peti građanin, dok je prije dvije godine taj postotak iznosio 31 posto

Od ukupno zaposlenog stanovništva 3,2 posto zaposleno je u šire definiranom kulturnom sektoru, a 1,7 u nakladništvu, izdavaštvu i knjižarstvu.

Gotovo 5 posto industrijske proizvodnje otpada na izdavaštvu (knjige, novine i ostale tiskovine). Od toga nešto manje od 90 posto su knjige.

Izvoz knjiga donosi milijardu i sto milijuna eura godišnje, dok je trgovачki suficit istih nešto preko 600 milijuna.

35 posto stanovništva čita više od 12 knjiga godišnje, preko 50 posto ima kod kuće više od 100 knjiga, a tek 10 posto manje od 25. U ove cifre nisu, naravno, uključene školske knjige i udžbenici.

Očito je da nakladništvo i knjižarstvo mogu, trebaju a u ponekim zemljama i jesu značajan ne samo kulturni, već i ekonomski segment društva. Pa zašto to nisu i u zemlji koja se busa u prsa kulturom&tradicijom&uljudbom?

Gornje brojke nisu još jedan niz "strateških ciljeva" hrvatskih ministarstava po principu "što se babi htilo, to joj se i snilo", već stvarno stanje prema istraživanjima evropske središnje statističke agencije Eurostat. Brojke

se, dakako, ne odnose na Hrvatsku, već – po odlomcima – na Island, Češku, Dansku i Švedsku. Redom zemlje koje se po broju stanovnika, odnosno govornika jezika (značajan faktor u poslu s knjigama) u najmanju ruku mogu mjeriti s Hrvatskom. Iznosi zarade za tzv. velike jezike znatno su veći: Otpriklike 33 milijarde kuna je vrijednost prodanih knjiga nakladnika u Velikoj Britaniji u 2012. – porast je to od 4 posto u odnosu na prethodnu godinu, a trend se i dalje nastavlja. Od toga je izvezeno knjiga (ne računajući časopise i magazine) u vrijednosti nešto više od 12 milijardi kuna (za usporedbu, to je negdje oko 10 posto ukupnog državnog proračuna RH).

Očito je, dakle, da nakladništvo i knjižarstvo mogu, trebaju a u ponekim zemljama i jesu značajan ne samo kulturni, već i ekonomski segment društva. Pa zašto to nisu i u zemlji koja se busa u prsa kulturom&tradicijom&uljudbom? Ili možda jesu?

Stanje stvari

Dobar dio podataka nužnih za stvarno razumijevanje stanja, usporedbu, pa potom i nedajbože neku promjenu na bolje središnjoj evropskoj statističkoj agenciji nije poznat/dostavljen, a ono što je iz Državnog zavoda za statistiku i drugih nadležnih tijela i izašlo valja uzeti uz ozbiljan odmak s obzirom na tradiciju ako već ne krivotvorena, onda "rastezanja" podataka kao što je to bio slučaj tokom pristupnih pregovora (pričuvanje maksimalnih umjesto iskorištenih kapaciteta u segmentima poljoprivrede samo je jedan od desetina primjera). U konkretnom slučaju, kada se godišnji iznos izdvajanja kućanstava za kupovinu knjiga (sasvim u evropskom prosjeku prema DZS) usporedi s prihodima nakladnika, jasno je da je u njega uključen i iznos za

kupovinu školskih knjiga i udžbenika što daje bitno drugačiju, "povoljniju" sliku o kulturnim i čitalačkim navikama prosječnih Hrvata i Hrvatica. Osim toga, kako je moguće da je kupovina knjiga u evropskom projektu, dok je posjedovanje knjiga na dnu dna: gotovo pedeset posto kućanstava ima manje od 25 knjiga u kući?!

**Kako je moguće da je kupovina knjiga
u Hrvatskoj u evropskom projektu,
dok je posjedovanje knjiga na dnu dna
s obzirom da gotovo pedeset posto
kućanstava ima manje od 25
knjiga u kući?!**

No, da barem na ovom području ne bi ovisili isključivo o potemkinovim selima iz radionice hrvatskih vlastodržaca jednim se dijelom u proljeće prošle godine pobrinula udruga "Knjižni blok" koju sačinjava desetak malih nakladnika s dugogodišnjom tradicijom i ugledom publiciranjem nezavrsnog istraživanja, analize i preporuka *Knjiga u fokusu – Potpora kreativnoj industriji – stručna analiza i preporuke za uređenje tržišta knjiga i širenje kulture čitanja u RH* te potom ujesen *Istraživanjem tržišta knjiga* koje je proveo GfK.

Nažalost, *Istraživanje* nije objavljeno u cijelosti, već samo prezentacija njegovih rezultata, što otežava usporedbu (s obzirom na moguće različitu metodologiju) s podacima drugih zemalja EU i šire, ali ipak daje određeno sondiranje stanja. Koje – ako je itko uopće sumnjao – nije neka sreća. Manje od polovice ispitanika u posljednjih je godinu dana pročitalo barem jednu knjigu, što je osam posto manje nego 2011. godine. U posljednja tri mjeseca knjigu je, pak, kupilo 19 posto ispitanika, ili približno svaki peti građanin, dok je prije dvije godine taj postotak iznosio 31 posto. Da li su ili ne u te brojke uključene i školske knjige i udžbenici, kupovina kojih nije stvar izbora već se *moraju* kupiti iz *Istraživanja* nažalost nije sasvim jasno.

Prodaja knjiga bitno je pala u odnosu na 2011. godinu, no zbog ranijeg provođenja ankete nisu uključeni podaci s kraja godine, vremena tzv. božićne šopingmanije kada se najviše kupuje svega, pa i knjiga. Kolika je vrijednost prodanih knjiga ili profit od njihove prodaje nije navedeno.

Medijski najnapuhaniji podatak, da 46 posto ispitanika knjige ne kupuje jer im ne trebaju niti ih zanimaju, zapravo uopće nije senzacionalan – iako je naravno skandalozan – jer se ta brojka kreće oko 50 posto na svakom istraživanju provedenom u zadnjih desetak godina, a bitnije je manji – gle čuda – tek ako pogledamo statistike iz vremena kraja "nenarodnog režima", dakle osamdesetih godina prošlog stoljeća. S druge strane, valja uzeti u obzir i činjenicu da je Hrvatska u "gornjem domu" po čitanju novina: gotovo 60 posto stanovnika čita barem jedne novine dnevno, dakle ne može se reći da je problem isključivo u čitanju, odnosno da polovica stanovnika Hrvatske uopće ne čita, kako su mediji (koji su spali na najvulgarniji i najpri-mitivniji oblik trženja senzacionalizama) to uglavnom predstavili.

Sve u svemu, iako daje ponešto poražavajućih podataka o stanju čitalačke kulture, pa posljedično i teškom stanju nakladništva *Istraživanje* teško da daje cjelovitu i zaokruženu osnovu za sustavnu analizu problema nakladništva, knjižarstva, pa i knjižničarstva u Hrvatskoj. No, budimo pošteni, jedna ozbiljna, multisektorska, dubinska analiza brojnih faktora – po uzoru na one evropske – trebala bi biti u domeni državnih institucija, prvenstveno (ali ne isključivo!) Ministarstva kulture.

Dva putića

A što to isto Ministarstvo misli o knjizi, čitanju, izdavanju knjiga...? U prošlogodišnjem promo-letku i sadržajno i vizualno nalik na one beskonačne listove papira koje svakodnevno nalazimo u poštanskim sandučićima, pomozno nazvanom *Na pola puta* ponajprije se, kako je to hrvatski običaj, krivnja svaljuje na drugoga. "Krajem 2011. zatekli smo stanje sustavne podfinanciranosti umjetničkog stvaralaštva, kulturne suradnje, baštine i medija. pad godišnjih javnih sredstava iznosio je više od 600 milijuna kuna u odnosu na 2008. godinu, što predstavlja gotovo jedan cijeli godišnji proračun Ministarstva kulture. ... Sve to je rezultiralo smanjenjem kulturne proizvodnje, osipanjem publike i velikim padom zaposlenosti u kulturi. Samo u izdavačkoj djelatnosti, u pet godina koje su prethodile mandatu ove Vlade izgubili smo više od 25 posto radnih mjesta." Itd. Koliko je izgubljeno u mandatu ove Vlade ne znamo.

**Medijski najnapuhaniji podatak, da 46
posto ispitanika knjige ne kupuje jer
im ne trebaju niti ih zanimaju, zapravo
uopće nije senzacionalan jer se ta
brojka kreće oko 50 posto na svakom
istraživanju u zadnjih desetak godina**

Ali zato su "povećane stipendije i uvedene nove stimulacije za književnike i književnike" (jedna od na prste ruke nabrojivih pozitivnih aktivnosti ali koja iako poboljšava status autora, ipak u relativno manjoj mjeri utječe na stanje izdavaštva), "uvedeni javni natječaji za organizaciju nastupa nakladnika iz Hrvatske na književnim sajmovima u inozemstvu" (što je demokratski pomak, ali apsolutno ništa ne govori o izdavaštvu samome) i "Hrvatska – zemlja gost na najvećem sajmu dječje knjige Bologna 2015" (tek uzgred, onaj Island s početka teksta i s nekim 300.000 stanovnika je prije nekoliko godina bio zemlja gost na najpoznatijem sajmu knjiga uopće, onom u Frankfurtu).

Prošlog mjeseca održan je i prvi sastanak Povjerenstva za izradu Nacionalne strategije poticanja čitanja, tijela koje se sastoji od 30 (sic!) članova koje je "imenovala ministrica" i koji za svaki sastanak dobivaju (skromnu, ali ipak) naknadu i, kojima je potrebno, putne troškove. Kada se sve zbroji i pomnoži, u situaciji ozbiljno smanjenog izdavanja za kulturu uključujući i izdavaštvo, to može biti prokomentirano jedino kao otvoreno cinični čin,

posebno nakon *plačipizdičnog* patetičnog obraćanja ministrici povodom novog (dakle u "ovom mandatu"!) smanjenja izdvajanja za kulturu. I to od osobe čiji je ključni posao ne osmišljavanje strategija, osnivanja agencija, slanja brzogava sučuti i imenovanja povjerenstava već izboriti se unutar Vlade za što je više moguće sredstava za njezin resor. Tim više što je u spomenutom "poluputnom" letku kao jedan od ključnih ciljeva Ministarstva navedena "diversifikacija izvora financiranja – povećanje proračunskog, ali i poticanje izvanproračunskog izvora financiranja".

Drugačija porezna politika, uključujući olakšice sponzorima i donatorima kao i neke druge modele poput onih u Velikoj Britaniji ili Njemačkoj uvelike bi doprinijela manjoj ovisnosti i kulture i izdavaštva o proračunskim sredstvima

S obzirom da o proračunskom povećanju očito možemo, s ovom garnitutom barem, samo sanjati, što je s izvanproračunskim? Izdavaštvo je većim svojim dijelom (kao i niz drugih kulturnih polja, ali tamo negdje zapadno od Sutle i sjeverno od Drave) komercijalna, nerijetko vrlo profitabilna djelatnost, u mnogim zemljama i značajan izvor državnih prihoda. Prošle je godine održana javna rasprava na prvi Nacrt strategije razvoja poduzetništva 2013. - 2020. na koju je pristiglo gotovo 100 komentara. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta ponešto je imalo za primjetiti, Ministarstvo kulture – ništa. Njima je, valjda, sve super jer će se rado pohvaliti projektom financiranja "Poduzetništvo u kulturi". Ali, ne lezi vraže! Sa 90 financiranih projekata u 2012. koje su proveli u suradnji s Ministarstvom obrta i malog poduzetništva, spali smo na 39 projekata u 2013., kada se čitava stvar odvija isključivo iz i ionako smanjenih proračunskih sredstava. O tome što možemo očekivati ove godine bolje je i ne razmišljati. A iako nisu niti jedini niti primarni korisnici sredstava Poduzetništva u kulturi, zdrav razum ukazuje da su upravo izdavači, nakladnici i knjižari oni koji bi u kulturi najviše mogli ne samo direktno profitirati, već i ozbiljno uložiti sredstva koja će se kroz obavljanje posla vratiti, od takve linije državne potpore.

Poseban tretman

Zato je "Knjižni blok", na temelju ranije spomenute analize Knjiga u fokusu predložio gotovo trideset primjedbi, od kojih su neke i usvojene, ali neke od ključnih, naravno, nisu. Ponajprije ona o "definiranju kreativne industrije u Hrvatskoj, i omogućivanju procjene njihove ekonomske važnosti i udio u BDP" nije usprkos činjenici koju su i naveli da "kreativne industrije u EU zapošljavaju minimalno 5 milijuna, a čine 2.6% europskog BDP". Potom ona o "suradnji s Ministarstvom financija po pitanju (...) rješenja za stvaranje povoljnijih uvjeta za razvoj", što je kada se radi o izvanproračanskem financiranju kulture općenito, a izdavaštva posebno već desetljećima raskrana u koju se, očito, ne smije ni pogledati, a kamoli dirnuti. Naravno da bi

drugačija porezna politika, uključujući olakšice sponzorima i donatorima kao i neke druge modele (kao što je slučaj u recimo Velikoj Britaniji, SAD-u, Njemačkoj, Francuskoj...) uvelike doprinijela manjoj ovisnosti i kulture i izdavaštva o proračunskim sredstvima, ali, naravno, i smanjila unos sredstava u proračun koji bi se morao napuniti iz nekih drugih, kreativnije i produktivnije osmišljenih izvora – zadatak za koji su se sve i svaka Vlada do danas pokazale apsolutno nesposobnima.

Odnosno, jednostavnije rečeno, kao i većina pojedinačnih, partikularnih problema i problem nezavidnog stanja nakladništva i knjižarstva složen je i ne može se razriješiti isključivo partikularno. Kada o knjizi, njezinoj tržišnoj vrijednosti, prodaji, društvenoj vrijednosti, konzumiranju, stvaranju i tako dalje govorimo to nije i ne može biti samo problem kulture. Ili malog (mikro, srednjeg....) poduzetništva. Pa čak niti opće loše ekonomske situacije. (Prema podacima *Istraživanja tržišta knjiga* 33 posto ispitanika ne kupuje knjige iz finansijskih razloga – brojka gotovo istovjetna onoj iz 2005, prije "krize".) To je strukturni problem jer knjiga u društvu ima posebnu ulogu. To nije "specijalna" uloga u onom smislu u kojem se govori o "posebnim interesima", već je ta uloga ustvari sveobuhvatna. To znači da ne postoji ljudska djelatnost, kolektivna ili pojedinačna, u kojoj se može zaobići knjigu, i koja se zahvaljujući upravo knjizi ne može upoznati, provesti, analizirati, raspraviti itd. (François Rouet u izvješću Evropskoj Komisiji 1999.)

I, usprkos pojedinim dobrim smjernicama, niti mali nezavisni izdavači "Knjižnog bloka" nisu imuni od sindroma "posebnog interesa". Jer, problemi izdavaštva i knjižarstva ne mogu se niti riješiti niti pokušati rješavati (to

se pokušalo krajem 90-ih, sa zanemarivim, bezmalo nikakvim dugoročnim rezultatima) ako se taj proces s jedne strane ne integrira u finansijske (posebno porezne) prakse, s druge u tržišno-ekonomiske (s naglaskom na mikro i malo poduzetništvo), s treće u društveno relevantne i potrebne (obrazovanje, znanost, kultura), s četvrte – *gdje su knjigoblokaši i "najtanji"* – u globalne čak više ne trendove već uvriježene prakse.

**Usprkos svemu dolazimo do neporeciva
fakta da su se "gotovo sve neovisne
knjižare pretvorile u papirnice,
preselile na lošije lokacije i sl."**

Ako čitavu stvar pojednostavimo "do koske", dva su temeljna problema (iako ih ima još), neraskidivo povezana: jedan je financiranje izdavanja knjiga, drugi je njihova prodaja, odnosno distribucija. Za početak, ako je naklada knjige manja od 300 primjeraka jednostavno ne postoji način, čak i da je naklada rasprodana, ostvariti makar nekoć legendarnu "pozitivnu nulu", a kamoli ostvariti profit. Ako se prisjetimo da je em kupovna moć građana

oslabila – dakle i oni koji redovito kupuju knjige, kupuju ih manje, em da su se knjige i inače slabo kupovale, jasno je da od velikih tiraža nema ništa. Dalje, s obzirom na lošu, dobrom dijelom i nepostojeću (posebno izvan tri do četiri najveća grada) mrežu knjižara, kao i u pravilu neuredno plaćanje i velike rabate, i prodaja i naplata idu sporo tako da se uložena sredstva – bez obzira na nakladu – nedovoljno brzo vraćaju. Dakle, ne mogu se uložiti u daljnju proizvodnju. Dakle, potreban je svježi kapital. Dakle, većina izdavača ovisi o potporama. Uglavnom Ministarstva kulture, jer ih druga ministarstva ne vide kao ozbiljne gospodarske subjekte i partnere ("pa to je kultura, oni samo troše"), a ne postoji adekvatan pozitivan model mogućnosti doniranja (kroz, recimo, porezne olakšice) – za u osnovi nekomercijalne, ali društveno iznimno značajne projekte poput prijevoda suvremenih klasika ili objavljinjanja još neafirmiranih domaćih autora, naravno, ne za autobiografiju Nives Celzijus. Kultura, sa svoje strane, dobiva sve manji dio proračunskog kolača, pa ako niste jedan od odabranih koji se bave izdavanjem udžbenika (dakle, prodaja vam je zagarantirana), jasno je da vam budućnost nije svijetla.

Mi nismo anđeli

Ili, kako je u *Knjizi u fokusu* dobro konstatirano: "U Hrvatskoj, manji nezavisni nakladnici teško su preživljavali, uz potpore i društvene otkupe, no kako je prodaja knjiga smanjena od 30 do 50% ... a potpore i otkupi smanjeni su od 30 do 70%, neminovno dolazi do trenda gašenja malih knjižara i manjih nakladničkih kuća." Situacija nije ništa blistavija niti u prodaji, od-

nosno knjižarstvu. "Hladni pogon neovisne male knjižare u Hrvatskoj iznosi oko 30.000 kuna mjesečno. Uz rabat od 30%, samo za pokrivanje hladnog pogona knjižara bi morala imati mjesečno oko 100.000 kuna prometa." Opet, dakle, osim kad radite s udžbenicima – velike sreće nema. Istina, rabi u nas idu i do 50 posto, no usprkos tome dolazimo do neporeciva fakta da su se "gotovo sve neovisne knjižare pretvorile u papirnice, preselile na lošije lokacije i sl.", a većina je preživjele knjižarske mreže na neki način povezana s izdavačkim kućama. Ili se radi o kioscima Tiska, a o njihovo "ponudi" niti ne treba govoriti. Sve, na koncu konca ovisi o državnim dotacijama vjerojatno politički najslabijeg ministarstva u državi.

Broj ukupnih naslova u elektroničkom izdanju u Hrvatskoj ne prelazi 600, dok preko 20 posto kupljenih knjiga u SAD-u prošle godine nije bilo u papirnatom obliku, a godišnji porast digitalno izdanih knjiga u Velikoj Britaniji je 66 posto

S druge strane, niti izdavači sami (većina, u svakom slučaju), nisu doradili realnoj situaciji. "Iako poduzetnici, mali i srednji nakladnici, ne vole da ih se tako naziva. Oni se radije nazivaju, i osjećaju, kulturnim djelatnicima, onima koji stvaraju "kulturni proizvod", trajno dobro – knjigu, koja ima veću vrijednost od cijene po kojoj se prodaje. Iako je to točno, pravila po kojima upravljaju vlastitim poduzećima, gotovo su jednakna onima kojima vrijede i za sve ostale poduzetnike." To spada u onaj žuđeni i življeni – makar i na vlastitu štetu – ali nepostojeći "posebni tretman" o kojem je govorio Rouet. A baš ti mali i srednji poduzetnici u Hrvatskoj čine većinu od oko 90 tvrtki koje se primarno, ako ne jedino, bave nakladničkom djelatnošću (onih kojima je to jedna od uzgrednih djelatnosti je preko 6000) i upravo su oni najviše pogodjeni svim problemima i situacijama ranije navedenima.

Zanimljivo je tom elitizmu dodati i još jedan zaključak iz *Knjige u fokusu*: "Mnogi izdavači ... nemaju vremena pratiti natječeje Europske unije, nemaju dovoljno znanja i vještina za pisanje projekata, vođenje projekata, izvještavanje i sl." Dakle, oni su toliko "posebni" i "društveno bitni" da se nemaju niti vremena niti znanja brinuti o vlastitom poslu, nego to, valjda, treba netko drugi napraviti za njih? Toga nema niti u najsavršenijem i najidealnijem društvu na svijetu. Prilagodba promijenjenim uvjetima poslovanja, tržišta, pa i idejama znanja u kulturi nužan je preduvjet za ostvarenje kojega od strane izdavača uglavnom nema previše interesa. To pokazuje i gotovo vjehemntno negiranje sada već globalno uvriježene prakse elektroničkog izdavaštva.

"U Hrvatskoj još uvijek ne postoji bojazan od konkurenkcije elektroničkih knjiga, jer je cijena čitača e-knjige (a i tableta) još uvijek previsoka, tako da će se u Hrvatskoj i dalje prednost davati papirnatom izdanju knjige." (*Knjiga*

u fokusu) To je, što svatko iole informatički priučen a kamoli pismen zna, totalna budalaština. Svaki se format e-knjige može čitati na doslovce svakom računalu koje nije starije od, recimo deset godina. Broj ukupnih naslova u elektroničkom izdanju u Hrvatskoj ne prelazi 600, što je uistinu smiješno. Za usporedbu: preko 20 posto kupljenih knjiga u SAD-u prošle godine nije bilo u papirnatom obliku; godišnji porast digitalno izdanih knjiga u Velikoj Britaniji je 66 posto, pri čemu je dvostruko više elektroničkih izdanja nego (našim intelektualnim snobovima i državnim uposlenicima tako dragih) tvrdi uvezenih knjiga. I tako dalje i tako redom. Dočim u nas su "promet i prihod zanemarivi". Što reći nego, bez obzira na "stanje duha nacije" i način upravljanja političara zemljom – XIX stoljeće je završilo, dobrodošli u XXI!

Poslje svega

Stanje u kojemu se nakladništvo i knjižarstvo u Hrvatskoj nalazi, bez sumnje je loše. Posljedica je to niza što okolnosti, što katastrofalnih odluka na polju javnih politika. Potom, nasilnog kreiranja društva u kojemu se znanje, kultura, pa i naslijeđe koriste isključivo u propagandističke politikantske svrhe, dok se u realnom životu gotovo preziru. Ali i loše isplaniranih i/ili provedenih strateških projekata na koje je potrošeno previše i vremena i novaca (dok je istih koliko-toliko još bilo), dugogodišnjeg nabacivanja krivnjom isključivo prema Ministarstvu kulture i tvrdoglavog ustajavanja nakladnika na zastarjelim modelima.

Knjiga je preživjela skrivajući se, mijenjajući i prilagođavajući nebrojene ratove, promjene političkih i društvenih sustava, libicide, iz korijena preokrenute znanstvene, filozofske i teološke spoznaje i poglede na svijet. Preživjet će i mladu hrvatsku državu, bez sumnje

Sve skupa nalikuje na neku zarasu prašumu iz koje nema niti jednostavnog niti jednoznačnog izlaza. Državne subvencije, porezna politika, opće obrazovanje, kultura čitanja... poslovne prakse, međusektorska suradnja, tržišno poslovanje, nove tehnologije i nova znanja...

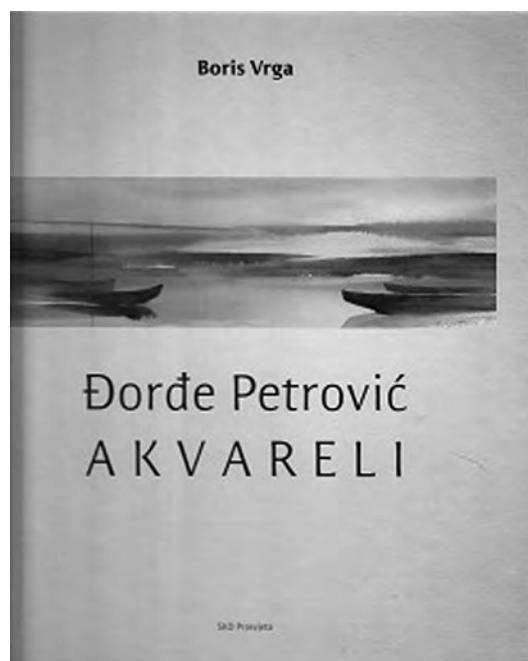
Knjiga je preživjela skrivajući se, mijenjajući i prilagođavajući nebrojene ratove, promjene političkih i društvenih sustava, libicide, iz korijena preokrenute znanstvene, filozofske i teološke spoznaje i poglede na svijet. Preživjet će i mladu hrvatsku državu, bez sumnje. Otvoreno ostaje tek pitanje hoćemo li je aktivno koristiti kao polugu koja nas može izvući iz kala u koji smo zaglibili ili je smatrati pokaznim, paradnim predmetom. Teško je reći i ne sluti na dobro, ali sasvim je sigurno da će se prije ili kasnije odgovor moći naći – u nekoj knjizi.

MONOGRAFIRANI AKVARELI ĐORĐA PETROVIĆA

'PEJSĀŽNI MINIMALIZAM'

Marko Miljanović

Bavljenje akvareлом подразумijева poetsko - meditativan odnos spram svijeta, što znači izgraditi u sebi jednu akvarelističku filozofiju. On se ne može slikati u bilo koje doba dana, već samo u rana jutra i sutone, a za tako čudesnu i teško ukrotivu tehniku samo jedan suvišan potez može biti fatalan

Osjećaj neke začudne fascinacije koji smo stekli nakon dodira s monografijom Borisa Vrge (Đorđe Petrović: Akvareli, SKD „Prosvjeta”, Zagreb, 2012.), vratio nas je tridesetak godina u prošlost, kada smo sličnim osjetima doživljavali prve susrete s akvarelima karlovačkog slikara Đorđa Petrovića. Vrgina monografija posvjedočuje Petrovićevu obuzetost i zanesenost akvareлом, zahvaljujući kojoj je i ostvario vrhunske umjetničke rezultate. Imamo snažan utisak da je Petrovićeva općinenost medijem akvarela utisnula duboki trag na istraživački duh Borisa Vrge, koji je u svoj svijet pisane riječi ugradio, već mnogo puta dokazani interpretativni talenat i istraživačku imaginaciju, ovaj put sukusrano na Petrovićev akvarelni opus.

Vrgina monografska interpretacija Petrovićevog likovnog stvaralaštva, s aspekta povjesno-umjetničke struke je vrhunská, o čemu svjedoči i mišljenje akademika Tonka Maroevića, recenzenta ove monografije, koji između ostalog kaže: „Utolik je susret slikara Petrovića i njegova monografa Vrge dobrodošao i logičan; čak je prava sreća da je stišani i istančani likovni govor, majstora suzdržane tehnike akvarela, naišao na tumača toliko otvorena prema specifičnom govoru nerazmetljiva medija. S druge strane, govor o elementarnom i pročišćenom akvarelnom izrazu, opusu fiksiranom u cjelovitim ciklusima nevelikih varijacija osnovnih motiva, doista nije lagan, pa možemo kazati da je Boris Vrge radom na Petrovićevoj monografiji preuzeo jedan od hermeneutički težih zadataka.“ (str. 205.). Zaista, „susret“ slikari i monografa bio je očaravajući. Dogodila se zanimljiva, interaktivna poveznica emocionalnih i stvaralačkih identiteta slikara i piscia koja je rezultirala fascinantnom monografskom studijom, u kojoj je Boris Vrge na objektivan način involvirao čudesan likovni fakticit Petrovićevih akvarela.

Kako bi otkrio bitne morfološke osobine i umjetničke vrijednosti akvarelnog slikarstva Đorđa Petrovića, Vrge je pošao od samog početka; tj. pokušao je odgonetnuti što je Đorđa Petrovića motiviralo da se nakon duge slikarske prakse u kojoj je dominiralo slikanje uljem, potpuno preda, nadasve zahtjevnoj slikarskoj tehnici akvarela, te ostvari umjetničke domete dostojevine najvećeg poštovanja. Tragajući za referentnim odgovorima na mnoga pitanja, vezana uz pojавu Petrovićevih akvarela, Vrge se s razlogom vraća u bližu i dalju prošlost hrvatskog akvarela, spominjući neka važna imena, poput čuvene akvarelistice Slave Raškaj, te neke od važnih likovnih manifestacija, poput „Prvog bijenala akvarela Jugoslavije“, održanog 1979. godine u Karlovcu.

No, Vrgin dijalektički pristup, sasvim opravdano, udaljava ga od ovih i nekih drugih formalnih pitanja i uvodi u fokus suštinskih, a koja se nalaze u slikarevoj stvaralačkoj ideji, u njegovom emocionalnom, duhovnom i intelektualnom biću i neraspidivom zajedništvu uspostavljenom između njegove kreativne ličnosti i akvarelnog medija. O tome Boris Vrge prosuđuje na ovaj način: „Vrlo razložnim čini mi se davanja odgovora na (samo)postavljeno i ovako formulirano pitanje: Da li je slikar Petrović pronašao akvarel ili je pak ova ponajteža likovna tehnika, pronašla njega? Poznato je da akvarel zahtijeva određeni tip stvaraoca, autora čiji će kreativni potencijal, ili, što je možda još važnije, njegova slikarska narav te mentalne i temperamentne predilekcije, zasnovane na lirskom duhu, blagoj i sjetnoj prirodi te romantičarskoj osjetljivosti, biti jednostavne prijemčljive za elementarne metijerske posebnosti ovoga, naglašeno intimnog likovnog medija. Taj senzibilitet, istini za volju, slikar je intuitivno osjećao i ranije, još za vrijeme studija, kada je njegove prve akvarele realizacije podržao profesor Jerolim Miše, jedan od najboljih hrvatskih slikara, poglavito pejsažista i uvaženi likovni pedagog na zagrebačkoj Akademiji likovnih umjetnosti u čijoj je klasi Petrović sticao akademske poduke i diplomirao 1959. godine.“

Vrgina istraživanja Petrovićevog akvarelnog slikarstva eksplisitno su potvrdila: prvo – da je Petrović pronašao medij kroz koji može u potpunosti artikulirati svoje likovne vizije i drugo – da je akvarel u Petroviću dobio stvaraoca koji će na najbolji mogući način izraziti njegove esencijalne atribute. S koliko je stvaralačkog zanosa i iskrene osjećajnosti Đorđe Petrović pristupio kreativnoj interpretaciji akvarela, najbolje svjedoče ove njegove riječi: „Bavljenje akvareлом podrazumijeva jedan poetsko - meditativan odnos spram svijeta, što znači, izgraditi u sebi jednu akvarelističku filozofiju. On se ne može slikati u bilo koje doba dana, već samo u rana jutra i sutone, a za tako čudesnu i teško ukrotivu tehniku samo jedan suvišan potez može biti fatalan...“ (str. 47.).

A da je Petrović svojom iskrenom prirodom stvorio mudru akvarelističku filozofiju svjedoči njegovo sveukupno akvarelno slikarstvo, koje stoji uz bok najeminentnijih likovnih stvaratelja u modernoj i recentnoj hrvatskoj likovnoj umjetnosti. O tome što se nalazi u prostoru nastajanja umjetničkog djela i kakva je Petrovićeva stvaralačka priroda, svjedoče i njegove riječi izrečene nakon primanja nagrade za najbolji akvarel na „Sremskokarlovačkoj likovnoj koloniji akvarela i crteža“ 2001. godine: „Ni jedna

tehnika ne može da impresionira kao akvarel koji nastaje u 'cugu' i gdje nema ispravki. Najljepši je kada je kraća intervencija u njemu, kada nastaje u dahu. Radost iščekivanja dovodi u stanje lebdenja, a kada se završi napušta umjetnika i postaje svojina drugih." (str. 21./22.) Petrovićev monograf Vrga, tu „svojinu drugih“ doživljava ovako: „Upravo zbog uspostavljanja prisne mentalne veze i duboke suživljenosti s prirodnim predloškom i njegova pro(o)duhovljenja, akvarel odista predstavlja proklamiranu ekspresiju osobnosti i najintimniju vrstu likovnog izraza u kojem se kreativno uravnotežuju i njansiraju stvaralačka kontemplacija i akcija. Mada kakvoča kolorita korespondira s atmosferom pojavnog svijeta i mijenama svjetlosti, Petrovićeva paleta je u stvari eksplikacija najosobnijih slikarevih rapoloženja i duševnih stanja. Zahvaljujući tome, Petrovićevi akvareli funkcijoniraju kao samosvojna poetska metafora i subjektivizirana vizija krajolika koja afirmira jednu posebnu realnost – plastičku stvarnost slike u koju su impostirane individualna i opća značenja – umjetnikov kreativni identitet i estetski univerzalizirana pejsažna ideja.“ (str. 22.).

Prvo Petrovićevo javno pojavljivanje akvarelnim slikama, vezano je za 1983. godinu kada je u karlovačkom „Zorin - domu“ izložio ciklus radova pod nazivom Impresije. Za tamošnju kulturnu javnost, izloženi su radovi predstavljeni senzacionalno otvoreni, pa je slijedom toga, ova njegova izložba proglašena za likovni događaj godine.

Punu kreativnost Petrović je ostvario u akvarelnom ciklusu „ekoloških pejzaža“, gdje izražajnim svjetlosnim efektima modelira na granici između stvarnog i nestvarnog, polučujući jasna metafizička značenja i simboličke poruke

Već ovim akvarelima, Petrović je dokazao da put od ideje do realizacije (a realizacija je suštinski ishod kreativnog čina) može trajati čudesno kratko vrijeme i da tako ostvareni radovi mogu posjedovati najveće umjetničke vrijednosti i odražavati bitne stilске osobine umjetnikova izraza. Spomenuto Petrovićevu poetiku i stilistiku, Vrga obrazlaže na ovaj način: „Autohtonost motiva slikar ne traži na površini pojavnje stvarnosti i njezina opipljiva fakticiteta, već u njegovoj plastičnoj transformaciji, tj. onoj prostornoj i pikturnoj organizaciji koja nadrasta ishodišni motiv i kreira neku novu, osobenu zbilju koja pobuđuje drukčije osjetilne i mentalne senzacije.“ (str. 19.)

Mada u tada izloženim akvarelima ima i koloristički bogatijih, Petrović će s vremenom sve više naginjati tonskom slikarstvu u kojem će odnosi između svjetlih i tamnih partija biti ostvareni majstorskom primjenom svjetlosnih efekata. Moglo bi se reći kako je Petrovićev vizuelni doživljaj impresionistički, pa otuda i njegov poseban odnos prema svjetlu i luminističkim senzacijama, ostvarenim u duhu njegove lirske prirode i romantičarskog temperamenta. Svjetlo je nezaobilazni graditelj oblika i materije, o čemu svjedoči i ciklus akvarela posvećen gorama iz okolice Karlovca, kojima Petrović proširuje svoj interes i na motive koji nisu vezani isključivo za vodu. Razudena tektonska struktura panoramski prikazanih uzvisina, bila je prilika da Petrović uz bogatiji kolorit primijeni i princip kompozicijskog sažimanja prostornih oblika u prostorne znakove, s veoma živim kontrastnim ritmovima i pojačanom ekspresijom. Realna pojavnost prirode uokvirena je u svijet metafizike koji prirodi ništa ne oduzima, već je oplemenjuje i daje joj snažan subjektivan pečat. Stvarnost se prenosi u prostor

iracionalnog, a zamišljeni svijet se pretvara u stvarni. I ovdje se pokazalo da je najveći stvaralački izazov dovesti ideju do konačne realizacije, do potpunog opredmećenja vizije, što je Đorđe Petrović uspio ostvariti na najbolji mogući način.

Prateći i istražujući razvoj Petrovićeve likovne prakse, Boris Vrga je došao do sintetičkog pojma „pejsažni minimalizam“, kao paradigme za osobeni Petrovićev stil u kojem je slikar izrazio stvaralačku potrebu za sintezom izražajnih mogućnosti i došao da minimalističkog definiranja forme. Ako imamo na umu već spomenuti Petrovićev odnos prema kolorističkom i tonskom izražavanju, po kojem je prednost dao ovom drugom, računajući kako će njime ostvariti primjereniju atmosferu slikanih prizora, otuda i nije čudno da se odsustvom kolorističkih senzacija ostvario princip slikanja minimalnim izražajnim sredstvima. Zahvaljujući tome, Petrovićevi su akvareli svjedočanstvo čiste likovnosti, gdje se minimalnim likovnim sredstvima postiže maksimalan učinak, što polazi za rukom samo vrhunskim majstorima. Ne čudi stoga da i jedan od najstaknutih srpskih povjesničara umjetnosti Dejan Medaković izriče o Petroviću sljedeći sud: „Najzrelije slikarstvo ispoljio je slikajući akvareлом rečne obale sa nasukanim usamljenim čamcima, bez ljudskih figura. Na ovim majstorskim akvarelima, rađenim u svedenoj sivoj gami, s beskrajnim nebom, Petrović je potvrdio svu snagu svog lirskog temperamenta.“ (str. 28.) Ovakvog Petrovića pouzdano ilustrira i slika metafizičkog naslova *Sve u ničemu*, o kojoj će biti nešto više riječi u završnici našeg razmatranja.

Svoju punu kreativnost Petrović je ostvario i u akvarelnom ciklusu „ekoloških pejzaža“, gdje izražajnim svjetlosnim efektima modelira na granici između stvarnog i nestvarnog, polučujući jasna metafizička značenja i simboličke poruke. Apstrahirana fizička pojavnost i odstupanje od njene doslovne interpretacije govore u prilog stvaralačke slobode autora i njegove sposobnosti da putem ekspresije svoje djelo dovede do stadija magičnog i fantastičnog, a nerijetko i apstraktnog. Kretanje ka apstrakciji vidljivije je u radovima nastalim poslije 2000. godine, u pejzažima naglašene horizontalne organizacije prostora i svođenja oblika na jezgrovite i čiste volumene kakav je npr. stablo breze, definirano sumarno i reducirano na ikonički znak simboličkog značenja, čija egzistencija stoga nije omeđena vizuelnom stvarnošću već snažnom slikarevom imaginacijom. Simboličku ulogu imaju i ljudske figure koje se sada javljaju u sve većem broju radova pa ostaje upitno što se to dogodilo u slikarevoj percepciji donedavno tako tajnovitih pejzaža; nije li to možda ona humanizacija pejzaža koja je posljedica jedne nove psihološke bliskosti uspostavljene s ljudima, ili pak ono stvaralačko stanje u čijoj osnovi stoji pokušaj bijega od apstrakcije u koju je slikar i ne zeleći upao.

Bilo kako bilo, u svojoj umjetničkoj viziji Petrović se predstavlja kao čista i nepavljena poetska duša, koja njega, stvoritelja i zanesenjaka, obavezuje da očinskom nježnošću prenosi u slikarsku materiju svoju lirsку pjesničku narav i stvara novi svijet imaginarnog i magičnog predznaka. Otuda i ne čude nazivi Petrovićevih slika, koji kroz metaforu nude i odgovore na mnoga pitanja, prije svega na ono kako „živom vodom“ i akvarelnim pigmentom pretvoriti pejzažne predloške u subjektivnu slikarsku stvarnost – u harmonične i duboke panoramske kompozicije prepune lirske i metafizičke atmosfere te suptilnih svjetlosnih transformacija.

Nadajući se da smo ovim prikazom približili Petrovićevu umjetničku prirodu, isti ćemo završiti vraćanjem na njegov akvarel *Sve u ničemu* (2002.). Ako naslovnu metaforu ove slike koreliramo s terminom „pejsažnog minimalizma“, kojim je Petrovićev slikarstvo definirao monograf Vrga, nestat će misterija, a javiti se niz sugestija i spoznaja koji nam približavaju Petrovićev akvarelni opus. Postaje nam još jasnija činjenica da smo u monografistu Borisu Vrgi pronašli vrsnog tumača Petrovićevog slikarstva čija je monografska studija potaknula da i sami progovorimo pokoju riječ o nesvakidašnjim vrijednostima, kako majstorskih Petrovićevih akvarela, tako i ništa manjeg uspješnog Vrginog tumačenja njihovih specifičnosti.

ĐORĐE MATIĆ: *LINGUA FRANCA*, PROSVJETA, ZAGREB, 2013.

JEZIKOM VEZAN – JEZIKOM SLOBODE

Tonko Maroević

Đorđe Matić nije puki svjedok vlastite gorke subbine, plačljivi sentimentalni zapisivač naivnih stihova o preboljenim teškoćama, nego vrlo istančani autor eruditske orientacije, koji svoju doživljajnu sferu filtrira kroz univerzalnu optiku, a svoj govor kalemi i dograđuje na slojevite tradicije vrlo raznolikih korijena

Kao potpuno iznenađenje došla nam je do ruku prva poetska zbirka Đorđa Matića, rođenoga u Zagrebu 1970. godine. Pojava autora koji starta u poodmaklim godinama, a da ga prethodno nismo upoznali po časopisnim, periodičnim publikacijama, nije baš unikum, ali je svakako rjeđi slučaj. Iz male biografske naznake da "živi u Hillegomu, Nizozemska" i iz samoga sadržaja knjige doznat ćemo da su razlozi našega nepoznavanja autora i relativno kasnoga starta u višegodišnjoj, sad već dvadesetljetnoj emigraciji, u svojevoljnom – ali ratom uzrokovanim, iznужenom, pa na neki način i prisilnom – izgnanstvu iz zavičaja, domovine i nekadašnje države.

Zbirka "Lingua franca" po mnogo čemu je lirski dnevnik, zapravo temperamentna registracija i produbljena kontemplacija vlastitog statusa izdvojenosti i odijeljenosti od formativne sredine i duha ishodišnog podneblja. Međutim, Đorđe Matić nije puki svjedok vlastite gorke subbine, plačljivi sentimentalni zapisivač naivnih stihova o preboljenim teškoćama, nego je vrlo istančani autor eruditske orientacije, koji svoju doživljajnu sferu filtrira kroz univerzalnu optiku, a svoj govor kalemi i dograđuje na slojevite tradicije vrlo raznolikih korijena.

Sam naslov "Lingua franca" upućuje na višestrukost ili makar bitnu dvostrukost upotrebe toga pojma i, općenito, korištenja jezika. Termin izvorno označuje mješavinu govornih idioma u srednjovjekovnom mediteranskom bazenu, s prevlašću romanskih, postlatinskih derivacija i kovanica, ali i arapskih, turskih nanosa. Dakle, bila bi riječ o svojevrsnom interlingvalnom koineu, o nekakvoj antibabilonskoj soluciji međunarodnog komuniciranja. Doslovnije pak, termin znači slobodan govor, govor neopterećen gramatičkim ili ideološki nametnutim normama – a smatram da je ta konotacija bila bliža srcu i više na pameti.

Zbirka je primjereno podijeljena na tri ciklusa, s adekvatnim prologom,

pjesmom naslovljenom "Incident", a isписаном као parafraza teksta afroameričkog pjesnika Counteeja Cullena. Uvodi nas taj tekst u situaciju izbjeglice, који је бježао "од рата сјене" и затекао се у старом Риму. Од свих доživljaja relativно dugог, вишемјесечног боравка у томе gradu, лирски предмет се retrospektивно присјећа једино пријетећега susreta са старосједицем, који је притом упро прст у њега и именовао га *sciavo*.

Ako se u bijegu od rata i neprihvatljiva stanja kod kuće i zatekao u "velikom svijetu", nazivanom i slobodni svijet, kazivač-svjedok svakako nije izmaknuo nevoljama neželjene recepcije

Nezavisno od svjesne parafraze i anakronog situiranja у старији Rim, очигledan је autobiografski teret navedene diskriminirajuće ili подцркнујуће karakterизације, jer *sciavo* подједнако упућује на subordiniranu ropsku позицију или исто тако хендикепирајућу rasnu, slavensku provenijenciju. Ако се у bijegu од rata i neprihvatljiva stanja kod kuće i zatekao u "velikom svijetu" (nazivanom i slobodni svijet), kazivač-svjedok svakako nije izmaknuo nevoljama neželjene recepcije. А да су teškoće psihološkog karaktera уједно i jezične pokazат ćе се već у првој sljedećoj пjesми u knjizi, naslovljеној "Prvi dani" (како се, уосталом назива и читав први циклус).

Iseljeni, to jest "dvaputrođeni", protagonist zatiče se pred zidom nemoguće komunikacije: "Kakav žamor ovaj jezik / kakvo strašno zujanje / skoro kao tišina pred onima s kojim ne dijeliš nijedan / i s kojima bi progovorio / (a tako bih progovorio)". Između engleskog i talijanskog (pa se "pomažem drugim jezikom, u trećem") nastaje procijep i pukotina, a u traženju "spasenosne, objašnjavajuće riječi" nužno iznevjerava i domaća, makar i mimo svoje krivnje ("ne shvaćam da nije do nje"). Udarajući uprazno i urlajući nezahvalno, protagonist evocira dramatično iskustvo pod kožu "urasle nestabilnosti" – kako vlastitoga doživljaja tako i širega jezičnoga stanja sredine iz koje je izšao. Tu nestabilnost imenuje "darom domovine / našim istinskim kulturnim patrimonijem".

Već sljedeća pjesma u samome naslovu "Versi i verige" zvukovno povezuje stihove i lance, a podnaslovno se legitimira kao "trojezična". To je trojezičnost, zapravo trostvo naših dijalekata kojima se autor suvereno služi i opravdano ih uzdiže na rang posebnih jezika (ali prisno sraslih u njegovoj verziji). Pjesma je političko-polemička, svojevrsni obračun sa sugovornikom (iz domovine, ali na stranom, inozemnom, nizozemskom terenu), koji se sumnjičavo (ili dvosmisleno, ili himbeno, ili čak podlo) odnosi prema lirskom subjektu: "I veli mi Istrijan / a misli si – Srb!" Autorov superiorni odgovor je u korištenju kajkavske matrice: "(0, drobne naše reči / Orszaga horvackeg zgašene zvezde) / I jezika nam bude nagrdil", a zatim elastičnoga prelaska na istrijansku čakavštinu: "ja steso mučin i pensan / jer kako bin mu moga poč špjegat njega samega". Konfrontacija završava poantom o paralelnom donošenju blata iz domovine u egzil-Europu: "Humus blativus et pannonicus / Kaj obadva sim sme doneсли", ali i s neizbjježnom diferencijacijom donešenoga gorkog i mračnog taloga: "jen na škornjami, drug vu sardcu".

Ne možemo, naravno, razmatrati i parafrazirati svaku pojedinu pjesmu. *Poeta doctus* u Matiću uspješno se nadovezuje na motive Kiša i Sidrana, posvećujući im stihove, zatim ispisuje pjesmu "Sve manje" – a na uspomenu Philipa Larkina – u kojoj, međutim, kao da raspravlja o motivima Rothka i Pollocka. Jest, tu su navedeni kulturni poticaji, ali riječ je o videu na kojem je preko dokumentarca o prvonavedenom slikaru registrirana reportaža o Dubrovniku, pa se na trobojnu podlogu (crvenoga, smeđega i akvamarinskoga) nadovezuje građa "s iste tromeđe očaja, želje i navike", odnosno riječ je o jutenoj vrećici "sa zatonskom lavandom" preko koje se ("kao preko nostalgiјe") mentalno nazire platno: "Pollockovo središte od pepela, izgorene grane, / ugljen i pijesak; / i magla i pitanja".

Posjeta Kraljevskom muzeju u Amsterdamu urodila je efektom prepoznavanja: "Ništa nepoznato nisam vidio...". Uz svjetlosne intenzitete Van Goghova zvjezdanih neba vezuju se sjećanja i davni doživljaji iz Gorskog kotara. Osobni autorovi asocijativni krugovi u slučaju Brueghela i Boscha prepliću se zapravo s kolektivnim i povijesno verificiranim afinitetima (jer su naši slikari iz grupe "Zemlja", a predvođeni Krležinim intuicijama, vidjeli u tim slikarima moguće pretke plebejskoga i puntarskog likovnog jezika). Ali Đorđe Matić ide dalje u otkrivanju paralelizma između životne opuštenosti i hedonističke predanosti povijesnih prizora i sličnih rapsusnih situacija iz nedavnjih domaćih (dakako, predratnih) ambijenata: "pravo naški", "svi smo p'jani, govore nam da imamo šanse...svi smo, nakratko, Bosanci".

Drugi ciklus nazvan "U spomen" još je izrazitije intertekstualan. Naslovi "Ungaretti", "Brodsky", te podnaslovi "(micićevski, barbaroidno)" – uz

pjesmu "Božićna" – ili Jack Kerouac 21. listopad 1969 - 2009." – uz pjesmu "Na godišnjicu smrti" – u tom su pogledu više nego izričiti. Ali pjesma "Ungaretti" zaslužuje poseban osvrt, kako zbog indikativne posvete "u spomen don Sbutegi", tako i zbog razvedene niske literarnih aluzija i pravog kategoričkog imperativa životnih zahtjeva: "pjevati...pisati...znati...iluminirati se...imati...i biti...". Reference na Svetog Franju i Kosovela, na ratno stanje i sunesretnike (u rovu), zaokružene su spominjanjem Ungarettijeve (kasne ljubavi) Dunje i (turcizma) dunjaluka sa značenjem univerzuma. Završni citat "Croazia segreta" klizi iz talijanskog majestetičnog originala u tugaljivu konotaciju uskraćena domovinstva iznuđenom nomadu.

**Dok se prava prošlost nalazi u
melodijskoj i ritmičkoj koherenciji
glazbom osvojena prostora, sadašnjost
se manifestira u bijednim sudbinama
niza našijenki, privremenih radnica,
visokokvalificiranih pomoćnica
i sezonskih najamnica**

Pjesma "Božićna" započinje tugaljivim priznanjem: "Nikad mi zvuk od tamo ne treba ovdje / više nego uz ove dane". Slijedi – za "vjernika muzike" – neobično odricanje od hladnoga Bacha u korist "grlenog seljačkog glasa-dvoglasa". Glazbenim motivom (trube Duška Gojkovića) uvedeni smo i u pjesmu "Dan(as)" – na 29. XI 2008)", što postaje povodom za izazovno obraćanje: "Ajde, o pravoj prošlosti rode da ti pojem:". A dok se prava prošlost nalazi u melodijskoj i ritmičkoj koherenciji glazbom osvojena prostora, sadašnjost se manifestira u bijednim sudbinama niza našijenki, privremenih radnica, visokokvalificiranih pomoćnica, sezonskih najamnica ("Morlacche, Šćavunke i Musulmanke, i Srfkinje, *Così fan tutte*"), turobnih suputnica po ezuškim emigrantskim putanjama lirskog – u ovom slučaju, više epskog – subjekta.

Upali smo u stupicu prepričavanja – a ne samo obilnog citiranja – stihova iz Matićeve zbirke, pretvorili smo recenziju u prikaz autobiografije autora, doveli se u opasnost da literarnu vrijednost poistovjetimo s autentičnošću svjedočenja, pomalo pretvorili knjigu u kuriozum, preglasili zanimljivost povoda. A značenje tekstova iz "Lingua franca" nipošto se ne iscrpljuje na dnevničkoj razini i u faktografskoj dimenziji. Štoviše, najviše nas dira prava riječ na pravom mjestu, rezak uvid u bolan procijep, britka formulacija nezamjenjiva iskustva. Stoga hitam naglasiti par epizoda ili sekvenci nezavisnih od autorova izgona i izmjeha, od boravka u tuđini i življjenja među strancima. Primjerice, pjesma "20 godina" pravi je katalog pojava i činjenica što ih autor dijeli sa svojim vršnjacima i čak nezavisno od statusa.

Premda sam mnogo stariji od autora, utoliko čak svjesniji ubrzavanja i udaljavanja od mnogih predmeta i fenomena s kojima smo živjeli nesvjesni njihove prolaznosti, ne mogu ostati ravnodušan na Matićev epilog ili epitaf

mnogome čega danas više nema: od prvih stvari do visokog, posljednjeg napona, od zelenih vlakova do teških telefona, od mekih granica do gramofona itd. A navedena pjesma započinje izričito: "ja nisam zavidio prošlim / i nisam nikad mislio da bi netko mogao zavidjeti meni:" – pa nakon nizanja dijelom ovdje spominjanih stvari i navođenja potonjih činjenica dostoјnih mogućega zavidjanja: "na demokraciji dodira / na Makedoniji / na olovnoj štampi" – da bi završila gorkom poantom: "kao zadnjima u nizu". Ova elegija o rastanku i nestanku s inventurom začinjenom naivnim čuđenjem jednostavan je primjer efikasnosti Matićeva postupka, pristranog evidentiranja i očuđujućega konstatiranja.

Sasvim osobno, kao motivirani posjetitelj venecijanske izložbe Safeta Zeca i kao zadrti ljubitelj poezije Josifa Brodskoga supotpisujem sljedeće mu stihove (ili tvrdnje): "Samо sjeverni Slaveni / Pjetroburžani, Lenjingrađani / padaju pred Venecijom / Mi, Južni, nikako". Naravno, u njegovu optiku ne upadaju skladne vedute, ne mami ga prizor (ili spomen) Santa Maria della Salute, nego perspektivu latalice upotpunjava socijalni (da ne kažemo klasni ili nacionalni) aspekt, kontekst sablažnjive blizine i nemoguće pri-padnosti. A, nimalo osobno, jer mi Kerouac nipošto nije referentna točka, plediram također za Matićev *hommage* tom piscu kao primjer kolažno-mozaikalnog preplitanja slike i ritmički-muzikalnog nadiranja pasusa i strofa. Vremenoplovno bordižajući kroz različite slojeve zbilje dobili smo fiksirano: "Ostala je slika: / Džek ispred bara kao Džo Rapajić ispred Blata / kao Bekim u Depsu."

U godini obilježenoj matoševskim sjećanjima i svečanostima, Đorđe Matić donosi nam iz tuđine, iz dugotrajnoga stranstvovanja, nešto upravo od matoševske čežnje i žudnje za domom

Treći ciklus, naslovjen kao i sama zbirka, možda je čak najvažniji, svakako najkarakterističniji, najprogramatskiji. Završna pjesma "Šifrirano, biografija" vodi nas ponajprije u godinu "koja je ista / Sprijeda i straga" (dakle 1991.), i vrijeme egzila s indikativnim uzaludnim obraćanjima parohu u Trstu i velečasnome u rimskom Svetom Jeronimu, a leitmotiv joj je pokušaj sabiranja raspršenog, pluralnog identiteta s fokusiranjem u fantazmi Peroja. Putopisna naracija dobila je okretište u relativizaciji usmjerenja, u gubitku linearne orientacije, takoreći u posvajanju mnogih smjerova i osvajanju kakvog-takvog mjesta pod suncem, makar i u znaku mimikrije, asimiliranja, "fenganja".

Ali od jezika se nije moglo pobjeći, stečeno iskustvo poreći. Pjesma "Lingua franca" u tome je sasvim izričita: "Ja, izgleda, nisam pobjegao od zemlje / nego zajedno s njom. Nisam sobom uzeo ništa / osim kontrabande izbrisanih vokabulara / rechnik napotrebnejšhe rechi / vu chetiri jezikih..." I

prva pjesma tog ciklusa opsjednuta je jezikom. Naslovljena "Delmati" odnosi se na difuzno, dijakrono i, valjda, transnacionalno određenu skupinu, ali je obraćanje toj zajednici odlučno i gotovo puno zavisti: "vi bar imate jezik / u koji se možete sakriti / (od zla)". Jer, u strahu od navedenoga zla i na metnutih opasnosti, autorovi sudbinski saputnici reagiraju drugačije: "Naši ljudi / plitko dišu i oprezno govore / jezik je naš minsko polje...ozbiljni od prevelike neozbiljnosti / pokrivaju riječima stidna mjesta. / Izvlače se jezikom / i uvlače mu se, jeziku, / podsmijevaju mu se, / dodvoravaju se / štekću i preskaču / mucaju naši ljudi". Međutim, možda je i zamisljena delmatska jezična idila puka fantazmagorija, možda i ti izmišljeni Delmati imaju problema sa snivanim jezikom: "pa i u zraku slobodnog sna / nabadaju kao po kamenju / drže se o riječi, odguruju se o njih / i bajaju naučene na navi...". Konačno, sudsar sa zbiljom, izlazak na javu zbiva se u oporoj čakavštini: "A kad se probude / grko in je u justima / i muka po drobu."

Virtozni vrhunac versifikacije i vjere u vještinu naći ćemo u pjesmi "Vučitelu", podnaslovljenoj "Na Vuzem 2011". Posvećena, dakako, Krleži, ali sa svim mogućim uvodnim obzirima prema bardu s Gvozda, koji nije prihvatio sljedbenike, ta je pjesma ispisana životom, uvjerljivom kajkavštinom i potvrđena doživljenom, empatički komplementarnom situacijom (privremeno, kratkotrajnoga) povratnika u (zagrebački) zavičaj. Izbor ekspresivnog idioma omogućio je adekvatnu mješavinu žestine i nježnosti, bijesa i participacije, gotovo groteskni melanž odbacivanja zbilje praćene pak sućutnim razumijevanjem. U brojgelovskom prizoru krčme (nije zaboravljeno iskustvo iz *Kraljevskog muzeja*) lirske subjekte dobriim dijelom identificira s inače nimalo simpatičnom gomilom: "I ja ž njimi – i zadnji i prvi, / i špicl i domaći, i sin i panjkrt, Vallach i firtlkroat. / Nad gemištimu ūfkim, si smo si kak brat bratu brat". Ali pijana noć iznuđene solidarnosti također ima epilog u odricanju participacije. Jedva da je sišao s vlaka, lirske subjekte biva upozoren da nema pravo služiti se naučenim, i emotivno duboko prihvaćenim idiomom: "z šnelcuga ni zisel jošte, ovaj črni potepuh, / a taj Amicus Curiae ftargne ti jazika. / Ono kaj nekad od najčistejeg sardca bila mi je mužika. / I veliju gospón Škríbent da tu nebu više išlo, da ne se ne šika, / ni sinonimi, ni reči, ni večne dublete. / Sav svobodni govor kaj sem ga znal, i disal, čist kak dete. // I onda kaj bi više ja tu ž njimi?"

Bojim se da pohvalom vještini, divljenjem nad evokacijom i rekreatcijom krležijanskoga duha i govora stavljamo u drugi plan egzistencijalni ulog, bolni i mutni talog egzilantske sudbine. Ali, s druge strane, pretjeramo li s vrijednošću intimnog svjedočenja, mimođemo li izražajne solucije i jezično-spoznajne varijacije, osiromašit ćemo doživljaj pjesničke snage zbirke i autorske specifičnosti, prinosa koji u hrvatski kulturni krug unosi čak nemiomilaznu vrijednost. U godini obilježenoj matoševskim sjećanjima i svečanostima, Đorđe Matić donosi nam iz tuđine, iz dugotrajnoga stranstvovanja nešto upravo od matoševske čežnje i žudnje za domom (kojega ili nema ili je "sve dalji"), nešto od matoševske "More" zbog nimalo zadovoljavajuće zbilje. A i Kunderin amblematični naslov "Život je negdje drugdje" (makar ga dvaput, autoironično okretali) nadaje se kao postscriptum Matićevim gotovo testamentarnim riječima: "I meni je spet iti. / Jer jeno vem: / Da bi opče bil – drugde moraš biti."

MIRJANA ĐURĐEVIĆ, BRANKO MLAĐENOVIC: *BUNKER SWING*, BEOGRAD, LAGUNA, 2013.

AND THE ANGELS SING / KAD ANDA ZAPEVA

Sanja Šakić

Bez obzira na humor i lepršavost pripovijedanja, roman se bavi i ozbilnjim temama poput emigracije, usamljenosti i nesretnih životnih slučajnosti, ali nepretenciozno i bez patetičnih pripovjedačevih komentara. Odnos Amerike i emigranata, kao i miješanja različitih kultura, duhovito je poentiran pjesmom Bennyja Goodmana „And the Angels Sing“ koja funkcionira kao provodni motiv

Bunker Swing, zasigurno jedan od najboljih srpskih romana pretodne godine, rezultat je, kod nas i u svijetu, rijetko prakticirane prakse kolaboracijskog pisanja Mirjane Đurđević i Branka Mlađenovića. Radnja romana je smještena u Chicago 20-ih godina za vrijeme prohibicije, a zapliće se oko živopisne junakinje frau Anđelke/Andželike Vajs koja svim sredstvima nastoji preživjeti i otplatiti dugove pokojnog supruga Gintera Vajs. Pronašavši slučajno u „bejzmentu“ kazan za destilaciju, ona i tri, jednako osebujna, stanara njezinog pansiona počinju proizvoditi srpsku rakiju „od koje se raste i postaje čoek“ te, na sebi svojstven način, ostvarivati „američki san“. U biznis male družine upliće se ubrzo talijanska mafija i pravoslavna crkva, a sve je začinjeno ljubavlju koju sva tri stanara (Braša, Tričko i Žarko) gaje prema Anđelki, ali i ona prema njima.

Roman je, uz prolog i epilog, podijeljen na 24 poglavlja započetih uvijek istim psovanjem Trička, a uključuje i „Nepotpuni rečnik nepoznatih, nakaradnih i neobaveznih reči i izraza“ koji olakšava razumijevanje budući da roman inzistira na duhovitoj kombinaciji različitih dijalekata i „nakaradnih“ anglicizama zbog kojih se katkad ni likovi međusobno ne razumiju. Govorna karakterizacija likova uz komične zaplete, koji naličuju možda najviše slapstick komediji, iz rečenice u rečenicu neumorno proizvodi komične efekte bez usporavanja i slabih „gegov“.

Iako se roman odigrava na američkom tlu, u ulici Bunker stanju isključivo emigranti iz svih dijelova svijeta koji su gosti Anđelkinog „dajnera“. Junaci romana, svaki nesretan na svoj način, u Ameriku dolaze zbog različitih razloga: Andja se udaje za Gintera zbog naivne predodžbe o romantičnoj ljubavi, Tričkov život je „zemljopisna greška“, Braša zato što misli da je ubojica, a Žarko zbog bolesti koju bezuspješno krije od ostalih. Koliko god da na momente djeluju kao karikature, u pitanju su kompleksni likovi koji uz sav humor nose ozbiljne i tragične priče.

Od „napada nostalгије“ liječi ih uzajamna bliskost na koju su, htjeli ne htjeli, prisiljeni, a svi su snažno određeni porijeklom od kojeg ne mogu pobjeći čak i ako to poželete. Definirani su mentalitetom sredine iz koje dolaze, ali kad shvate da život u Americi „nije Holivud“, prisiljeni su iskoristiti činjenicu da ta zemlja nudi barem „bezbroj oportunitat“. Usprkos velikim razlikama, četiri junaka postaju nerazdvojna *Bunker Swing Family* načinjena od polovnih ljudi koji se, samo ako su zajedno, mogu othrvati svakodnevnim nedaćama.

Bez obzira na humor i lepršavost pripovijedanja, roman tako uvodi i ozbiljnije teme poput spomenute emigracije, usamljenosti i nesretnih životnih slučajnosti, a opet sve to čini nepretenciozno i bez patetičnih pripovjedačevih komentara. Odnos Amerike i emigranata, kao i mije-

šanja različitih kultura, duhovito je poentiran pjesmom Bennyja Goodmana „And the Angels Sing“ koja funkcionira kao provodni motiv. U interpretaciji romana, Goodman je ukrao Tričkovu pjesmu „Kad Andža zapeva“ i „njegovo torlačko kolo ostaje zauvek ugrebano u šelak i uši svih Amerikanaca.“

**Pronašavši slučajno kazan za destilaciju
glavna junakinja počinje proizvoditi
srpsku rakiju „od koje se raste i postaje
čoek“ te tako ostvarivati „američki san“.
U biznis male družine upliće se ubrzo
talijanska mafija i pravoslavna crkva...**

Središte ovog simpatičnog ljubavnog četverokuta i romana u cjelini je lik Anđelke Vajs, žene koja uvijek ima plan i koja se snalazi u muškom svijetu radnika i emigranata, ali i mafijaša i sveštenika. Roman sugerira kako Anđelki ne nedostaje ženske privlačnosti kad zavodi Žarka („najlepši momak koga je u životu videla“) uređivanjem frizure, novim haljinama ili „paradnim“ grudnjakom što ostale stanare čini beskrajno ljubomornima.

Međutim, njezina snaga uopće ne počiva na izgledu, nego na obrazovanju, inteligenciji i donošenju odluka za koje njezini poslovni partneri nisu sposobni: frau Vajs vodi kućanstvo i biznis s rakijom, surađuje s mafijom, rješava se sveštenika koji zaprijeti njenom „obitelji“, a na kraju donosi i odluku o zajedničkom napuštanju Amerike. Pri tom, nitko ne dovodi u pitanje činjenicu da je ona „muška glava“ i gospodar kuće, kao ni činjenicu da se sve odluke donose „pametno, ženski“. Kad njezin autoritet i „ženska sredstva“ ugrozi raspop Đurašin, svi se slože kako je najbolje što je završio na dnu „Čikago rivera“. U pitanju je nesumnjivo snažan ženski lik koji se, kako roman napreduje, neposredno definira i u odnosu na tipične književne junakinje. Ona se za Gintera udala iz ljubavi – „sve ostalo je bio brak“ – međutim, ta Anđelkina ideja ljubavi dolazi iz fikcije („da li su zapravo sve srećne ljubavi tužne, na ovaj ili onaj način“) pa i ona sama zapisuje svoja razmišljanja o ljubavi i životu. Za razliku od ženskih likova koji prevare i zločine plačaju kaznom ili smrću, Anđelka se vraća bogatija za „triput više nego što [ih je] iz Krčedina odvela“ zato što ne dozvoljava da je posjeduje nitko, dok ona posjeduje sve.

Bunker Swing je duhovit roman koji se lako čita usprkos jezičnim igramu u koje su autori očigledno uložili nesvakidašnju pažnju, a mašta i humor će nesumnjivo zadovoljiti i najzahtjevnije čitatelje. Osim toga, riječ je o detaljno promišljenom romanu s inteligentnim rješenjima koji se, uz sve humoristične obrate i karikaturalne junake, ne libi progovoriti i o ozbiljnijim temama.

**VLADIMIR ARSENİJEVIĆ: *LET,*
*BEOGRAD, LAGUNA, 2013.***

SASVIM DOSADNA AVIONSKA NESREĆA

Sanja Šakić

Čitateljima koji su upoznati s Arsenijevićevim opusom ovaj roman će djelovati neobično, jer je teško povjerovati kako je *Let* zbilja njegov, posebno zato što se u cjelini zapravo radi o lošem djelu u kojem nije iskorišten potencijal teme

Novi roman Vladimira Arsenijevića je priča o Pavlu Andrejeviću, mladom pilotu vojske Kraljevine Jugoslavije, koji 1937. godine, na jednoj sasvim rutinskoj i običnoj pilotskoj vježbi, pogine iz sasvim običnih razloga: mamurluka i puknutog čira na vratu.

Melodramatska fabula je najvećim dijelom fokusirana na ljubavni odnos mладог Pavla i Katarine Buhe, njegove buduće supruge čiju će sudbinu, kao i sudbinu cijele obitelji, a simbolično i sudbinu cijele Kraljevine Jugoslavije, njegova tragična smrt zauvijek promijeniti. Središnja ljubavna priča obogaćena je mnogobrojnim priповједnim nitima koje u roman uvode različite fikcionalne i povijesne likove, fotografije, stripove i književnost tog vremena dajući tako romanu i dokumentarističku vrijednost.

Roman se otvara njegovim tragičnim letom i padom, a u nastavku priповijedanja pratimo događaje koji su pretvodili tragediju kao i događaje koji su neposredno uslijedili. Prvu fabularnu liniju čine događaji smješteni u sadašnjost, dakle, Pavlova avionska nesreća, trenuci prije smrti i sprovoda. Ta linija je isprekidana opširnim analepsama koje obuhvačaju Pavlovo djetinjstvo, ljubav prema fotografiji i avionima, odnos s ocem i početak veze s Katarinom, ali i analepsama koje zahvaćaju priče sporednih likova i događaja. Zahvatima u prošlost ne daje se nekakvo više značenje smrti mладog pi-

lota, koja ostaje gorko slučajna, nego oni služe uvođenju atmosfere tog vremena u roman sa svim detaljima, ljudima, umjetničkim prvcima, dostignućima, atmosferom i tehnologijom koji taj povjesni trenutak čine specifičnim i, prepostavimo, interesantnim današnjem čitatelju.

Svim čitateljima koji su otprije upoznati s Arsenijevićevim opusom ovaj roman će zasigurno djelovati neobično jer je teško povjerovati kako je *Let* zbilja Arsenijevićev roman. Bez obzira na činjenicu što je ovdje riječ o sadržaju koji bi sam po sebi mogao biti zanimljiv, *Let* je u cjelini zapravo loš roman koji nije iskoristio njegov potencijal, a takvu kritiku romanu možemo uputiti na nekoliko razina.

Arsenijević se očekivano dobro snalazi u mijenjanju narativnih linija i uvođenju novih likova te je roman jednostavan i lagan za čitanje i praćenje radnje. Međutim, problem nastaje kad već na prvim stranicama romana saznajemo kako završava protagonistov život kao i za njegov sretni brak s Katarinom. Iz tog proizlazi da romanu u nastavku kronično nedostaje bilo kakve napetosti i zaplet koji bi na nekakvoj temeljnoj razini privukao i uvukao čitatelja u taj fikcionalni svijet. Čitatelj je tako od početka svjestan kako priča završava, a zauzvrat ne dobiva nikakvu novu napetost ili intrigu koja bi ga zainteresirala za nastavak čitanja.

Usprkos središnjoj ljubavnoj priči, *Let* nije ljubavni roman, nego je ljubavna priča u koju je upakirana pripovijest o vremenu neposredno prije Drugog svjetskog rata. Ako na prvi pogled književna zamisao i djeluje ambiciozno, sadržaj samog romana se u realizaciji pokazuje trijalnim i ispunjenim neopravdanim skretanjima u pripovjedne rukavce koji se najčešće ne dovršavaju, a ne dobivaju ni neki osobit smisao na razini cjeline. Nezahvalno bi bilo govoriti što treba ili ne treba biti dijelom ovog romana jer ga nastojimo promotriti u cijelosti, ali roman obiluje nepotrebnim nabranjima i opisima tehnoloških dostignuća tog vremena koji djeluju više kao kičasti ornament, a ne kao nešto poetički opravданo i samim tim vrijedno analize i čitateljske pažnje. Umjesto da se postigne uvjerljivost u opisu epohe, postignuta je samo dosada i retardacija ionako slabašne ljubavne priče.

**Mnoštvo umetnutih priča o likovima
koji su obiteljski vezani uz Pavla i
Katarinu nisu privedene kraju pa i
one djeluju tek kao puka dekoracija
ljubavnoj priči kojoj nekakav dodatak
ipak treba budući da su likovi plošni
i nepodnošljivo obični**

Osim toga, mnoštvo umetnutih priča o likovima koji su obiteljski vezani uz Pavla i Katarinu nisu privedene kraju pa i one djeluju tek kao puka dekoracija ljubavnoj priči kojoj nekakva dekoracija ipak treba budući da su njezini likovi plošni i nepodnošljivo obični, a katkad i toliko patetični da se prelazi granica ukusa. S jedne strane, sve umetnute priče su zasigurno zanimljivije od priče koja opisuje početak veze Katarine i Pavla, ali s druge strane ne možemo da se ne zapitamo čemu sve to služi i ima li ikakvog smisla. Nažalost, sam roman nam ne nudi odgovore na ta pitanja. Priča o prošlosti Katarinine majke, Zagorke Buhe, i njezinoj vezi s komunistom Kostom je daleko punokrvnija od naivne i djetinjaste ljubavne veze Pavla i Katarine, ali ona u cjelini romana funkcioniра samo kao epizoda koja ne djeluje na glavnu pripovjednu nit pa se s pravom pitamo koja je njezina funkcija u romanu. Jednako vrijedi i za priče o strip-crtaču Petru Buhi/Peter Flea ili o piscu i obiteljskom prijatelju Todošu Manojloviću: svi su oni iznimno zanimljivi i višeslojni likovi kojima je u romanu dano neopravданo puno prostora, a da to ni sadržajem ni stilom nije opravdano.

Bez obzira na pitkost i temu koja je itekako mogla biti izazovna i dobro interpretirana, ovaj roman ni sadržajem ni formom ne ispunjava svoje ciljeve. Koliko god zvučalo paradoksalno, *Let* je roman koji je lako čitati, a koji je uspio samo u tome da čitatelju bude nepodnošljivo dosadan i da se po završetku romana zapita „Čemu sve ovo?“

**DRAGO PILSEL: ARGENTINSKI ROMAN,
PROFIL, ZAGREB, 2014.**

EMIGRACIJA SE PRIVODI PAMETI, DOMOVINA LUDUJE

Boris Rašeta

Kao argentinski borac protiv diktature i hrvatski vikend fašist Pilsel je zapravo grčevito i temperamentno tragao za pravdom i istinom. Bio je jedan te isti. Samo su mu, u međuvremenu, činjenice postale jasnije, a to je u kulturi svjesnog sljepila dovoljan povod za izopćenje

Kad čovjek danas gleda Dragu Pilsela, ne može nikako pobjeći od pitanja – pa dobro, što se, zaboga, dogodilo tom čovjeku? Kako je od mladog ustaše postao crvena krpa hrvatskoj desnici? Koliku cijenu plaća za taj preobražaj, od Savla do Pavla? Koliko članova njegove obitelji, raseljenih po Latinskoj Americi, još želi pričati s njim? Što je korijen njegove zaprepašćujuće, čudesne mijene koja jedva da ima presedana u ovim krajevima?

A Hrvatska je dosad bila poprište masovnih prebjega. Obično su gubitničke manjine bježale prema pobjedičkoj većini ili bi gubitnička većina bježala prema pobjedičkoj manjini. No uvijek se bježalo u pravcu pobjede, veće moći, sile. Nikad obrnuto.

Kako svjedoči Ante Ciliga, u Zagrebu 1943. svijećom nisi mogao naći pronjemački orientiranog građanina. „Osim komunista i pristaša Titovih partizana, svi ostali Hrvati bili su za sporazum Hrvatske države s Anglo-Amerikancima. Da tražiš usred dana i s lampom u ruci, ne bi mogao naći u to vrijeme u Zagrebu nekog Hrvata, koji bi bio 100 posto pristaša Osovine. Ova jednodušnost me iznenadila. Godine 1941. polovica Zagreba bila je izašla u susret njemačkim četama, pozdravljujući ih cvijećem i bombonima, a sada u cijelom Zagrebu nijedan germanofil!“

Ciliga iznosi i jedan zaprepašćujući detalj. Glavno uporište anglofila u NDH bila je redakcija ustaškog lista Spremnost, koju je vodio Tias Mortiglia!

Objašnjenje će se Ciligi ponuditi tek nakon rata – vrh NDH sa samim Pavelićem na čelu, spremao se već tad na prelazak Englezima, dok je an-

gloameričku struju u režimu podupirao i famozni Glaise von Horstenau. Šef Gestapoa u Zagrebu bio je, pak, ruski špijun...

Iako hodanje suprotnim smjerom kod nas nije pučka navada, Drago Pilsel učinio je upravo to. Bivši franjevac, porijeklom iz paveličevske emigrantske obitelji, došao je u Hrvatsku pred rat – a onda, vremenom, krenuo nasuprot masi

Većina ljudi je oportuna i obično ih vodi puki smisao za konjunkturu. Svijet je trgovački plac. U Zagrebu '92 nisi mogao naći nekoga tko je bio u Partiji, koja je imala oko 400 000 članova. Račanova stranka pala je te godine na 2-3 posto podrške. Osam godina kasnije, partijske knjižice vađene su mahnito iz obiteljskih rotopotarnica, s njih su otpuhivani debeli slojevi prašine, uplaćivala se članarina. U toj masi koja se, tik pred Tuđmanovu smrt, valjala prema Iblerovom trgu, bio je i jedan mladić koji se krenuo upisati u SDP. Zvao se Zoran Milanović. Tako to ide kod nas. Duško Ljuština rado u toj atmosferi citira stihove nekog pjesnika, koji će reći: kad vidiš, da se svjetina valja ulicom, kreni suprotnim smjerom...

Hodanje suprotnim smjerom kod nas, dakle, nije pučka navada. Ljudi to obično ne rade. Drago Pilsel učinio je upravo to. Bivši franjevac, pobjekom iz pavelićevske emigrantske obitelji, došao je u Hrvatsku pred rat – a onda, vremenom, krenuo nasuprot masi. „Moje je buđenje bilo izuzetno bolan proces“, reći će u romanu.

„U godinama svoga sazrijevanja on se službeno zvao Carlos Zvonimir Pilsel“ piše Miljenko Jergović, „U Hrvatskoj je postao znan kao novinar Drago Pilsel. Jednog dana u studenom 2013. kada su vojničkim maršem i tobožnjom komemoracijom ratnih žrtava predstavnici nacionalne većine zastrašivali pripadnike manjine u jednome hrvatskom gradu, postao je Jovo Pilsel. Rekao je da bi svaki čovjek u dane takvih marševa trebao nositi samo takvo ime ...“

Drago Pilsel, čovjek koji je spavao pod Pavelićevom slikom, „Argentinski roman“ završio je odlaskom na Titov grob, u Beograd. Između dvije ikone smjestio je cijeli jedan život

Pilselov „Argentinski roman“ je, reći će Jergović, „knjiga o tom preobražaju, o jednoj hrvatskoj mladosti u Argentini, o potrebi da se bude Jovan u vrijeme kad progone Jovane.“

Drago Pilsel, čovjek koji je spavao pod Pavelićevom slikom, „Argentinski roman“ završio je odlaskom na Titov grob, u Beograd. Između dvije ikone smjestio je cijeli jedan život. Nekoliko je hrvatskih emigranata – koji su za socijalizma ovdje loše kotirali – doživjelo nešto slično, ali ni slično tako intenzivno. Jakša Kušan, koji je za starog režima kotirao kao jedan od ozloglašenih vođa ekstremne emigracije, dolaskom u Hrvatsku postao je svjestan ovdašnjih koordinata i naglo prešao u tabor umjerenih. Uspjelo mu je biti posve odbačenim.

Nešto slično se dogodilo i Tihomilu Rađi. Pjesnik Boris Maruna, koji je svojoj kćeri dao ime Drina, po povratku u zemlju napisao je pjesmu „Ivica Račan je imao pravo“. Izvorište i srce ekstremizma nije, to je mnoge zaučidilo, bilo u emigraciji – već doma, u zemljama, na desnom krilu Partije, i u tajnoj policiji koja se, tražeći nove gospodare, transformirala u one koje je do jučer proganjala. Drago Pilsel u toj je gunguli tražio vlastiti put, i svoju istinu. „Argentinski roman“ priča je o tom putu.

U njemu je Carlos iznio teške, nemilosrdne, oštре ocjene koje će cementirati njegov razlaz sa desnicom. „Mi smo“ reći će Pilsel – „u Argentini bili godinama indoktrinirani da mrzimo sve što jugoslavenski diše i miriše kao ‘izdaju’. Ako je netko nekoga izdao s ove i s one strane Atlantika, shvatite to gospodo ustaše, onda je to bio Ante Pavelić. Izdao je svoj narod i gurnuo ga u vlastitu klaonicu.“ Pilsel u svom romanu na nekoliko razina osporava mit o Bleiburgu. O pregovorima o predaji snaga NDH Englezima, u kojima je sudjelovao i Pilselov argentinski susjed Da-

nijel Crljen, autor kaže: „Sljedećeg dana, 15. svibnja 1945. u podne, već spomenuti Crljen napokon stiže do engleskog generala Scotta koji kaže hladno i kratko: ‘Engleska vojska vas ne može primiti. S vama bi trebala postupiti kao s ilegalnim bandama jer ste po ugovoru o primirju trebali već prije osam dana položiti oružje pred partizanskim jedinicama, a nastavili ste s borbom...’“

Ta se rečenica suprotstavlja priči o predaji vojske i civila, no Pilsel ide i dalje: „Evo, to je smisao mitologije o Bleiburgu, kako mi je to pomogao shvatiti Danijel Ivin. Jer, ako tamo nije počinjen zločin, ako je na Bleiburškom polju izvršeno tek jedno sramotno zarobljavanje neobičnog mnoštva ljudi, među kojima je bio i prilično veliki broj itekako okrvavljenih, onda Jasenovac postaje ono što je uvijek i bio – stravično osamljeni i neusporediv zločin u povijesti hrvatskog naroda...“

Ne, dakle, mjesto u kojem su – kako je to naglašavao akademik Nedeljko Mihanović – uvježbavani pjevački zborovi manjinskih naroda i nacionalnih manjina...

Pilselov autobiografski roman, slojevita priča o razvalinama u jednoj obitelji i jednom narodu – makar su Pilselovi izvorno Nijemci – obiluje dramatičnim momentima. U romanu je pobrojano dosta članova obitelji koje su ubili partizani, OZNA. Pilselovog brata ubili su pripadnici Jugoslavenske ratne mornarice. Otac mu je neko vrijeme bio čuvan Ante Pavelića. Pa ipak, danas ni on „ne može vjerovati da se u Hrvatskoj viče – Ubij Srbin...“ Emigracija se privodi pameti, domovina luduje.

‘Mi smo u Argentini bili godinama indoktrinirani da mrzimo sve što jugoslavenski diše i miriše kao ‘izdaju’. Ako je netko nekoga izdao s ove i s one strane Atlantika, shvatite to gospodo ustaše, onda je to bio Ante Pavelić, piše Pilsel

Na koncu, koja je tajna preobražaja Drage Pilsela? Odgovor koji se nameće ovom prikazivaču, jednostavan je. Tajne nema. Nikada nitko nije od Savla postao Pavao, a da prije toga nije bio – in nuce – Pavao. „Drago, do kada ćeš radnim danom glumiti argentinskog borca protiv diktature i biti aktivist za ljudska prava, a vikendom se ponašati kao hrvatski fašist?“ Pitanje koje je Carlos postavio argentinski svećenik iz župe u predgrađu Buenos Airesa tada je ostalo bez odgovora. Danas se čini jasnim da je mlađi Pilsel i onda i danas, i kao argentinski borac protiv diktature i hrvatski vikend fašist, zapravo grčevito i temperamentno tragao za pravdom i istinom. Bio je jedan te isti. Samo su mu, u međuvremenu, činjenice postale jasnije a to je u kulturi svjesnog sljepila dovoljan povod za izopćenje.

ЗАПИС О ПОЕЗИЈИ ДРАГОЉУБА ВОЈНОВИЋА

ОСТАНИ ЗАУВЕК ПОМАЛО ДЕТЕ

Ђорђе Нешић

Важна врлина ове поезије је њена непретенциозност. Она није настала из жеље да држи прилике, да демонстрира надмоћ искуства или потенцира властиту духовитост и лудизам. Она је настала онако како умјетност иначе настаје – из потребе да се поново успостави један потонули свијет

1.

Ако ти од лепоте
још нешто треба
и ти и месец
да се разумете,
удну, у крајичку срца
остани заувек помало дете.

Д. Војновић, У ноћне снене сате

2.

Сад, кад сам већ давно одрастао,
и кад летње кише лију нагло
стварајући блато,
гледам нем, занесен,
и моје срце
дршће, дршће зато

Д. Војновић, Летње кише

Не дијели се поезија на ону за одрасле и ону за дјецу. Поезија се уопште не дијели; ње има или нема. А у стиховима Драгољуба Војновића има је итекако. Шта има љепше него остарити, а заувијек остати дијете? Писати стихове својим унуцима и дјеци из комшилука? У обезљуђеном свијету сачувати чисту душу и гледати око себе очима које као да гледају први пут. То је она матићевска дефиниција да је поезија непрекидна свежина света.

Поезија је и чудо, па се у чуду питамо: откуд одједном Драгољуб Војновић с овако добрим стиховима? И одмах одговор: није одједном, брушен је овај таленат, а и учио је, и то од највећих мајстора.

Важна врлина ове поезије је њена непретенциозност. Она није настала из жеље да држи прилике, да демонстрира надмоћ искуства или потенцира властиту духовитост и лудизам. Она је настала онако како умјетност иначе настаје – из потребе да се поново успостави један потонули свијет, свијет дјетињства и из вјештине да се у туђем дјетињству препознају инспиративни извори властитог. Зато је повод за пјесму конкретан, непосредан и оправдан.

Родно мјесто Војновићеве поезије може се илустровати упоређивањем временски удаљених слика. Љетна киша и блато које она ствара активирају прустовску малу Мадлену, асоцирају на властито дјетињство, ондашње кише, блато и прављење топова. Ова слика изазива емоционални дрхтај који потиче жељу да се емоција поетски уобличи и укаже и другима на чудо које се збива. Тако настаје пјесма.

Стихови Драгољуба Војновића могу се тематско - мотивски сврстати у три целине: стихове посвећене конкретној дјеци и њиховом микрокосмосу; стихове везане за властито дјетињство и пјесме о животињама.

Стихови посвећени одређеној дјеци и ономе шта они сањају и шта им се дешава најбројнији су. Узрасно, то су дјеца од три до петнаест година. Сходно узрасту, прилагођени су тематски елементи пјесме, од оних које пјевају о именовању и распознавању свијета до пубертетских најава првих љубавних тајни. Вађење зуба, рођендан, полазак у школу, чуда смјене годишњих доба, женско - мушки односи нису тематске

новине, али су испјеване таквом сугестивношћу да се чини да су опјеване први пут.

Неколико је пјесама непосредно везано уз ауторово дјетињство. У једној од њих уткана је социјалнаnota, а у другој је асоцијација на зла историјска времена, на рације и логоре. Ове тамне нијансе још више наглашавају веселе боје дјетињства којима је колорисана Војновићева поезија.

Један циклус пјесама посвећен је животињама – чешљугарима, псима, вуку, раковима, пјетлићима, родама... То су опет варијације на познате теме, али тако свјеже и духовито поетски дочарање да још једном потврђују да је у стварању увијек важније како се пише него о чему се пише.

3.

*Мало их је који знају
Да на небо јуришају
И границе померају*

Д. Војновић, Вуле

На суженом маневарском простору треба бити добар техничар да би се постигла чаролија. Драгољуб Војновић своју је вјештину учио од

најбољих мајстора своје врсте. Осјетићемо у овим стиховима Змајев ритам и елеганцију поетског корака, њежни, најфинији ћопићевски хумор (успореди *Даје се на знање с Огласима шумских новина*), мудрост Душка Радовића да је у малом садржано и све велико, језичке игре и каламбуре Ршумове, чађ *гаравог сокака* и вјетрић *плавог чуперка* Мике Антића. На ове подлоге Војновић је калемио своје племке и добио нове аутентичне сорте.

Читалац ове поезије осјетиће да је она истинита, заснована на емоцији, доживљена и дотакнута чаробним штапићем мађионичара. Свијет ових пјесама и бића која га настањују налазе се свуда око нас, реална су, али их је дах поезије издигао у више сфере, одакле нас гледају очима која нас подсећају да постоји један љепши свијет у коме смо некад живјели, свијет који није нестао, али у њега могу да уђу само дјеца и они који су то бар једним дјелићем свог бића заувијек остали.

Биљешка о аутору

Драгољуб Војновић рођен је 1942. године у Боботи. Просвјетни је радник у пензији. Аутор је књиге *Ћирићева улица – цигански сокак* (Бобота, 2012.)

ШТА СУ РАДО ЈЕЛИ НЕКИ ЗНАМЕНИТИ СРБИ

по избору Чедомира Вишњића

ЦРТИЦА

Пок. Ђорђе Рајковић, књижевник наш, написао је године 1880. ове гастрономске податке о неким нашим знаменитим људима:

Црни Ђорђе, и као глава од Србије, није марио за богате софре. Једно пиле, кришка млада овчја сира или мало меда из кошнице, беше му сваколика част. По ручку би пio вина, а до подне узео би мало сувих шљива и по који гутљај ракије из тиквице. – За *Доситеја Обрадовића* веле, да је волео тестана јела. Срби из свију крајева, који су радо његове књиге читали, шиљали су му на дар и вина и бермета и шљивовице, што је он све умерено пio. *Јован Мушкатировић*, први скupљач српских народних пословица, који је године 1770. као адвокат новосадски био уједно фишкал фрушкогорских намастира, дао би све сласти овога света за шунку, коју би заливао добрим старим намастирским вином. А употребљавао је и ракију. У једном писму од 3. јуна 1770. пише он реметском игуману, оцу Софронију: „*Ви аки нов игумен шиљете ми нову шљивовицу, надјеју сја обаче и старој.*“ – Чувени архимандрит ковиљски Јован Рајић особито је радо јeo рибу. За време куге 1795. није нико ловио на Дунаву, те ти нам по нашега првог историка зло! Ја имам у мојој збирци автографа једно његово нештампано писмо, што га је писао под 26. нов. 1795. бездинском архимандриту Максиму Секулићу. Рајић вели у том писму: „*Шалу проводиши, да мени у крило штуке и шарани скачу; а не питаши лови ли ткогод на Дунаву: нисам, не доје се, скоро у кашику штуче чорде дунуо.*“ Вина се Рајићу могло и омалити, али је тим више разбирао за „тропfenвермут“ што му га је митрополит Стратимировић чешће шиљао. кад нема рибе, а нађе се у ћелији „аузбруха“, што га је од споменутог Секулића по гдјекад добивао, наш ти нам Рајић онда покваси аузбрухом залогај хлеба, те би то јeo у сласт. – Уредник „Бачке виле“ и окружни директор школа сремских др. Петар Јовановић, негдашњи мој наставник, добротвор и пријатељ, волео је сир као какав Талијанац. Исто тако и смокве. Кад путујемо на какву учитељску

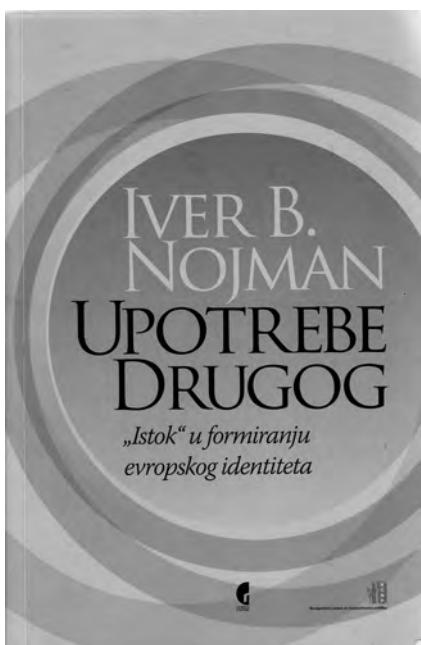
инквизицију џепови од каруца морали би се напунити смоквама. – Уредник „Српске пчеле“ Павао Стаматовић особито је радо јeo живину: кувану и печену, па да је десет крила у кокоши, он би, чини ми се, морао свако појести. Архимандрит раковачки Лаврентије Гершић послао му је једном у писму по пошти – крило од прженог пилета. – *Павао Соларић* зими би радо на врелој пећи порећаја јабуке, те их печене јeo. – Сима Милутиновић Сараљија беше један од најумеренијих људи: знао је по читаву недељу дана постити, јер је за осам дана и ноћи без јела и пића написао своју трагедију *Обилића*. За каву није марио, ал' кад би се једном навадио на њу, трошио би јe много. Приповедао ми је пок. Славко Златојевић, мој друг и сушколарац, да је једном, посетивши Симу, затекао истог, где седи на миндерлуку прекрштених ногу. Опанци на ногама, фес с кићанком завалио, а пред Симом – вели – не чаша, ни шоља, него чинија беле каве и у њу надробљено кућевна хлеба! – Вук Карапић је у Бечу свакога петка јeo рибе, а попио би за њом и по коју чашу добра сремска вина – дар од Лукијана Мушицкога. Иначе најмилије јело Вуково беше свињско месо, али тако, да се кртина од закланога свинчета изуди, а да се кости с оно меса, што остане на њима, испребијају и осуше: тако и ребра и глава; сланина да није дебела, а изнутра да има кртине. Тако је Вук још у Тршићу гледао, где се срећује свињско месо. Честити Србин Стојшић из Ирига, отац данашњега не мање честитог проте панчевачког Саве Стојшића, обично би то по Вуковој наруџбини дао средити код своје куће, сложио би у један сандук, те отправио на Спирту у Земун, од куда је после путовало у Беч нашему Вуку. Зими је Вук после вечере мешао шљивовицу, коју му је Мушички шиљао из Шишатовца, с руским тејем, и то му је било најмилије пиће.

(“Јавор” за 1880.)

из књиге ЗАНИМЉИВЕ ПРИЧЕ И БЕЛЕШКЕ ИЗ ЖИВОТА ЗНАМЕНИТИХ СРБА,
ЗАГРЕБ, СРПСКА ШТАМПАРИЈА 1900.

ПРЕПОРУКА ЗА ЧИТАЊЕ

Чедомир Вишњић

НАМА ПРВО, ЊИМА ДРУГО

IVER B. NEUMANN: УПОТРЕБЕ ДРУГОГ – „ИСТОК“ У ФОРМИРАЊУ ЕВРОПСКОГ ИДЕНТИТЕТА, СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК, БЕОГРАД, 2011.

Много тога из недавне прошлости пролети човјеку кроз главу, гледајући ових дана зимску руску олимпијаду. Релативно слободном човјеку из нашег "региона", изложеном европским и западним медијским одјецима и реаговањима. Старији се тако могу присјетити московских игара од прије три и по деценије, и велике политичке гужве која се прије и око њих одиграла. Слободни западни свијет је тада био наводно згрожен совјетском интервенцијом у Авганистану, извозом револуције, тоталитарна Црвена армија је спречавала развој тржишне привреде и демократског друштва, и Запад је свим средствима, а нарочито пропагандним, помагао исламске милитантне. Тадашње совјетско друштво било је погодан објект за такву кампању, а рачун је, хисторијски, испостављен руском народу и држави. Један од видова тадашњег притиска био је и бојкот олимпијских игара. Ако нас сјећање служи, међу државама које су Москву бојкотовале била је и Норвешка, земља из које долази аутор књиге о којој желимо забиљежити пар чињеница и примисли. Оваква се размишљања човјеку сама нуде кад види како се у тридесет и нешто година мало тога промијенило и како је вјерно очуван модел односа према Русији и свему руском.

Мора да је у питању нека стара прича.

Деведесетих година прошлог вијека, сасвим на вријеме, Iver B. Neumann, директор истраживања у Норвешком институту за међународне послове, написао је и објавио текстове који до данас нису изгубили ништа на својој актуелности. Књига је то о "Другом" и другачијем у политици и геополитици, као једном од темеља самообликовања, изградње колективних идентитета, имагинирања властите традиције. О потреби и потрази, а онда и конструкцији погодно форматираног непријатеља, дакле, о ресентиманима у модерној политици, као правилу, а не изузетку. Класичан пример тражења "другог" одигравао се релативно недавно пред нашим очима након смрти Совјетског Савеза; убрзано се тражио надомјестак, на траци су се смјењивали мали негативци, једно вријеме су и неки Срби високо котирили, док поновно на Истоку није откривена Русија.

Аутор, бавећи се конкретним примјерима, не улазећи у филозофску основу проблема, заузима читаоцу симпатичан став, који би могао бити и нека врста закључне мисли ове књиге. Наиме, ако су интеграција (властитог) и искључивање (другог), двије стране истог процеса, он мисли да то у много случајева, а нарочито у ХХ вијеку, цијену интеграције чини превисоком.

Барем три поглавља Нојманове књиге за наставу од посебног интереса: турско "друго"; руско "друго"; истварање региона Централне (Средње) Европе. Сва та три мала оквира од важности су и од крупних посљедица по историју Срба и Србије. Док су Турци играли своју класичну улогу окупатора на југоистоку Европе и народи Балкана су у очима Запада стицали одређену вриједност. До данас споран врхунац наше улоге је било учешће у ликвидацији Аустро-Угарске, државе која је створена као брана турском продирању у Европу. А што се Турака тиче, аутор мисли, како се мало тога промијенило у посљедња три до четири столећа. Он подсећа на идеју Williama Penna из 1693. године, о организацији једног друштва европских држава, а у које се Турска може припустити "само ако се

одрекне ислама". Каје да је тај предуслов преживио све до данас и до покушаја Турака да савлада "приступне услове" за чланство у Европској унији. Кроз XIX вијек доминантан дискурс према овом до тада "особито значајном другом" се мијењао са промјеном односа снага, и они су од "других" полако постали "несретници који ту не припадају". У историографији и међународној политици за довршење тог поглавља користио се знаковит термин, "источно питање". За Запад, географска ознака за невољу и "другог".

Једно од ријетких, додуше старих, могућих позитивних, функционалних, виђења Русије из Европе је и оно о Русији као граници, крајини, према Азији. Па онда и према Турцима на једном дијелу тог дугог фронта. Denis Diderot је још писао о евентуалном масакру Турака као најбољој могућој вијести коју би му неко могао послати из Москве. Нису сви Французи тако мислили, о капиталној књизи Marquis de Custine писали смо и у овој рубрици, однос њихов према источном и оријенталном сложена је тема, па аутор само констатује, како модерни доживљај русофобије у западној Европи започиње управо послије наполеонских ратова. Остало је записана покварена мисао великог војсковође како ће Европа бити, или републиканска, или козачка. Па се он појавио да савлада старе границаре и ослободи Европу опасности коју представљају ти над њу надвијени номадски варвари. Кад се узме у обзир капитални значај којег је за Европу имао дрогађај звани Велика француска револуција, и с њим повезана појава Русије, на велика врата, на европској сцени као конзервативног упоришта, овакво лоцирање прелома има поуздан вањски смисао. Капитализам у Европи ће кренути данас нам добро познатим стазама, а Русија, у вјековном настојању да контролира своја пространства, постаће више држава, "државнија" од других, како је то констатовао Карл Шмит. При том ваља имати на уму стару Плехановљеву дефиницију специфичности руске историје; земља у којој је колонизација огромног простора извршена у условима натуралне привреде.

У идућа два вијека Русија (СССР) ће постати кључни негативни ослонац изградње идентитета Западне Европе. При том је нарочито трагично дуго 70-годишње поглавље из прошлог столећа, кад је Совјетски Савез функционисао као идеолошки баук, а истовремено био једини реалан ослонац алтернативе за цијели свијет, укључујући и значајан број француских пјесника тога времена, и значајно допринио изградњи капитализма "са људским лицем". Цијела је наука тада створена, много "мудрости" изговорено и записано о руском духу, његовом ропском менталитету, о начину повијања беба у Русији; покушавало се у једно спојити, и презивији однос и упозорење на велику опасност. На нивоу карикатуре можда је то најбоље успио амерички геополитичар Edward Luttwak, својом изјавом даном у једном телевизијском наступу: "Пијани су поразили Наполеона. Пијани су поразили Хитлера. Пијани могу да победе NATO..."

Код дијела добронамјерних посматрача и коментатора одавно је присутна идеја о Русији као ученику, који ће представљати то мању опасност што буде вјерније слиједио своје напредне западне учитеље. На том је трагу и Марково мишљење, а нарочито Енгелсово о овом питању. Нојман закључно пише како је у свих пет столећа своје новије историје Русија третирана као да је "управо припитомљена", као да је управо почела да учествује у европској политици, управо укључена, – а вјечно на дистанци. Аутор нуди за ту духовно-политичку позицију савремени термин, "транзиција", дакле, перманентна транзиција. Што би се онда ваљда могло разумјети и као подлога чувене концепције Троцког и говорило би о дубљем утемељењу овог виђења руско-европског револуционарног јединства.

Текст о "русском другом" је централни текст ове занимљиве књиге, тема до данас оптерећена свим врстама културалних, политичких и психолошких наноса. Може се мирно утврдити да је овај западни аутор кроз њу супериорно прошао, задржавајући се као политолог на нивоу приче који га је занимао, да су његови прикази и коментари "геолошких" слојева наталожених предрасудама објективни и да он није творац никаквог додатног слова, у што се овакви радови лако могу прометнути. Из његовог је текста лако ишчитати истину кључну за разумијевање нашег времена; како је Русија Западу била потребнија као "друга" страна, него као равноправан прикључени члан. Дакако, овом се тврђњом исцрпује само један смјер овог односа, а нипошто цјеловита истина. Што за Русију, вриједи у малом формату и за Србију 90-их година прошлог вијека и преостаје нам само да пратимо колико се и по коју цијену у наше вријеме тај давно утемељени однос заиста може промијенити.

Када пише о стварању региона у Европи, а занимају га два, скandinavски и централноевропски, Нојман се прије свега бави настанком и "радом" идеологије региона. Нарочито је прецизан и несмиљен у сецирању средњоевропске приче, чак и кад су у питању књижевне величине попут Милана Кундере и Данила Киша. Од Чеха је испао тужни пропагандист Средње Европе, као протуруског бедема/одреда. Нојман тврди како је идеја Средње Европе, "на свом скромном почетку попримила облик апела који су чешки, мађарски и пољски интелектуалци – дисиденти у време хладног рата, директно, избегавајући локалне политичаре, упутили грађанском друштву Запада...". И, што је подједнако важно, борба за повлашћени статус овог региона пред очима и фондовима старог Запада, коју су почетком 90-их година водили стари дисиденти а нови властодршци ових самоизабраних земаља, отворено је стављена у функцију "магнета за Југоисточну Европу, балтичке државе, Украјину..."

Читање Нојманове књиге олакшава разумијевање наше стварности, а то је свакој књизи најбоља препорука.

АСТАНА 2013.

Боривој Везмар

Боривој Везмар рођен 1971. године у Пакрацу. Објављене три збирке песама: *Опис места* (Панчево, Графос, 2000), *Лоча се отвара* (Београд, Зора, 2005), *Ноћ у читалишту* (Загреб, СКД Просвјета, 2008). Песме су излазиле између осталог, у часописима: *Трећи трг, Књижевна реч, ЛМС, Кораци, Браничево, Књижевни магазин, Поља, Повеља, Mons Aureus*, као и у *Летопису СКД Просвјета* те у *Српско-далматинском магазину*. Ради у библиотеци Филолошког факултета у Београду.

ПРЕОДНИЦА

Нафта и крв.
Зар ничег више нема?
Јасмини још се руше и дробе
у прашном трагу јутра.

Рика лавице као изневерена љубав,
враћа се у мој живот.

Преодница горка својим пернатим репом
обара
љубичасте перле.

Лажљиве поворке
у тиха гrottла својих храмова
тону.

Кућице од стиропора
и друге макете одува
Змај Огњени Вук.

Крваву нафту,
крваву чоколаду
из песме
упокојеног појца,

дели за ужину
госпоја
Луција Хесперус.

ПО ПРОТОКОЛУ

Невзванично – ја сам утихнуо
сјутра, девете, крајем коловоза.

Мимоишла ме на ролерима
весела госпођица
Година.

Мимосвијетан,
уситњених дана и корака,
мимособан постах.

Невзванично – црне жучи зденац,
у ноћ се мироточивих
рушим.

Познаник, доспев из Астане
уз retro звуке Паване,
отпоздравив
на црном ходнику,
удели тамну таблету.

Нестаје сопство.
Шта се у мени штити,
страсти, и распадање.

МОМ СИЈАМЦУ СРЕЋКУ

На духове 2012.

Ветар помери прозрачну завесу –
преспавао сам одлазак.
Утихнуше на крову шапе,
по храму – просуте траве.

Ослушкујем промукли зов.
Празно је. Дуси славе.
Очи се муте.

Орах у башти дише,
мој живот, зелени сок,
слива се у те.

КРАЉИЦА МАЈКА

I

Меке душе миришу на камилицу, чедноока су,
раздрагана бића,
са билборда се цакле бисерне ниске зубића,
преносни храмови од најнежнијих твари
склапају се сред трга са кога месечари
повлаче својим ручицама меко
залуталога пролазника неког.

А небом језди Краљица мајка
на Суперменовим леђима.

У коло своје сењиво га маме,
и милозвучни слоган из рекламе
њихове химне напев је, а слике
потири речи, бљескају уз крике.

А небом језди Супермен
на леђима Краљице Мајке.

II

О тако сам сентименталан, плачеван,
у пичкицу ме претвара Ваша чизмица,
госпођице Еманципацијо,

Она је чудесна, она је слободна, она је тако огромна,
Она воли животиње, воли путовања,
Она носи привезак – киту о свом кључу.

и док Ви у опери париској, на банкету,
пред своје црне женице из Замбезија
постављате неугодне замке у виду приче о
напрасном излету
у град канибала на истоку,

девичански младић који Вас служи, објашњава како
је тамо
луд провод, и како су дечаци безопасни, опуштени и
слатки,
ко наше балерине танане, ма ко латино цокеји.

III

И шта би иначе била данашња песма без
неизоставног зачина херметичности, стога,
посети изложбу лешева на Сајму књига –
и не плаши се да ћеш погрешити халу.

СТАТИКА

Почело је да грува
из олупина, из уста раздрљених,
рашивених,
пљује се на све стране,
дрмају врагови од раног јутра.

Циркулари, тешке бушилице,
влакна вену, траве вену,
рађа се нови архангел

а стоје започети послови
нико не врша,
нико не жање,
нико не сеје,

семе се затире.

Ти, што гланџаш ципеле:
“Лик је предмет који се формира у равном огледалу”
А у овом овде напуклом, искривљеном,
одложеном у страну и ослоњеном на попљувани зид –

Шта ли утискује чисти свет као своје знамење?

Чиме ли часни људи умивају своја дна?

НОЋНА ВОЖЊА

На концу дана такси,
вози пут загађене реке.

Подиже се у таму глас
из хрпе смећа
смешаног са трулим лишћем.

Расуше се по сицу спаљене, црвенкасте крпе – *све је необично ако те волим*,
влати косе смочене у коломаз, туђе сузе и зној –
Шкрипне спојнице испод каросерије
ко неподмазани ланци са рђавог звоника.

На додир коже, расцветава се издајнички врт,
судар крила у глувој одји неба.

Фурија што улете досадног предвечерја
кроз неостакњени прозор у кулу расутих зидова,
кроз холограмски дисплеј смарта,
кљунове заривајући ко шурикене
умочене у отровану крв.

Залељуја се лице,
отисак ћавла у кригли точеног,
пеница се слива
низ модро изгребано колено.

Из најнежније руке
испада црно писмо,
и убрус умрљан маскаром
са поцепаних већа.

Треска црквењакових кочија и у њима,
ропац пијане срнетине –

ретки тренуци у којима се не чека
на писак најважније поруке –

риплеј троструких срдаца
упућених с краја на крај света,
сањарења о тропском принцу
не престају ни касније, за бандером на полигону

Али сад већ у најчвршћем стиску
свог уплашеног страшила, повраћаш и даш
све је необично ако те волим
јецаји, кикот, твоји пијани калимеро.

СМАРТ

Смарт има циталк, има фејсбук, скајп,
Али ја тебе немам.

Смарт има опције којима се може
до Јупитера и назад у хипу.
и посејати пакао и задовољство,

И свршити деведесетдевет пута кроз просечени рез
на шатри која се у вис пење
зраком од речи што су дах анђела изнад Каспијског
мора.

Смарт има зелену нит која се са жилом златне ватре
спаја до у бездан
са страховима бића што у понор стреме.

Смарт има укус лимуна и леда у чаши коле на
пляжи...али ја тебе немам,
Иако, твоје поруке примам редовно,
Из неког стана
Који се откачио од конструкције зграде
и подиже се у вис..изнад насеља, и изнад града,
испуњен душама умирућих животиња и звезда.

*

Ствараш алтернативни гето. Благоугодну џез-слушаоницу,
раскриљени хлад ораха, лица разговорна, мила, пријатна,
баштенска. Сви сте у белом. Смејете се, свак у свом сунцу-
лимуну. Не коментаришу се вести. Затворена су невидљива
врата од ваздух-амонијака. Испијате ракијице. Мазите се. Небо
се распада негде над Африком, Азијом. Плачу и сами анђели.
Вране их по слуху прате, али где су срца затворена, ту нема
места за молитву. Свилените, ту је и језерце, гримизно, ту су и
топле погаче, и пиво хлађено на крилцима вилиних коњица, ту
је и манастир, и пећина до које се успиње пут осут лептировима,
маџама. Дечица скакући по миомирисној порти. Деле се љути
бомбони испод мантије угашене. Покушаваш да задржиш
кадар. Велико раширено сунце стаје. Платно се суши.

A ŠTO TEBE BOLI?

Mladen Blažević

KRATKE PRIČE

AUDICIJA

Otišao sam na audiciju za film „U zemlji bez vode i meda“ u Hollywoodu. Zajednički režiserski pothvat Angeline Jolie i Brada Pitta. Ali zakasnio sam cijeli jedan dan. Zakompliciralo se kad su vidjeli moju putovnicu na aerodromu. Cijeli dan ispitivanja o mojim putovanjima i poznanstvima. Da vam sad ne objašnjavam. Uglavnom, kad sam konačno stigao, naišao sam u producentskoj kući na prazne urede. Čistačica me uputila da će se nova audicija za jednominutne uloge i statiste, održati u Namibiji za petnaestak dana. Zgodna žena, nabrojala mi nekoliko filmova u kojima je ostvarila zapažene uloge. Otišao sam u Namibiju. Windhoek, pa Pehoboth i starim land roverom do jednog od naselja naroda San u zavali Kalahari. Na putu prođeš kraj nekolicine bušmanskih sela. Bušmani nekad nisu imali sela. Nomadi, što će im. Više odmorišta. Sad su napredovali pa imaju kuće. Svako svoju. Krovovi nisu od pruća, kao u skloništima. Limeni su. Od raskrečenih limenih bačava. Ponegdje umjesto lima, plastična folija prekrivena trskom da ne odnese vjetar. Kad mi se otvorio pogled iza stjenovitog brežuljka, koji je onako kvadratan podsjećao na zgradu Ujedinjenih naroda, konačno sam se uvjeroj da autentična bušmanska sela postoje. Tu oko Tsumkwe žive Ju wasi. Ovo je bilo baš onako, pravo selo. Pruće opasano kožama kudu antilopa i prekriveno zamotanim svežnjevima suhe trave. I sve kuće jednake, blistaju na jakom suncu. Poslagane u redove činile bi ulice, kada bi to Ju wasima bilo potrebno. I onda s desne strane ugledam kamper. Tridesetak. S tendama, klima uređajima, visokim antenama. Zaustavio sam se na pješčanom parkiralištu i stao u red s ostalim Bušmanima koji su čekali ispred tri velika kampera parkirana u polukrug. Znao sam da na audiciji traže samo Bušmane, pa sam se prije presukao iza land rovera u bušmansku narodnu nošnju. Ju wasi su me gledali čudno. Vjerljivo zbog moje Hiechware nošnje iz Botsvane. Spolovilo mi zamotano u kožu oriks antilope, a Ju wasi koriste samo kudu. S podsmjehom su odmahivali glavama. Kad sam se u redu primakao središnjem kamperu, video sam da u sklopivim foteljama sjede dvojica bradonja i jedna žena s velikim naočalama. Svi su Ju wasi prije mene bili primijeni. Kad su me vidjeli, bradonje su se počeli glasno smijati. Isprva sam mislio da su i oni primijetili moje Hiechware gače, ali onda mi je sinulo da ih je iznenadilo moje europsko porijeklo.

– Ha... pa šta da radimo s tobom? Ja ne mogu vjerovat!

– Pa samo desetak sekundi... Nikad nisam glumio u filmu, pa sam mislio... a znam bušmanski, s Hiechwarama sam proveo nekoliko mjeseci. Učio sam za šamana.

– Pa ne možeš biti Bušman čovječe. Pa pogledaj se! Na šta bi to ličilo?

Tu noć sam proveo u Landroveru na parkiralištu, a ujutro me neki plavokosi mladić probudio i pozvao da dođem do kampera.

– Slušaj, imamo za tebe ulogu doktora. Ozbiljna uloga, ako dobro izvedeš bit ćeš zapažen. Preko trideset sekundi. Izgovaraš i jednu rečenicu.

– Iza brda Ujedinjenih naroda odjednom se pojavi helikopter.

– Došli su po glumca koji je trebao odigrati tu ulogu jer... Jak napad malarije. Dat ćemo ti šansu. Smještaj ti je u kamperu sedamnaest s još trojicom. E... mali će te odvest i dat ti tekst da naučiš rolu... i... e slušaj molim te, mali daj mu neku robu ne mogu ga gledat više golog u ovim kožnim gačama.

Naučio sam rolu bez ikakvih problema. Vježbao sam i mimiku lica i njenu usklađenost s pokretima tijela.

Rola je glasila: "A što tebe boli?" Zamislio sam je više kao retoričko promišljanje i propitivanje svijeta koji nas okružuje. Imao sam za vježbu nekoliko dana. U odmorima između uvježbavanja pokušao sam se zbliziti s nekim od Ju wasija, kako bih u društvu išao tražiti vodu. Skompaо sam se samo sa stariјim muškarcem, s kojim sam zajedno uvježbavao ulogu. Njega sam trebao liječiti u zajedničkoj sceni. Kad smo pronašli uratsawi iskopao sam korijen, slomio ga i ponudio mu da lizne.

– Ha... ne, ja pijem samo kokakolu. Odi da ti nešto pokažem!

Odveo me dvadesetak kilometara prema Botsvani. Na brežuljak iznad Tsumkwea. I pokazao mi grob s nadgrobnom pločom od mramora. Pisalo je N xau.

– Pa to je poznati glumac... On je... Glumio je u „Bogovi su pali na tjeme“

Stajao sam neko vrijeme potresen, pun poštovanja prema poznatom umjetniku.

– On je bio obična šupčina.

Idućeg dana i mi smo došli na red za snimanje. Dali su mi znak. U bijeloj kuti, sa stetoskopom oko vrata, trebao sam se lagano prignuti prema prijatelju i kolegi koji je sjedio ispred svoje kuće na koži antilope.

– A što te boli?

Rekao sam sa savršenom dikcijom i u punoj koncentraciji. Bio sam sasvim u filmu. Ju wasi je prasnuo u smijeh i naglo se digao.

Okrenuo se prema producentima i kroz smijeh odvratio:

– Ma, boli me kurac!

Bušmani, Damare i Name Kudu antilope

N xau Tsumkwe

GRANICA

U strahu da saznam češka li mi leđa

Crveni odsjaj staklenog oka

Pognute glave trčao sam

U cik cak

Kao i do sad

Kroz život

Sedmero nas

Žena i dijete

Koje to nije

Svako za sebe

Poznali bi se

Da je u hladnjači bilo svjetla

IRAN

Odlučio sam provjeriti ima li Iran nuklearno naoružanje. Povoljan trenutak. Nusredidžad je postao pomoćnik ministra turizma.

Moj studentski kolega s ugostiteljskog faksa. On je završio za menadžera u turizmu, a ja za avanturistu. Pomoglo je što je Iran promjenom predsjednika države preko mene želio pokazati politiku nove otvorenosti. Bivši kolega je, da mi pomogne i zadovolji formalnosti, proguglao spiskove svih tajnih agenata zemalja NATO saveza i dostavio ih u privitku mog zahtjeva veleposlanstvu dokazujući im da nemam veze s NATO obavještajcima. Dočekao me na aerodromu u Teheranu. „Imamo vremena za čaj prije obilaska postrojenja.“ Sjećam ga se nosatog, a sad ima malu. „Plastična operacija. Kod nas se svi sad operiraju.“ Pričali smo iskreno kao nekad. „Ti znaš da ču vas prijaviti Butrosu Galiju ako sklapate nuklearne glave?“ Rekao je samo: „kofi anan“. Nešto valjda na staroperijskom, jer iranski mi Hrvati dobro razumijemo. Konobar je na to rekao „ban ki mun“ na što smo ga obojica čudno pogledali. Neka konobarska dla, ne znam. Znao je Nusredidžad kakav sam. Znao je da bih prijavio UN-u. Otišli smo na sjeveroistok zemlje. Puno žice, pa puno betona, pa liftom negdje dolje pod zemljom. Obukli bijele kute pa najprije u kontrolnu sobu. Rukovao se s ljudima. Sve je puno ekrana. Nacrti, dijagrami, krivulje. Odveli me još kat niže pa pokazuju bazene s teškom vodom i olovne šipke. „A što će vama atomska energija kad imate toliko naftu?“ Rekao sam to brčkajući rukom mirnu vodu. Nusredidžad se malo skosnuo. A ostali se nasmijali. Jedan inženjer u bijeloj kuti mi je šapnuo da drugi ne čuju. „Razvijamo svemirski program.“ Rakete i nuklearni pogon. Zbrojio sam dva i dva. Pročitao sam mu ime na pločici obješenoj o džep bijele kute. Navečer sam odbio druženje s Nusredidžadom odglumivši umor. Nazvao sam šaptača. Šapćući mi je rekao da ne može preko telefona. Rekao mi je da se nađemo na jednom posebnom, skrovitom mjestu. Neka čajdžinica na rubu grada. Dočekao me nasmijan sjedeći u kutu. „Sretan sam što si me nazvao“. Čajdžija me ravnodušno gledao preko šanka glancajući šalice. „A zašto sad šapčeš?“ Pitao sam zaključivši da nas čajdžija ne može čuti. „Imao sam operaciju grla prošli mjesec. Neka cista. Jel' te to smeta?“ „Ma ne... ali mislio sam... nije važno. Reci mi sve što znaš o svemirskom programu.“ Pogledao me kao da kvarim atmosferu. „Danas je pisalo u svim novinama, sve piše na prvoj strani. Pusti to... ja sam ti konkretan momak. A tebe zanimaju bojeve glave?... Odi da ti pokažem svoju bojevu glavu. Iznad čajdžinice ima soba.“ Pogledao sam ga. Tek sam sad primijetio da je markantan muškarac.

MARŠ SOLI

Na svoj „Marš soli“ krenuo sam ujutro iz kuće u Ćukima kraj Vižinade prema solani na Pagu. Da se razumijemo. Ne razumijem ja baš u potpunosti Gandhijev lik i djelo, ali sam želio simbolično izraziti svoj neposluh. A i punica ima vikendicu na Pagu. Prije kretanja poslao sam kratko pismo Todoroviću: „Pismom obznanjujem svoj potrošački neposluh. Od sad ču u vašim marketima samo ženi gurati kolica. Neću posezati za buteljama na akciji. Mirno, nenasilno, dostojanstveno, uspravne glave i bez psovki ču gledati kako blagajnice provlače naše kartice. Moja se Satyagraha zove Nedamtinigraha. U njenu svrhu odpješaćiti ču do solane na Pagu da ugrabim svoju šaku soli da bi pokazao kako ono što priroda daje nije za prodaju.“ Krenuo sam u rano jutro. Pridružio mi se Trubica, ali je odustao u selu Markovići i vratio se kući razmišljajući o svojoj strategiji borbe. Dvadeset i četiri dana kao i marš u Indiji. Povremeno su mi se pridruživale pristalice. Na putu prema Rijeci nekoliko pasa, jedan nizozemski biciklist koji teško vozi uzbrdo i jedna nonica s kariolom, koja je dajući mi punu podršku, ubrzo skrenula s puta kako bi zalila pomidore. Nekoliko su puta ljudi zaustavljeni vozila i nudili mi pomoć. Kad sam objasnio razlog mog pješačenja, zamišljeno su kretali dajući žmigavac i dugo me promatrali u retrovizoru propitujući svoju ulogu u društvu. Umjesto indijskog simboličnog tkanja na autobusnim odmoristima sam pleo pašku čipku. Do Rijeke je išlo glatko, ali dalje ona Jadranska magistrala. Pod Velebitom kad upeče. Kad sam se ukrcao na trajekt u Prizni gledao sam u veliko jato ušati. Možda je to put. Gandhijevski. Dobro, ne baš skroz. Ne moramo se odreći mesa. Svi bi trebali loviti, uzgajati, vratiti se starim zanatima. Eto, uklapa mi se sad i ova paška čipka. A trgovina ti meni, ja tebi. Jednostavno bi dokinuli finansijske institucije, državu. Što bi Gandhi rekao swaraj. Na Pagu je bilo još guslanja. Dug je Pag, a solana na drugoj strani. I na njemu ne možeš poprijeko. Kad sam prošao grad Pag ostalo je još samo nekoliko kilometara. Točno dvadeset i četiri dana. S autom su me pretekli žena, kćeri i Trubica, zatrubivši mi pri prolasku. Oni će malo dalje od solane. I napokon stigao sam. Vratnice su bile zatvorene. Čuvar, čini se, u obilasku. Hrabro sam preskočio ogradu. Kraj nekadašnjih ureda u dvorištu je stajalo nekoliko paleta soli. Ogledao sam se na trenutak, izvadio nož i zaparao jednu vreću zagrabilivši šaku. Iza leđa mi se stvorio stražar. „Šta radiš ti?“ „Ja sam... ovo je prosv...“ „Kradeš sol?... Uzmi vreću jebala te sol“. „Ovo je samo simbolički... kao prot...“ „Ma nosi to, ovdje više ionako nitko ne dolazi... prije su bar prolazile fakture... sad i to štambiljaju negdje u Zagrebu.“ Tu večer u vikendici nisam mogao spavati. Marš se činio uzaludan. Ujutro smo obiteljski otišli na kavu u Pag. Nikad ne igram loto, ali to jutro me nešto natjeralo. Tu večer sam ženi pokazao dobitni listić. Sedamnaest milijuna kuna. Da sam igrao B dobio bi trideset i četiri. Kroz noć sam spavao kao beba s lističem ispod jastuka i pod budnim pogledom žene. Ujutro sam bos obrijao glavu, umotao se u bijelu plahtu i otišao s obitelji kupiti lenonice. Znam da će se Gandhijevi pristalice vjerojatno naljutiti, ali nemojte me više zvati Mladen. Zovi te me Mahatma.

Satyagraha
Ashram ahmedabad
200 milja
Arapsko more
Pismo
24 dana
Swaraj
Država gujarat
Dandi
360 km

SALVADOR

Otišao sam u Salvador upoznati vođu novog gerilskog pokreta. Vršljajući na netu naišao sam na njihov manifest i poziv na borbu. Utisak su na mene ostavile riječi njihovog vođe Eusebia Ruiza gdje je između ostalog stajalo: „U ime naroda Salvadora odričemo pravo partiji ‘Farabundo Martí’ da predstavlja narod. Njihovo obnašanje vlasti je zauvijek kompromitiralo ime poznatog revolucionara i Novi revolucionarni pokret kratkim imenom NRP borit će se dok ne dokine sve političke stranke i finansijske institucije u zemlji, te ne ostvari uvjete za novi početak“. Sličnu političku platformu sam i sam osmišljavao na prostoru sela Ćuki u Istri planirajući тамо proglašiti slobodni teritorij. Odlučio sam se susresti s Eusebiom Ruizom i izmijeniti revolucionarna mišljenja i iskustva. Kontakt osobu sam trebao pronaći u jednoj turističkoj agenciji koja je služila kao paravan ilegalnom gerilskom pokretu. Kad sam u toj agenciji u San Salvadoru na info pultu spomenuo kraticu NRP jedan me omalen triestogodišnjak, koji je stajao kraj reda, konspirativno povukao za rukav i prislonio prst na usta pokazavši mi da šutim. Uskoro sam ga pratio nekoliko ulica na sigurnom odstojanju kako tajna policija ne bi shvatila da imamo nešto zajedničko. Osvrćući se, jedan za drugim skrenuli smo u uzak prolaz između oronulih zgrada. Kad smo ostali sami, sigurni da nas nitko ne prati, rekao mi je da me njegov stric može odvesti do Ruiza uz nešto sitno novca za podmićivanje

korumpiranih policijskih patrola. Nakon što smo sjeli u kamion šutjeli smo cijelo vrijeme. Vozili smo se do izlaska iz predgrađa a onda su mi vezali oči crnim povezom. Vožnja preko sata, a potom su me izvukli iz kamiona i skinuli mi povez. Prije nego me kurir odvukao u prašumu kraj puta, dalje uz asfalt, krajičkom oka spazio sam veliku kapiju s nečim što je podsjećalo na prijavnicu. Stric je okrenuo kamion, a mi smo zamakli u prašumi. Put pred nama se jedva nazirao. Kraj jednog velikog stabla moj vodič je rekao: "Prćekaj me ovdje!" I nestao. Uskoro se vratio u društvu zgodne gerilke odjevene u maskirnu uniformu i otišao prema kamionu. Gerilka me je šutke vodila dalje kroz šumu. Nismo dugo hodali. Izbili smo ispred drvene barake. Uvela me, čini se, na stražnja vrata. Straža nas je sigurno neprijetno gledala iz raslinja. Sjeo sam na drvenu klupu pred vratima od šperploče i čekao. Nisam ga tako zamišljao. Već s vrata vidjelo se da je to čovjek od prakse i akcije. Očekivao sam trbušastog mislioca s naočalama, a preda mnom je sjedio mišićavi muškarac. Dok smo se rukovali pokušavao sam odgonetnuti koji mu to simbol visi na lančiću oko vrata. Iza njega na zidu su visjele slike Marxa, Lenjina, Mao Tsea i Farabunda Martija. Gledao me u oči kao da želi procijeniti koliku sam žrtvu spreman podnijeti za revoluciju. Razgovor je trajao dugo. Biraо je jednostavne riječi. Naizgled čovjek kao i svaki drugi, kakvi najveći obično i jesu. Nesebično je podijelio sa mnom svoja revolucionarna iskustva, a uz to su kroz njega kolokvijalnim govorom progovarali mislioci iza njegovih leđa. Obrecnuo se na moj spomen pokojnog Huga Chaveza nazvavši ga slugom kapitalizma. Pitao me koliko sam materijalno spreman pomoći njegovoј borbi. Isto je tako obećao pomoći mojoj inicijativi u Čukima onog trena kad narod u Salvadoru preuzme vlast. Osjetio sam nelagodu što nisam došao s paketom lijekova, hrane, ili oružja, pa sam mu ponudio novac. Nevoljko je prihvatio. Rastali smo se strogim stiskom ruke, kako revolucionarima i priliči. Lijepa gerilka me izvela na prednja vrata. Koliba se nalazila u kompleksu apartmanskog naselja. Pitala me da li da mi osigura smještaj i riješi papire na recepciji dok ja popijem piće uz bazen. Nekoliko sam trenutaka bio zbumjen, a zatim sam naručio nešto kratko i izvalio se na ležaljku uz lijevi rub bazena. Gerilka se uskoro vratila presvučena u svijetloplavu kutu. Poslužila mi je piće i prospekt za jednodnevni izlet na kojem se šetnjom kroz šumu može susresti pasanca, kapucinskog majmuna i salvadorskog plavoglavnog daždevnjaka. Uskoro je iz kolibe izašao i Ruiz odjeven u svijetloplavu kutu. Krenuo je s mrežicom na dugom štalu skupljati lišće koje je vjetar donio u bazen. Sjetio sam se privjeska na lančiću. Grb nogometnog kluba „Barcelona“.

SJEVERNA KOREJA

Osjetio sam zamor od silnih putovanja i odlučio sam se na trogodišnje odsluženje vojnog roka u Sjevernoj Koreji. Da razmislim što će i kud ću dalje. Trebalo mi je vremena da sjevernokorejske državne institucije uvjerim u svoje dobre namjere. Kad sam, napokon, dogurao do vojno-regrutne komisije u Wonsanu još uvijek su me sumnjičavo gledali. Biografija mi nije bespriječorna, ali išao sam na kartu da će me željeti prikazati kao državljana EU, koji se odlučio boriti za pravu stvar. Kao onaj Švabo koji je svojevremeno sletio na Crveni trg. Nisam se prevario. Nakon kratkog telefonskog razgovora, kapetan koji je predsjedavao komisijom, ustao se i srdačno me zagrljio. „Dobro došao!“ Već drugi dan zadužili su me novom uniformom i odvezli me u vojnu bazu. Prema kretanju sunca, koje je virilo kroz ceradu starog ruskog kamiona, zaključio sam da su me odvezli na sjever, daleko od mjesta gdje bih mogao ugroziti njihovu obrambenu moć. Obuka je bila slična onoj u JNA, samo što su pješadijske prepreke bile niže i više se uvježbavao strojevi korak. Dječja igra. Jedino je bilo teško smiješiti se kameri dok preskačeš prepreke, pužiš, pucaš u metu, ili gađaš maketu američkog tenka tromblonom. Brzo sam se sprijateljio s vojnicima iz svoje klase junaca, a čini se da sam ovako neposredan, bio simpatičan i đombama. Jedino me nepovjerljivo gledao jedan Japanac iz susjedne spavaone. Grebali smo se jedan od drugoga za cigare, pivu u kantini, čekali pakete i pisma i gulili dežurstva i požarstva. Počeo sam i navijati za nogometni klub „Jedinstvo“ iz Wonsana. Ali, dosadno za tri godine. Dosta sam razmišljao na požarstvima. Na dežurstvima ne možeš, jer ti netko uvijek prospere čikove. I shvatio sam da sam se možda ipak trebao na nekoliko godina zarediti na granici Tibeta, raditi kao vodič u pustinji Atacama, ili biti šegrt starog bušmanskog vrača u zavali Kala-hari. Imao sam nekoliko ponuda. Upravo tad podiglo se stanje pripravnosti, jer je južnokorejska ribarica s, očito, špijunskom opremom zabasala u sjevernokorejske vode. I ja sam dobio odgovoran zadatok. Morao sam pripremati cipele i čizme za vojниke na bojištu. Priprema je uključivala grubo čišćenje i mijenjanje dotrajalih vezica. Za mijenjanje đonova i laštenje bio je zadužen Japanac. Na početku mi je išlo dobro, no onda sam cijeloj jednoj pošiljci zabunom čizme uvezao vezicama za cipele, što je dovelo do čestog izuvanja vojnika jedne jedinice na prvoj crti bojišnice. Brzo sam završio na prijavitku kod kapetana. Kad me video, vjerovao mi je da to nisam namjerno učinio, ali morao je postupiti po nalogu nadređenih. Odvezli su me još za mraka u nepoznatom smjeru. Ubrzo su me ukrcali na brod. Kratko smo plovili, a po tom sam se opet vozio kamionom. Kad su me izvukli iz kamiona zapovjedili su mi da stojim i pozorno gledam u mrak ne osvrćući se. Svanulo je, a ja sam smogao hrabrosti pogledati iza. Nije bilo nikoga i jedino što se vidjelo bio je naziv mjesta ispisani na cirilici. Kasnije sam saznao da je to ime jednog sela u predgrađu Vladivostoka. Kad sam se vratio kući nikome nisam govorio gdje sam bio. Nitko mi ne bi ni vjerovao. Tu večer sam upalio računalo da na netu pogledam vijesti i jesam li nešto propustio. Pod rubrikom zanimljivosti udarna vijest bila je slika nepoznatog Europljana kako u paradnoj vojnoj sjevernokorejskoj uniformi pozira u društvu korejske supruge i svoje četvoro malodobne djece. Stajali su zagrljeni ispred obiteljske kuće sa zelenim netom poklošenim travnjakom. Odjednom se iz dnevnog boravka, gdje je moja žena gledala vijesti na TV-u čulo glasno: "Mladeneee!!!"

TADŽICI

Prespavao sam u Dušanbeu i već sutra krenuo popeti se na Vrh komunizma. Tadžici kažu da najprije treba savladati vrhove Marxa, Engelsa i Lenjina. Ali malo tko u svijetu sluša Tadžike. Uostalom, i sami su Komunizmu i Lenjinu promijenili ime u Ismail Somani i Ibn Sina. Tko mijenja imena nije mu za vjerovati. Ali skužio sam na što misle Tadžici tek kad sam osvojio Komunizam. Najviši je, i iz njegove perspektive ova ti se trojica čine malenima. Zato mi je kasnije kad sam ih redom svladavao bilo dosadno. Moj poznanik Tadžik me tadžički mudro proveo kroz Pamir čekajući da se vratim s vrhova Komunizma i trojice velikana uvijek na granici leda. Kad sam ga penjući se na Komunizam pitao ide li sa mnom, rekao je da ga je strah da se ne bi vratio. Zna svaku obitelj na Pamiru. I svugdje smo dobili ovčjeg sira i mlijeka. Kad smo se spustili blizu velike ravnice na jugu prema granici s Afganistanom, odsjeli smo kod velike, srdačne i gostoprimaljive obitelji Talibana. Tamо smo se napokon dobro odmorili i kusali slastice od ušećerenog duda. Navečer sam sa stariм talibonom, uz priču o različitim običajima Tadžika, Uzbeka i Kirgiza pio čaj, a on me zamolio da postanem bombaš samoubojica. „Vi ćete sada u Europu bez pasoša“, rekao je uvjerljivo. Dao sam si vremena da razmislim i rekao: „Može“, imajući pritom na umu nešto sasvim drugo. Kad sam se vratio u Europu sazvao sam svjetski samit. Dobro, više okrugli stol s gostima iz cijelog svijeta. Znao sam da mi predsjednici država i vlada neće doći pa sam pozvao veleposlanike, visoke dužnosnike zemalja G8, G12, G24 i G48, zatim dužnosnike koji su sudjelovali u arapskom proljeću i one koji čekaju arapsku jesen. Predstavnike medija, značajnih multinacionalnih kompanija i visoke stručnjake iz bankarskog i financijskog sektora. MMF, CUB... Za temu okruglog stola odabrao sam: „Kako izbjegići terorizam kroz ublažavanje ekonomskih posljedica svjetske krize u najnerazvijenijim zemljama“. Odaziv predstavnika iz različitih zemalja, naroda i institucija bio je iznenađujuće visok. Primjetio sam da su nedostajali Čukči, a nije mi se javio ni nitko od Tadžika. U prepunoj dvorani s velikim okruglim stolom, kao moderator započeo sam uvodno izlaganje navešti meni svjež primjer Tadžikistana. Privukavši pažnju svih gostiju okruglog stola dignuo sam se u zrak. Kasnije mi je bilo nekako žao.

TASMANIJSKI TIGAR

Otišao sam na Tasmaniju potražiti tasmanijskog tigra. Jedino biće kojem se zna ime posljednjeg pripadnika vrste. Zvao se Benjamin. Iako kriptozoologija nije uže područje moga interesa, vijesti koje su mi nedavno stigle natjerale su me da se zaputim tragom posljednjeg vidioca koji ga je uočio u zapadnim šumama Tasmanije. U Hobartu sam saznao da je on neki novozelandski znanstvenik, također imena Benjamin. Prije potrage za tigrom upoznao je Aboridžinu, koji mu se ponudio kao vodič. Vodič nije bilo problem naći. Uvijek je u Hobartu na istom molu lovio ribu. Ali bio ga je problem nagovoriti da mi bude vodič. Pristao je tek kad sam ga uvjerio da meni ionako nitko ne vjeruje. Hodali smo dugo kroz zaštićena područja prekrivena šumom. Moj vodič se spremio za lov na vombate. Čudio sam se prepostavljajući da su zakonom zaštićeni, a vodič je rekao: „Nisu oni. Ja sam.“ Ne razumjevši što mi je želio reći nastavio sam put šutke, gledajući ga kako povremeno u najlon vrećicu skuplja vombatov izmet. Kad smo stigli do omanjeg jezera okruženog šumom sjeo je pod jedno stablo, istresao najlon vrećicu i počeo sortirati vombatova govna. Dao mi je znak da šutim i čekam noć. Kasnije, kad se malo odobrovoljio priznao mi je da je pisac, ali da piše samo na papiru napravljenom od vombatovog izmeta kojeg je sam sakupio. Proveli smo besanu noć. Zaspao sam samo na trenutak, ali me trgnulo civiljenje vombata ulovljenog u stupicu. Ništa od tasmanijskog tigra. Možda je došao piti vodu na drugu stranu jezera. „Možemo probati ponovno iduće godine“, rekao je nudeći se svesrdno. Putem u Hobart, sinulo mi je na što je mislio kad je rekao da je on zakonom zaštićen. On je vjerojatno posljednji domorodac čiste tasmanijsko-aboridžinske krvi. Može se Aboridžine još sresti po Tasmaniji, ali svi su miješani s bijelcima, ili Azijatima. Zamolio sam ga za uzorak krvi kako bih to provjerio DNK analizom. Pogledao me u oči, što je za Aboridžine nepristojno i rekao: „Ajde.“ Napravivši analizu, iznenadio sam se da se njegov genetski kod može svrstati u haplo grupu IPDF 12, koja je najviše zastupljena u Istri, kod primoraca u zaleđu Rijeke i na Kordunu. Ostali dio genetskog koda ukazuje na daleku srodnost s današnjim stanovnicima Čukotke i Kamčatke. Geni domorodačkog tasmanijskog stanovništva kod njega su zastupljeni u tragovima.

UČENJE DON JUANA

Odlučio sam probati drogu. Ozbiljan čovjek, svjetski putnik, a nikad nisam doživio promjenu svijesti. Nazvao sam prijatelja iz osnovne škole, dilera po zanimanju i rekao mu svoju želju. „Nemam za tebe“, rekao je. „Ja samo želim probat“, bio sam ustrajan. „Nema za tebe droge, rekao sam ti, čovječe.“ Kući se žena složila s njim. „Ima pravo čovjek... jedemo iz vrta organsku hranu već godinama, a ti bi u sebe sad trpao neku kemiju.“ Nazvao sam svog prijatelja Talibana da mi nabavi sirovi opijum, ali bio je na nekom zadatku. Sjetio sam se jedne knjige koju sam davno pročitao i otišao na put u Meksiku. U Meksiku u državi Chihuahua nije bio problem naći šamana koji će me poučiti kako da prođem kroz promjene stanja svijesti. Problem je bio odabrat. Odlučio sam se za jednog s naočalama. Izgledao je najozbiljnije. Našli smo se kraj jedne apoteke. Rekao je polagano niskim tonom, popravivši svoje naočale: „Ovdje počinje naš put.“ Krenuli smo biciklom, pa pješice velikim koracima, pa malim koracima uzbrdo. Do male kamene kuće pod stijenom. Rekao je da prvo moram proći kroz stanje čišćenja i dao mi klistir. On je tražio biljke i gljive, lovio guštera, a ja sam morao

sjediti i gledati u oronuli sjenoviti zid u kući. Sutra sam postao nestrpljiv. Te gučni malo ovoga, sjedi uz vatru, te grgljaj ovoga, te klekni ovako, prati guštera na podu lijevo, hoće li desno. Trećeg dana, prije nego mi je predložio nastavak učenja, rekao sam mu: "Daj mi tu drogu da probam". „Pejotl, ili tatulu?“ „Oboje.“ Pogledao me značajno, kao da procjenjuje jesam li ja jedan od odabranih koji može nastaviti njegovo učenje. „Nisam ni ja probao obje zajedno... možda je ovo trenutak.“ Čim smo progutali, šaman se izvrnuo na leđa i pokazao bjeloočnice. Pitao sam se trebam li mu pomoći, ali sam se dosjetio da me nije stigao naučiti šamansku prvu pomoć. Sjedio sam mirno neko vrijeme i počeo osjećati kako mi se svijest mijenja. Isprva polako, a zatim sve brže. Odjednom kao da mi je sva krv jurnula u mozak. Počeo sam razmišljati racionalno. Sjetio sam se da sjedim usred meksičke pustinje, dok su mi žena i kćeri preko oceana. Sinulo mi je da bih se trebao ostaviti pisanja i naći neki pošten posao. Godine idu, uskoro će starost. Uplatit ću životno osiguranje.

Pejotl, tatula i (psylocibe mexicana)

VATIKAN

Listajući stare novine prije podlaganja vatre naišao sam na već zaboravljenu temu o sumnji na finansijske malverzacije u Vatikanu. Dugo se nisam maknuo iz Ćuki u zaokupljenosti pisanju pjesama i trebao mi je novi zadatak. Odlučio sam to istražiti. Kako zaviriti u finansijsku dokumentaciju ugledne države? Dosjetio sam se vatikanske garde i njihovih šarenih uniformi. Eto načina, zaposlit ću se kao stražar. Treba mi za početak švicarsko državljanstvo. To je bilo lako. Nazvao sam u Švicu svog prijatelja bankara pokajnika, koji je to sredio u tren oka. Dao mi je da potpišem neki papir kojim pod materijalnom i krivičnom odgovornošću potvrđujem da sam po vjeroispovijesti animist. Rekao je da su sve kvote za muslimane, katolike i ortodoksne kršćane ispunjene. Useljenički ured nije ni otvorio prostor za useljenje budista i hindusa, jer se veliki broj Švicaraca u retoromanskem kantonu odlučuje za ove religije zbog nedavne pedofilske afere katoličkog župnika. Tako smo pod „ostale vjeroispovijesti“ upali ja i jedan Vudu vrač. Upasti u gardu je bilo neznatno teže. Nisam mogao predati molbu dok nisam ishodio sve švicarske dokumente nakon uzimanja državljanstva. Tu mi je pomogao ljudski kadrovnik za gardu oduševljen što znam engleski, natucam nekoliko talijanskih riječi i viši sam od stošezdeset centimetara. Kratak kurs. Sličan strojevi korak naučio sam dok sam služio vojni rok u Sjevernoj Koreji. I bio sam spreman za službu. Prije spomenuti bankar pokajnik uputio me na osobu koja je zadužena za financije u Vatikanu. Bio je to nepoznati nadbiskup talijanskog porijekla. Osvjedočio sam se da je zaista važan u vatikanskoj hijerarhiji kad je jedno jutro u ponедjeljak nakon nedjeljne mise na Trgu Sv.Petra vikao na nekolicinu kardinala koji su se branili da nisu oni krivi što hodočasnici ostavljaju po trgu plastične čaše za pivu. Nisam imao pojma kako se približiti nadbiskupu. Nije imao nikakvu rutinu. Dolazio je i odlazio uvijek u različito vrijeme, nikad u istom društvu, ili najčešće sam. Vozio je Fiat Pandu staru petnaestak godina, u duhu marketinga kongregacije za vjeru novog pape. Naposljetku sam primijetio jednu podudarnost. Uvijek je u lijevoj ruci nosio istu torbu. Ličila je na onu akten tašnu kakvu su nosili agenti „Croatia osiguranja“ u bivšoj državi. Kako zaviriti u nju. Prateći ga kad nisam bio u smjeni, saznao sam gdje živi. Skroman stan na sedmom katu u rimskom kvartu gdje obitava srednja klasa. Razmišljao sam da se upoznam sa susjedima ili pazikućom, ali stekao sam dojam da nadbiskup sa svima komunicira jedino pozdravom. Nije mi preostalo ništa drugo nego upasti u stan dok spava. Nije vrijedilo dok ga nema, jer sam bio uvjeren da ono što me zanima nosi u torbi. A nigdje čovjek bez torbe. Čekao sam ponoć. Svetla su se već prije ugasila. S čeonom lampom i fotoaparatom oko vrata okretao sam kalauzom. Uz prizvuk noćnog prometa, u tišini hola škruganje metala je zvučalo kao da sam u bravarskoj radionici. Dugo je trajalo dok nisam pogodio. Desetak minuta. S vrata se ulazilo u dnevni boravak. Sa strane, na radnom stolu, pokraj kompjutora i printerja, ležala je tašna. Osjetio sam uzbuđenje otvarajući je. Hrpa dokumenata. Listao sam. Bili su to finansijski izvještaji. Poslovni računi tvrtki u vlasništvu. Prihodi i rashodi. Investiranje u izgradnju aqua parka u Turskoj, kupnja novog kitolovca za firmu u suvlasništvu iz Anadira na Čukotki, kupnja zemljišta za lanac restorana brze prehrane... listao sam dalje i tražio račune na koje pristžu novci temeljem država potpisnica ugovora s Vatikanom. Evo ga. Pod stavkom Hrvatska tražio sam rashod. Prihod me nije iznenadio. Aha, kupnja tri raketna bacača kratkog dometa i četiri bespilotne letjelice izraelske proizvodnje. Sve potkrijepljeno računima i potpisom primitka jednog od vođa pobunjeničkog pokreta u Siriji i donacija fosforescentne boje za marijanska svetišta na Mediteranu. Ali ništa sumnjivo. Sve po propisima. Ulagne i izlazne fakture se podudaraju. Iznosi štimaju u lipu. Ili cent. Čak i onaj račun sa izraelskim škudama i razlikama u deprecijaciji nije ukazivao ni na kakvu malverzaciju. Uzdahnuo sam razočaran. Dijelom zbog tog što nisam otkrio nikakvu nepravilnost, dijelom zbog svoje ozlojeđenosti senzacijskim temama medijskih kuća. Iz druge sobe se čulo škripanje kreveta. Pobjegao sam ostavivši papire na stolu. Kad sam stigao kući razmišljao sam o religijama. Kad bih vjerovao u više biće ne bih odabrao katoličku vjeroispovijest. Previše je moralno dvojbeno finansijski sudjelovati u poslovanju lanca brze prehrane u vrijeme kad je problem pretilosti kod ljudi u sve većem porastu. Potvrđuje to i svjetska zdravstvena organizacija.

Mladen Blažević

Rođen 1969. u Rijeci. U izdanju „SKD Prosvjeta“ 2008. objavio je roman „Tragovi Goveda“. U suradnji s još četrnaest autora ove je godine objavio zbirku distopističkih priča „NDH 2033“, te kratke priče i pjesme u brojnim književnim časopisima.

PANOPIKUM

Goran Borković

MANJINSKI KVIZ

U zagrebačkom Vip klubu krajem ožujka održan je prvi tematski kviz s pitanjima vezanim za jezične i nacionalne manjine u Hrvatskoj. Kviz je organizirala kampanja "SVI MI – Za Hrvatsku svih nas" koja je pokrenuta s ciljem borbe protiv širenja mržnje i netolerancije prigodom obilježavanja Međunarodnog dana borbe protiv antisemitizma i ksenofobije u studenome prošle godine. U kampanji se okupio niz organizacija civilnog društva i pojedinaca koji se zalažu za uključivu Hrvatsku, onu koja ne diskriminira, u kojoj su svi građani ravnopravni i koja poštuje doprinos nacionalnih manjina. Kroz formu kviza odlučili su progovoriti o ozbilnjim i važnim pitanjima vezanim za doprinos manjina hrvatskoj kulturi. Ideja je da se iz većinske pozicije progovori o manjinama. U inicijativi se nadaju da neće doći do narušavanja prava i zakonske zaštite nacionalnih manjina. Krajnji je cilj dugoročno stvaranje okruženja u kojem se pripadnost manjini neće doživljavati kao problem nego kao kulturno bogatstvo i u tom smislu se borba ne svodi na jedan referendum, nego je riječ o borbi za uključivo društvo, društvo koje će raditi na zaštiti prava svih.

Pitanja za kviz na kojem se nije plaćala nikakva kotizacija, ali su se moglo dobiti nagrade, sastavila je ekipa zagrebačkih kvizaša *Dada Jihad*. Prema riječima voditelja kviza Marija Kovača najlakša pitanja kvizašima bila su ona vezana su djelovanje Čirila i Metoda, s obzirom da se radi o osnovnoškolskom gradivu, dok je najteže išlo s romskom mitologijom.

"Na prvi pogled sve ovo izgleda jako poletno, ali, nažalost, u našem društvu još uvijek postoje političke strukture i snage koje manipuliraju manjinskim pravima, što je apsolutno nedopustivo. Kampanja Za Hrvatsku svih nas pokušava jednu vrlo opasnu inicijativu koliko god je to moguće sprječiti i informirati javnost o nekim važnim činjenicama", izjavio je Eugen Jakovčić iz Centra za suočavanje s prošlošću – *Documenta*.

**FESTIVAL
ŽELJEZARA**
TALIONICA KULTURE
Umjetnost / Aktivizam / Glazba
6 – 8.6.2014.

Industrijska zona
ex Željezara Sisak
Naselje Caprag

/ Sisak

KULTURNI POGON U ŽELJEZARI

U prostorima sisačke Željezare, nekada industrijsko-kulturnog simbola grada Siska, a danas simbola svih zapuštenih radničkih prostora, od 6. do 8. juna održat će se Festival Željezara u organizaciji udruge Pressing — Centar za istraživanje i razvoj medija, u partnerstvu sa Žednim uhom d.o.o. i Koordinacijom udruge mlađih Siska uz podršku civilnih inicijativa iz Siska, Zagreba i ostatka Hrvatske.

Kroz tri dana koncerata, performansa, izložbi, predavanja, tribina, instalacija, Festival Željezara u nekadašnjim će proizvodnim halama okupiti domaću i regionalnu muzičku, umjetničku i aktivističku scenu te tako ponovno učiniti Željezaru proizvodnim pogonom. Na taj način Željezara će poslužiti kao mogući primjer kreativnosti, učenja i samoorganiziranja u svim neiskorištenim i propadajućim javnim prostorima po cijeloj zemlji. Osnova umjetničkog programa je socijalni angažman i kritika.

"U skladu s društveno-političkim stanjem koje obilježava drastična zapuštenost prostora i ljudi iz radničkog naselja Caprag, izgrađenog uglavnom za kulturno i egzistencijalno zbrinjavanje radnika bivše Željezare, realizira se i ideja umjetničkog djelovanja čiji bi temelj bila komunikacija s lokalnim stanovništvom i prostorom u svrhu razvijanja svijesti i poticanja na angažiranje oko zaštite svega što su bivši radnici izgradili, a privatizacijom i pretvorbom im je oteto. Djelovanje eminentnih suvremenih umjetnika trebalo bi težiti reaktualizaciji nekada bogate, od Željezare obilato poticane kulturno-umjetničke produkcije koja bi danas trebala biti u skladu sa suvremenim stanjem i potrebama lokalnog prostora i društva te doprinijeti stvaranju jače povezanosti predgrađa s gradom, ali i ostatkom Hrvatske, odnosno uvrstiti Sisak na mapu važnih regionalnih kulturno-turističkih destinacija", pojašnjenje je umjetničkog dijela programa koji uređuje umjetnički direktor festivala Marijan Crtačić. Aktivistički dio festivalskoga programa uključit će niz sudionika koji će inicirati aktivnu razmjenu znanja i iskustava između aktivista i organizacija iz Hrvatske te postojećih inicijativa u Sisku, radnika, nezaposlenih i studenata. Program uključuje i niz koncerata i muzičkih izvedbi.

POLITIKE IZNUTRA

U Celju, u Sloveniji, 17. aprila otvara se izložba "Politike iznutra" kustosice Irene Borić na kojoj će biti predstavljeni radovi Fokus Grupe, IC-98, IRWIN-a, Boruta Peterlina, Nives Sertić, Jonasa Staala i Hita Steyerla s namjerom izlaganja različitih umjetničkih pozicija zauzetih u odnosu prema ideologijama slike, njenoj reprezentacijskoj ulozi i strategijama njene dekonstrukcije.

Kako kaže kustosica, izložba razmatra aspekt političkog unutar polja umjetnosti, kao i političnost načina gledanja umjetnosti danas. Koncepcijski polazi od televizijske serije *Načini gledanja* ("Ways of Seeing") emitirane 1972. na BBC-u, čiji je autor John Berger prepoznao političko kao već upisano unutar polja umjetnosti. Borut Peterlin u foto seriji *Flower Power* pokazuje da značenje nije jedno-stavno dano, već se može podrivati iznutra, dekonstruirati i iznova stvoriti. Iako je značenje fotografija unaprijed osmišljeno u svrhu isticanja moći političara, Peterlin im uskraćuje pravo na moć prenoseći je na dekorativne cvjetne aranžmane. Istaknuto cvijeće tako postaje glavnim protagonistom zadane scene, dok političari ostaju samo prisutni, a njihova relevantnost upitna. U radu Jonasa Staala *Art, Property of Politics* lokalni rotterdamski političari imaju ulogu medijatora. Rad je uobličen kao izložba pomalo neobičnih umjetničkih radova jer su njihovi vlasnici političke stranke koje su se natjecale na izborima za Gradske vijeće Rotterdama 2010. U radu *Kapital 1986-2013* IRWIN koristi slike prisvojene iz soc-realističnog, nacističkog i folk konteksta na vrlo precizan, ponavljajući i programatski način. Slike prisvojene iz konteksta prepunog ideoloških konotacija komponiranjem u jednu kompoziciju odriču tim znakovima originalan sadržaj iako je upravo taj sadržaj razlog njihova odabira. Sastavljene kao ikone, one uokviruju poznati repozitorij stvarajući istovremeno kontekst svoje reprezentacije. Teritorij ikone naglašen je lovačkim trofejima koji ikonama daju legitimitet neupitne svete prisutnosti. U studiji slučaja hrvatskog nacionalizma devedesetih Fokus Grupa povezuje jezik nacionalizma s diskursom prirode i seksualnosti. U novom radu *P.H.S.H.S.* Oltar domovine Kuzme Kovačića pretvoren je u kubuse u mjerilu 1:1, i prenamijenjen u namještaj koji otvara ideološki dispozitiv slike hrvatskog nacionalizma.

FILMOVI O DEDIĆU I ĐORĐEVIĆU NA 7. BELDOCS-u

Međunarodni festival dokumentarnog filma BELDOCS predstavit će od 8. do 14. maja u Beogradu 34 dokumentarca recentne produkcije iz cijelog svijeta, među kojima će biti i filmovi o nogometnom treneru Zoranu Đorđeviću i hrvat-

skom kantautoru Arsenu Dediću kao i ovogodišnji dobitnik Oscara "Dvadeset stopa od zvjezda" Morgana Nevillea, neispričane istinite priče o pratećim vokalima nekih od najvećih muzičkih zvijezda 20. stoljeća.

Uz domaći takmičarski program, sedmi BELDOCS će prikazati još pet programske cjeline – Međunarodni program, 3D, BELOCS podržava, Kosovo i Metohija u fokusu i Van konkurencije, koje su izabrali redatelj Darko Lungulov, osnivač i direktor BELDOCS-a Mladen Vušurović i redatelj Aleksandar Hadži-Đurović. Specijalni program posvećen je obilježavanju stogodišnjice od početka Prvog svjetskog rata.

Festival će biti otvoren u Sava centru srpskim premijerama dvaju filmova. Najprije će biti prikazan film "Fudbalski trener Zoran i afrički tigrovi" britanskog redatelja Sama Bensteada koji prati iskusnog srpskog trenera Zorana Đorđevića na putu stvaranja prvog nacionalnog tima u novonastaloj državi Južni Sudan. Potom slijedi projekcija filma "Moj zanat" srpskog redatelja Mladena Matičevića o životu nenadmašnog hrvatskog kantautora Arsena Dedića. Tu su i filmovi "Inercija prošlosti", povjesni dokumentarac Dejana Vražalića o 27. marta 1941. godine kada su građani Beograda i gotovo svih gradova u Srbiji, kao i u Sarajevu, Podgorici i Skoplju, izašli na ulice i jasno iskazali stav protiv suradnje s nacističkom Njemačkom i fašističkom Italijom nakon čega je došlo do puča što je nekoliko dana potom izazvalo žestok napad Njemačke na Jugoslaviju, kao i onaj dvostrukog oskarovca Errola Morrisa "Nepoznato poznato" – portret utjecajnog američkog političara Donalda Rumsfelda, jednog od ključnih aktera rata u Iraku. Najbolji filmovi sedmog BELDOCS-a bit će prikazani, nakon Beograda, i u dvadesetak gradova i sela u Srbiji, u okviru turneje.

KNJIGA O KIŠU MEĐU PET NAJBOLJIH

Knjiga britanskog autora Marka Thompsona o Danilu Kišu, jednom od najznačajnijih srpskih i jugoslavenskih pisaca 20. stoljeća, uvrštena je među pet najboljih biografskih izdanja 2013. godine u SAD – prema izboru američkog Nacionalnog udruženja književnih kritičara (NBCC). Knjiga "Birth Certificate: The Story of Danilo Kis" (Potvrda o rođenju – Priča o Danilu Kišu), u izdanju Cornel univerziteta, bila je među finalistima za 2013. godinu, koja je dodijeljena 13. marta u New Yorku. Kišova biografija rezultat je gotovo dvadesetljetnog Thompsonovog istraživanja lika i djela velikog pisca, kao i povjesnih i društvenih prilika na prostoru bivše Jugoslavije.

Thompson je intervjuirao članove Kišove porodice, njegove prijatelje i poshtovače kako bi proučio piščev život i povijest ovog područja što mu je omogućilo da bolje razumije i Kišova djela. Thompsonova knjiga, kako je navedeno

u saopćenju NBCC-a, ujedno je i cijelovit vodič u destruktivne politike koje su, nedugo nakon Kišove smrti, dovele 90-ih godina na prostoru bivše Jugoslavije do najvećeg ratnog nasilja u Evropi poslije Drugog svjetskog rata. Thompson je autor i knjiga "Kuća od papira – Kraj Jugoslavije" i "Kovanje rata" o medijima u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Nagradu je osvojilo djelo "Jonathan Swift: His Life and His World" Lea Damroscha o anglo-irskom satiričaru, eseistu, piscu pamfleta i pjesniku, autoru "Guliverovih putovanja".

ŠIRI IZBOR ZA "MILJKOVIĆA"

Širi izbor za nagradu "Branko Miljković" za najbolju knjigu pjesama u 2013. godini obuhvaća 12 naslova. Dobitnik će biti proglašen u maju. Među djelima u širem izboru su knjige pjesama Slobodana Zubanovića "Trebalo bi to da pročitaš", Bojane Stojanović Pantović "Lekcije o smrti", Dejana Ilića "Katastar", Dragana Bošković "Otac", Saše Radojičića "Cyber zen", Vase Pavkovića "Majstori pevači", Danice Vukićević "Svetlucavost i milost", Petra Matovića "Odakle dolaze dabrovi", Radivoja Šajtinca "Zlo cveća", Saše Jelenkovića "Gola molitva", Stevana Tontića "Svakodnevni smak svijeta" i Zvonka Karanovića "Kavezi". Odluku je donio žiri u sastavu Nikola Vujičić, Aleksandar Kostadinović i Goran Stanković između sto poetskih naslova. Za 2012. godinu nagrada Grada Niša dodijeljena je Alenu Bešiću za knjigu pjesama "Golo srce", u izdanju Narodne biblioteke "Stefan Prvovenčani" iz Kraljeva.

TRIJUMF "OBRANE I ZAŠTITE" U ŽENEVI

Hrvatski film "Obrana i zaštita" Bobe Jelčića o životu u podijeljenom Mostaru proglašen je najboljim na 12. Međunarodnom filmskom festivalu i forumu o ljudskim pravima u Ženevi koja se dodjeljuje najboljem filmu u kategoriji igranog filma i ljudskih prava. Prema odluci žirija, "jednostavnost i finesa ovog suptilnog filmskog ostvarenja izuzetno su potresne. Za svaku pojedinu žrtvu rata, svakodnevica znači vječnu i neprestanu potragu i borbu za život i preživljavanje". Film koji govori o suvremenom Mostaru kroz prizmu lika kojeg glumi srpski glumac Bogdan Diklić do sada je osvojio dvadesetak nagrada na festivalima u regiji i Evropi.

FRANCUZI POMAŽU CIRKUSKE UMJETNIKE S PODRUČJA JUGOSLAVIJE

Cirkuski umjetnici iz Srbije, Hrvatske i Francuske okupit će se u aprilu na rezidenciji u Bitef teatru i Magacinu u Kraljevića Marka u Beogradu radi pripreme cabare predstave u okviru projekta "Teatroskop" kojim se potiče razmjena Francuske i zemalja jugoistočne Evrope u izvođačkim umjetnostima.

Nakon mesec dana istraživanja i zajedničkog rada na rezidenciji u Francuskoj u novembru 2013. godine, šestostolana ekipa okupljena oko projekta "Cirkobalkana" nastavlja rad u Beogradu na adaptaciji predstave radnog naziva "Oldness". Izvođački tim čine cirkuski umjetnici Jadranka Žinić Mijatović i Domagoj Šočić iz Cirkorame iz Hrvatske, Milan Manić iz Cirkusfere iz Srbije, te Marie Mercadal, Arnaud Essertel i Julie Lesas iz Le Cirk'Oblique iz Francuske. Premijera je zakazana za septembar u Beogradu, u sklopu projekta "Cirkobalkana", nakon čega će uslijediti turneja po regiji koja će uključiti Zagreb i Pulu – grad domaćin hrvatskog dijela "Cirkobalkane" u 2014. godini.

MOBILNA GALERIJA U SKOPLJU

Skopska umjetnička i nezavisna kulturna scena dobila je nesvakidašnji izlagački prostor – Mobilnu montažnu galeriju, koja bi trebalo potaknuti širu raspravu o položaju umjetnika i njihovim potrebama. Mobilna galerija svečano je otvorena 4. aprila u Parku frankofonije, u organizaciji skopskog Centra za suvremenu umjetnost, u suradnji s Inicijativom Kooperacija, neformalnim umjetničkim kolektivom koji već dvije godine organizira izložbe u nesvakidašnjim prostorima u različitim dijelovima Skoplja.

Izgradnja Mobilne galerije, koju je podržao Fond za otvoreno društvo u Makedoniji, koštala je 7 000 eura, a njen izgled osmisili su arhitekti Dejan Ivanovski i Filip Jovanovski. Ideja za kreiranje mobilne montažne galerije rezultat je potrebe nezavisnog djelovanja u vlastitom prostoru koji neće ovisiti od volje javnih kulturnih institucija i njihovih interesa, već će odražavati ideje i kreativni potencijal umjetnika, nezavisnog sekta u kulturi i građana. Galerija je dimenzija 5x9x3,6 metara, a može se transformirati iz zatvorenog prostora u otvorenu scenu ovisno od potreba.

Slap Krčić / foto: Barbara Blasin, 2014.

RADOJE ARSENIĆ / ŽIVKO BJELANOVIC / BARBARA BLASIN / MILA DEN BLAŽEVIĆ
GORAN BORKOVIĆ / MILAN CIMEŠA / JOVICA DROBNIJAK / BORIS CVJETANOVIĆ
JOVICA DROBNIJAK / NENAD JOVANOVIĆ / IGOR MARKOVIĆ / TONKO MAROVIĆ
ĐORĐE MATIĆ / MARKO MILJANOVIC / ĐORĐE NEŠIĆ / TAMARA OPAČIĆ / NINA OŽEGOVIĆ
BORIS RAŠETA / BRANKO P. SUČEVIĆ / SANJA ŠAKIĆ / BORIVOJ VEZMAR / ĆEDOMIR VIŠNIJĆ

AUTORI

CRKVA POKROV PRESVETE BOGORODICE , 26. 02. 2014. / FOTO: BARBARA BLASIN

www.skdprosvjeta.com

CIJENA 20 KN

